INSTITUTIONES

PHILOSOPHICÆ

AUCTORE J.-B. BOUVIER

EPISCOPO CENOMANENSI

EDITIO PRIMA NEAPOLITANA

EX SEXTA PARISIENSI

In qua passim occurrentes non paucae philosophorum sententiae, gallico sermone relatae, ne cuiquam hujus linguae haud scienti impedimento esset earundem intelligentia, latinis literis sunt versae studio ac diligentia admodum R. Patris **LUDOVICI A PALMA,** *S. Theologiae Lectoris jubilati etc. etc. Minorum Observantium Provinciae Neapolis, et Terrae Laboris.*

TOMUS TERTIUS

MORALIS

NEAPOLI

EX TIPIS ALOYSII BANZOLI

MDCCCXLII.

MORALIS

Moralis, quae etiam dicitur *Ethica*, a verbo graeco idem significante ac *mores*, habet pro objecto actus humanos ad bonum dirigendos. Nemo non videt quanti sit momenti; philosophia enim vocatur amor sapientiae; sed in actibus praesertim relucere debet philosophorum sapientia: regulas igitur, quibus informandi sunt actus humani, diligentissime scrutentur, et ediscant juniores alumni, ut ab eis in agendo nunquam discedere satagant.

Moralis definitur: Scientia practica actus humanos ad honestatem dirigens. 1.° Dicitur *scientia*, quia ex principiis aliquas deducit conclusiones, v. g. ex illo principio: *Alteri ne feceris quod tibi fieri non vis*, colligit non esse furandum, maledicendum, occidendum, etc. 2.° Dicitur *practica*, quia in mera objecti sui contemplatione non sistit, sed tradit regulas ad mores dirigendos. 3.° Dicitur *actus humanos ad honestatem dirigens*: haec verba objectum hujus scientiae ejusque differentiam a logica constituunt.

Actus humani ii dicuntur qui fiunt a nobis humano modo agentibus, id est, cum advertentia intellectus, et deliberatione voluntatis; actus vero qui fiunt citra cognitionem intellectus aut voluntatis arbitrium, dicuntur *actus hominis*. De hujusmodi actibus indeliberatis philosophia non tractat, sed de solis actibus humanis.

Plurima hic notanda sunt:

1.° Duplex existit ordo in mundo, *physicus*, scilicet, et *moralis*: prior spectat corpora, et posterior respicit intelligentias.

2.° Ordo in genere est series relationum inter varia entia, vel inter partes ejusdem entis compositi, v. g. inter partes corpus organicum constituentes.

3.° Deus mundum creando, singulis entibus speciales fines assignavit, ea inter se, per individua, species, et genera concatenavit, et omnia ad finem communem, simplicissimum, et unicum, nempe gloriam suam, destinavit, ita ut nihil extra hunc ordinem existat, nec existere possit.

4.° Entia libertate destituta ordinem a Creatore sibi assignatum necessario sequuntur; aut si quaedam in eis perturbationes accidant, hoc ipsis velut causis tribui non potest: nec laude igitur, nec vituperio digna esse possunt.

5.° Contra vero entia libera actuum suorum dominium habent; ex propria electione ordinem sibi praescriptum servant, vel ab illo recedunt. Hinc primum actuum humanorum principium.

Duplici modo considerari possunt actus humani, scilicet, in genere, et in specie: praesentem igitur philosophiae partem in duas dissertationes partiemur.

DISSERTATIO PRIMA

DE ACTIBUS HUMANIS IN GENERE.

Actus humani spectantur in genere, quando a speciali hominis statu abstrahitur.

Quaerendum est primum an revera sint actiones bonae, aliaeque malae, unde procedant, et qua ratione discerni queant; tria ergo hujus dissertationis erunt capita: primum de bonarum malarumque actionum differentia; secundum, de earum principiis; et tertium, de regulis ad eas discernendas statuendis.

CAPUT PRIMUM

DE BONARUM MALARUMQUE ACTIONUM DIFFERENTIA.

Si nullum existeret discrimen inter bonum, et malum morale, in vanum traderentur agendi regulae. Igitur sedulo investigandum est an aliquod existat discrimen inter bonum, et malum, ita ut quaedam actiones hominum essentialiter sint bonae aliaeque malae, et naturalis existat obligatio a Deo nobis imposita bonas faciendi, et malas devitandi: haec obligatio, si existat, vocanda est *lex naturalis.* Idcirco in sex articulos hoc caput dividemus; agemus in primo de discrimine inter bonum, et malum morale; in secundo, de obligatione faciendi bonum, et fugiendi malum; in tertio, de legis naturalis existentia; in quarto, de illius promulgatione; in quinto, de ejus immutabilitate; et in sexto, de ejusdem sanctione.

ARTICULUS PRIMUS

DE DISCRIMINE INTER BONUM, ET MALUM MORALE.

Docebant Epicurei nihil ex natura sua justum vel injustum

esse, sed omnia pariter homini licita, atque jus naturae esse jus fortioris.

Monstruosam hanc doctrinam amplexus auxit, et in operibus suis propugnavit *Hobbes* (1) praesertim in libro *de Cive*, quo magnum in se horrorem excitavit, tum in Gallia, tum in Anglia. Ajebat enim 1.° hominem facultates inutiles a natura non accepisse, proindeque omnia ipsi possibilia esse licita, v. g. furta, adulteria, homicidia, etc. 2.° homines cum viderent se in tali rerum ordine nullam habituros securitatem, pactum iniisse quo aliquid de jure suo cesserunt, ut illud in communi possiderent: hinc, juxta ipsum, prima et unica boni malique moralis origo.

Eidem doctrinae subscripserunt Spinosa, atheus, et plures recentiores deistae. Alii affirmarunt totam boni, et mali moralis distinctionem a publica utilitate, vel a propria, et personali utilitate repetendam esse. Ita imprimis *Helvetius* in libro (2), etc.

Caeteri vero contendunt bonum, et malum morale natura sua essentialiter differre, sicut verum, et falsum. Illud dicitur bonum quod ordini consentaneum est, et quod ab illo ordine recedit malum est; v. g. in horologio rota ad horas stricte indicandas aptissime disposita, est bona; si vero ad hunc finem destinata, illum obtinere nequeat, est mala: sic pariter in ordine morali, actio libera, legitimo fini agentis consentanea, est bona: eidem fini dissentanea, est mala.

PROPOSITIO

Bonum, et malum morale essentialiter differunt.

Prob. 1.° *Scriptura sacra.* Ubique enim in sacra Scriptura bonum et malum repraesentantur ut natura fundata, aeterna et immutabilia: *Lignum scientiae boni et mali*: *eritis sicut dii, scientes bonum et malum* (3). *Vae qui dicitis malum bonum, et bonum malum, ponentes tenebras lucem, et lucem tenebras!* (4). Ergo 1.° etc.

Prob. 2.° *constanti et universa traditione* judaica et christiana, quae ne ullam quidem admittit exceptionem. Ergo 2.° etc.

Prob. 3.° Verum et falsum essentialiter differunt, ita ut ipse Deus efficere non possit, v. g. bis duo dare quinque, totum

(1) *Thomas* Hobbes, *ex ministro Anglicano anno 1588 natus, et anno 1679 vita functus, erat eruditus, sed moribus corruptus, incredulus, impius, et atheus.*

(2) *De l'Esprit, La Metrie, d'Holbach.*

(3) *Gen.* II, *9 et* III, *3.*

(4) *Is.* v. *20.*

sua parte esse minus, triangulum esse quadratum, etc. at bonum, et malum morale non minus inter se differunt; in nulla enim hypothesi ens rationale a fine suo libere deflectens bene facit, aut ad illum recte tendens malum agit. Imo propositiones practicae sicut, et speculativae, essentialiter sunt verae aut falsae: v. g. tam verum est Deum esse diligendum, parentes esse honorandos, unicuique suum tribuendum esse, quam bis duo dare quatuor, totum esse sua parte majus, etc. Ergo etc.

Prob. 4.° Consensus populorum unanimis, constans, et uniformis firmissimum est veritatis argumentum: atqui unanimiter, constanter, et uniformiter admiserunt populi bonum, et malum morale a se differre; ubique enim, et omni tempore quaedam actiones habitae sunt, ut bonae, aliae vero ut malae; semper creditum est existere virtutem, et vitium, nocentes, et innocentes; semper judicatum est bonum esse, v. g. pauperi, et infirmo succurrere, malum autem eum opprimere, verberare, spoliare, trucidare, etc.

Non solum sapientes legislatores, et excultae gentes, verum etiam populi barbari, ipsique scelerati homines, idem sentiunt; nullus est enim qui sibi persuadeat adulteria, furta, latrocinia, homicidia, parricidia, etc. ex natura sua esse licita; qui haec perpetrant crimina, factum, quantum possunt, negant, dissimulant; occultant, aut sub aliquo praetextu, vindictae, v. g. defensionis, etc. se excusare volunt, aut simpliciter fatentur se reos esse; nec unquam dicunt talia facinora esse virtutes: ergo etc.

Hinc Cicero (1): « Quae natio non comitatem, non benigni-
» tatem, non gratum animum, et beneficii memorem diligit?
» quae superbos, quae maleficos, quae crudeles, quae ingra-
» tos non aspernatur, non odit? »

Et *J.-J. Rousseau* (2): *In omnes universi gentes oculos conjicite; omnes evolvite historias: inter tot innsitatos, inhumanosque cultus, inter hanc ingeniorum, morumque prodigiosam varietatem, easdem ubique invenietis ideas justi, atque honesti; ubique easdem notiones boni atque mali. Vetus ethnica religio Deos peperit detestabiles, a quibus apud nos poenae repeterentur tanquam a scelestis, quique pro suprema beatitudine nihil offerebant aliud,*

(1) *De Legibus, l. 1, n. 32.*

(2) *Emile, t. 2, p. 65: Jetez les yeux sur toutes les nations du monde; parcourez toutes les histoires: parmi tant de cultes inhumains, et bizarres, parmi cette prodigieuse diversité de moeurs, et de caractères, vous trouverez partout les mêmes idées de justice, et d' honnêteté; partout les mêmes notions du bien, et du mal. L'ancien paganisme enfanta des dieux abominables que*

quam facinora perpetranda, cupiditatesque explendas: at vitium sacra auctoritate armatum ex aeterna sede frustra descendebat, nam moralis instinctus illud hominum corde depellebat. Dum Jovis intemperantias celebrabant homines, Xenocratis continentiam demirabantur; casta Lucretia, impudicam Venerem colebat; impavidus Romanus Metui sacrificabat, Numen invocabat, quod patrem suum mutilavit, diemque obibat supremum haud murmurans sui manu. Divinitatibus maxime contemnendis serviebant praestantissimi viri. Sancta vox naturae, voce Deorum validior, sui venerationem edicebat, atque e coelo expellere videbatur scelus una cum sontibus.... Est ergo funditus in animis ingenitum justitiae, et virtutis principium, quo duce, neglectis nostris propriis effatis, nostras actiones, atque alienas judicamus bonas, vel malas. . . .

Consensum hunc apertum atque universalem illi (habiti sapientes) *rejicere audent; et invitis concordibus sententiis judicii hominum, quaerere in tenebris cupiunt exemplum aliquod obscurum, et a seipsis solum cognitum, quasi omnes naturae propensiones a depravatione unius populi delerentur, eoque invento inferunt, humanam speciem nihili esse ducendam. Sed quid sceptico Montaigne prodest laborare, ut in orbis angulo morem detegat justitiae notio-*

---

l'on eût punir ici comme des scélérats, et qui n'offraient pour tableau du bonheur suprême que des forfaits à commettre, et des passions à contenter: mais le vice armé d'une autorité sacrée descendait en vain du séjour éternel, l'instinct moral le repoussait du coeur des humains. En célébrant les débauches de Jupiter, on admirait la continence de Xénocrate; la chaste Lucrèce adorait l'impudique Vénus; l'intrépide Romain sacrifiait à la Peur, il invoquait le Dieu qui mutila son père, et mourait sans murmurer de la main du sien. Les plus méprisables divinités furent servies par les plus grands hommes. La sainte voix de la nature, plus forte que celle des dieux, se faisait respecter sur la terre, et semblait reléguer dans le ciel le crime avec les coupables.... Il est donc au fond des âmes un principe inné de justice, et de vertu, sur lequel, malgré nos propres maximes, nous jugeons nos actions, et celles d'autrui comme bonnes ou mauvaises...

Cet accord évident, et universel de toutes les nations, ils (les prétendus sages) *l'osent rejeter; et, contre l'éclatante uniformité du jugement des hommes, ils vont chercher dans les ténèbres quelque exemple obscur, et connu d'eux seuls, comme si tous les penchans de la nature étaient anéantis par la dépravation d'un peuple, et que, sitôt qu'il est des monstres, l'espèce ne fût plus rien. Mais que servent au sceptique Montaigne les tourmens qu'il se donne pour déterrer en un coin du monde une coutume opposée aux notions de la justice? que lui sert de donner aux plus*

nibus contrarium? quorsum viatoribus valde suspectis auctoritatem praestare, quam ille celeberrimis scriptoribus negat? Aliquae consuetudines incertae atque inusitatae, innixae causis localibus, nobis incognitis, anne destruant generalem inductionem, illatam a consensu populorum omnium, qui in reliquis dissentientes in hoc solum consentiunt? O Montaigne! qui ingenuitate, et veritate gloriaris, sis ingenuus, atque verus, si philosophus talis evadere possit, et dic mihi, utrum in orbe terrarum regio sit, in qua nefas est, suam fidem defendere, esse clementem, beneficum, generosum; in qua vir bonus contemnatur, malus autem colatur?

Prob. 5.° Vel bonum, et malum morale essentialiter differunt, vel eorum discrimen repetendum est ab eo, quod nobis aut reipublicae judicamus utile, vel a conventione hominum, vel denique a libero Dei arbitrio: atqui quatuor posteriora dici nequeunt.

1.° *Non ab eo quod nobis utile judicamus*: nam admitti non potest principium ex quo multa sequerentur absurda, et horrenda: atqui ex praesenti boni malique discriminis principio multa sequerentur absurda, et horrenda: si enim tota boni, et mali distinctio ab eo, quod nobis utile judicamus, deducenda sit, nulla existit constans, et perpetua morum regula: unusquisque potest, tuta conscientia, atrocissima perpetrare crimina, modo ea sibi utilia judicet. Nullum tunc erit discrimen reale inter pium, et impium, mansuetum, et crudelem, misericordem, et homicidam, Ciceronem, et Catilinam, Titum, et Neronem, S. Vincentium a Paulo et *Robespierre*, etc. Porro nemo non videt quam absurda, et horrenda sint haec consectaria: ergo 1.° etc.

2.° *Non ab eo quod reipublicae judicatur utile*. In ea enim hypothesi quidquid publica societatis utilitas postulare videretur, eo ipso fieret bonum, et justum: sic quandoque liceret mentiri, calumniari, pejerare, per fraudem decipere, occidere, etc. in privatis actibus nihil ad utilitatem publicam conferentibus, nulla esset distinctio inter bonum, et malum: atqui haec admitti nequeunt. Praeterea cur bonum esset utilitatem publicam procura-

suspects voyageurs l'autorité qu'il refuse aux écrivains les plus célèbres? Quelques usages incertains, et bizarres, fondés sur des causes locales qui nous sont inconnues, détruiront-ils l'induction générale tirée du concours de tous les peuples, opposés en tout le reste, et d'accord sur ce seul point? O Montaigne! toi qui te piques de franchise, et de vérité, sois sincère, et vrai, si un philosophe peut l'être, et dis-moi s'il est quelque pays sur la terre où ce soit un crime de garder sa foi, d'être clément, bienfaisant, généreux; où l'homme de bien soit méprisable, et le perfide honoré?

re? cur malum ei nocere? certe hujus discriminis nulla assignatur ratio. Ergo 2.° etc.

3.° *Non a conventione hominum.* Tunc enim homines boni et mali limites nova conventione mutare possent, quod evidenter repugnat. Aliunde vel essentialiter bonum est stare pactis semel initis et malum ea infringere, vel non: si prius, bonum et malum essentialiter differunt: si posterius, praedicta hominum conventione posita, nihil adhuc est bonum, vel malum. Ergo 3.° etc.

4.° *Non a libero Dei arbitrio.* Id enim a libero Dei arbitrio pendere dicitur, quod sine ulla repugnantia aliter esse posset; sic a libero Dei arbitrio pendet quod terra circa solem volvatur, quod homo duo potius quam tria, quatuor aut plura habeat brachia: verum prima morum principia aliter esse non possunt in praesenti rerum statu; tam enim repugnat bonum esse Deum offendere, parentes contemnere, innocentes opprimere, etc. quam verum fieri falsum, aut falsum converti in verum; Deus igitur potuisset homines non creare, aut aliter eos constituere, sed efficere non potuit, ut bonum, et malum a se non differrent; si apud Isaiam (1) dicatur *faciens pacem et creans malum*, id intelligendum est de malo physico, vel de malo morali, quod permittit ut bonum ex illo deducat; non vero eo sensu, quod malum creet et constituat. Ergo 4.° etc.

Solvuntur objectiones.

Obj. 1.° Essentialis distinctio inter bonum, et malum supponit ideas innatas: at opinio quae tenet dari ideas innatas nunc rejicitur: ergo etc.

R. Nego maj. Ut enim bonum et malum essentiali discrimine inter se differant, necesse est quidem utriusque distinctionem in essentiis rerum fundari: sed minime requiritur ut sint ideae innatae; hanc quippe distinctionem ignorare possumus, non vero illam aliter, quam est percipere: ergo etc.

Inst. 1.° Si boni, et mali distinctio essentiis rerum fundetur, ipsius perceptio naturalis nobis esse debet: atqui haec perceptio nobis naturalis esse non potest quin sit innata: ergo etc.

R. 1.° *Dist. maj.* Ipsius perceptio naturalis esse debet, id est, ex natura rerum deducenda, *conc.* de facto educta, *nego maj.* Minime enim repugnat hanc distinctionem existere et a nobis ignorari: ergo etc.

R. 2.° *Nego min.* Illa enim perceptio merito dicitur naturalis quae ex natura nostra fluit: atqui perceptio distinctionis inter bonum, et malum ex natura nostra fluere potest, quamvis non sit innata. Sic naturale est homini ambulare, videre, et tamen

(1) XLV, 7.

non semper ambulat, et videt: naturale est arboribus folia, et fructus ferre, et nihilominus arbores folia et fructus jugiter non habent, etc.

Inst. 2.° Si boni malique perceptio ab ipsa natura nostra flueret, eadem essent morum principia apud omnes homines: atqui tamen eadem non sunt morum, etc. ergo etc.

R. 1.° *Distinguo maj.* Apud omnes moraliter, *conc.* apud omnes absolute, *nego maj.* Fieri enim potest ut quaedam ejusdem speciei individua nonnullis careant attributis ad complementum naturae necessariis, et tunc dicuntur monstra: sic in ordine physico, quamvis naturale sit homini duo habere brachia, duos oculos, etc. aliquando contigit nasci individuum mancum, aut caecum: ita pariter accidere potest in ordine morali, ut quidam nascantur homines, qui melius dicerentur monstra: ergo etc.

R. 2.° *Dist. min.* Eadem apud omnes homines non sunt morum principia, id est, cognitio principiorum morum non est apud omnes aeque perfecta, *conc.* id est, varia sunt morum principia circa idem objectum, *nego min.* Equidem certum est cognitionem principiorum morum non esse perfectam apud omnes homines, v. g. apud philosophum, et rusticum, apud gentem excultam et populum barbarum; haec quippe cognitio eodem modo comparatur, ac cognitio veri, et falsi: porro cognitio veri, et falsi multum variatur pro conditione, et qualitate personarum; ergo, et cognitio principiorum morum similiter, imo, et facilius variari potest; quia praejudiciis, cupiditatibus aliisque causis saepe obnubilatur. Sed ubi haec principia certo noscuntur, eodem modo percipiuntur sicut scientiarum axiomata, quae ignorari possunt, aliter vero quam sunt percipi nequeunt: ergo etc.

Inst. 3.° Plures visi sunt, et etiam nunc existunt populi, qui crudeliter dilacerant et manducant homines; alii proprios parentes occidunt; alii infantes male constitutos destruunt, quemadmodum catellos occidimus. Furtum olim licitum erat apud Lacedaemones, incestus apud Persas, humanarum victimarum sacrificia apud Carthaginenses, et Gallos, etc. ergo apud hos, aliosque populos varia erant morum principia circa idem objectum.

R. *Dist. conseq.* Diversa erant morum principia, quoad applicationem, *conc.* quoad ipsam principiorum substantiam, *nego consequens.* Itaque fatendum est quamdam circa morum principia extitisse diversitatem apud diversos populos, ut ex historia, et ex certis monumentis constat: verum haec diversitas ipsam principiorum substantiam non laedebat: omnes enim ex eodem principio exordientes, plus minusve ab illo in applicatione recedebant, secundum varias erroris causas, quibus erant obnoxii: sic

1.° Inter populos *anthropophages*, plures adeo sunt barbari, et agrestes ut natura humana penitus sit deturpata in ipsis; non igi-

tur quaerendum est apud illos quid naturale sit homini. Alii vero, et multo plures, licet in sylvis cum feris, et quasi more ferarum vivant, plurima morum principia recte agnoscunt: v. g. aestimant honestum esse sibi invicem succurrere, conventionibus fideliter stare, aliena non rapere, etc. contribules, et amicos non manducant, sed extraneos, et praesertim eos quos jure belli fecerunt captivos; cum enim persuasum habeant se eos tanquam inimicos licite occidere posse, arbitrantur sibi pariter licitum esse eos dilacerare, et manducare.

2.° Qui proprios parentes senio confectos occidebant, praeceptum honorandi parentes non ignorabant; illud e contra adimplere sibi proponebant: credebant enim se in his circumstantiis, magnum eis praestare obsequium.

3.° Eodem principio mos apud quasdam gentes invaluit, ut matres proprios occiderent, vel exponerent infantes, quando praevidebant eos in terris, vel apud se futuros esse miseros; non ergo amori materno erant alienae.

4.° Lycurgus apud Lacedaemones permiserat furtum, sed tantum juvenibus, rerum comestibilium, et ita solerter peractum ut non detegeretur; concessione hac juniores ad artem bellicam excitare, et praeparare volebat; cives huic legi consentientes, proprietatem bonorum sic ereptorum concedebant. Aliunde conditiones sub quibus tale furtum permittebatur, satis indicant Lacedaemonios non credidisse furtum in genere, et ex natura sua esse licitum.

5.° Non constat matrimonium inter fratres, et sorores, apud Persas lege permissum, lege naturali stricte prohiberi. Aliunde si quaedam hujus generis reperiantur exempla, quid inde concludi potest? id unum, nempe naturam humanam plus minusve ignorantia, praejudiciis, cupiditatibus, etc. depravari posse, quod libenter concedimus.

6.° Humana offerebantur sacrificia, sed in iis tantum circumstantiis in quibus judicabatur ea propter deorum auctoritatem esse licita, vel etiam imperata; in aliis vero circumstantiis tenebant ipsimet populi barbari homicidia esse crimina.

Facta igitur nobis objecta, aliaque similia non probant diversa extitisse morum principia, sed tantum diversos errores circa eorum applicationem: ex variis autem fontibus oriri potuerunt hujusmodi errores, scilicet, ex educatione, praejudiciis, cupiditatibus, etc. dum e contra, consensus omnium populorum circa boni, et mali distinctionem ex sola natura ortum habere potuit; nam in sola natura homines constanter, et uniformiter sibi consentire possunt, praesertim in iis quae cupiditatibus adversantur: porro sententia quae tenet dari discrimen inter bonum, et malum cupiditatibus adversatur: ergo etc.

Quidam praestantissimi philosophi graves docuerunt errores circa morum principia ; sed vel dicendum est eos a communi instinctu defecisse , et pro nihilo reputandi sunt , sicut monstra in ordine physico ; vel , ut probabilius est , erraverunt tantum in principiorum applicatione : ergo etc.

Inst. 4.ª Perpetua conflictatione inter se decertant philosophi morales , nec sibi consentire possunt : ergo apud eos eadem non sunt morum principia etiam quoad substantiam.

R. Dist. ant. Perpetua conflictatione decertant : etc. quoad remotas primorum principiorum conclusiones , *conc.* quoad ipsa principia, et proximas eorum conclusiones, *nego ant.* Itaque fateor saepe inter se disputare philosophos quoad conclusiones primorum principiorum remotas , et id non mirum est ; in morali enim , sicut in scientiis speculativis , conclusiones ex principiis ope discursus inferuntur ; at saepe nonnulli occurrunt casus ita specialibus circumstantiis implicati , ut bonitas a malitia difficile secerni queat : porro in solvendis hujusmodi difficultatibus tam facile est errare , quam in scientiis speculativis. Ergo de natura est hominis , in praesenti vita tenebrarum ; ut circa dictas conclusiones frequenter existant opiniones contradictoriae. Verum circa prima principia , et proximas conclusiones ex iis deductas , moralis semper extitit , et perfecta adhuc existit uniformitas: ergo etc.

Inst. 5.° Saltem, praeter prima principia, et proximas eorum conclusiones , omnia sunt dubia , et incerta in morali: ergo praeter paucissimos casus , nulla est morum regula ratione fundata.

R. 1.° *Nego ant.* Quamvis enim circa remotas primorum principiorum conclusiones saepe sibi contradicant philosophi , multa nihilominus constant , 1.° quia multa ab omnibus moraliter et ab iis qui sanioris sunt mentis admittuntur ; 2.° quia in opinionibus controversis multa adversus contradicentes evidenter demonstrantur : ergo etc.

R. 2.° *Nego conseq.* In dubiis enim recta ratio dictat partem tutiorem semper eligendam esse ; ut infra demonstrabimus : Ergo etc.

Obj. 2.° Homo felicitatem suam necessario quaerit : ergo licite facere potest quidquid sibi utile esse videtur , ac proinde sola utilitas personalis est boni , et mali regula.

R. Nego conseq. Licet enim homo propriam felicitatem in genere necessario quaerat , nihilominus est liber in eligendis mediis quibus felicitatem sibi propositam assequatur , ut ostendimus in tertia parte Metaphysicae , ubi de libertate humana : si sit liber , examinare debet an media quae assumit sint bona , vel mala : ergo falsum est illum licite facere posse quidquid sibi in praesenti vita utile esse videtur.

Inst. Determinatio voluntatis semper supponit judicium intellectus: ergo quod judicamus ad felicitatem nostram conducere, licite possumus facere.

R. Dist. consequens. Quod recte judicamus ad felicitatem nostram conducere, licite possumus eligere, *concedo ;* quod immerito judicamus, etc. *nego conseq.* Libenter enim fatemur hominem licite facere posse quidquid recte judicat ad felicitatem suam conducere, quia id unum utile est homini, videlicet, quod recto ordini consentaneum est: porro licite facere potest homo quidquid recto ordini consentaneum est. Sed falsum est hominem licite facere posse quidquid felicitati suae utile esse simpliciter, et ad sensum *Helvetii* judicat; nec enim Dei existentiam, nec supremam ejus voluntatem, nec essentialem rerum moralium ordinem advertebat *Helvetius*, sed solam uniuscujusque praesentem utilitatem; at si unusquisque propriam tanquam unicam morum regulam sequeretur, ingens malorum caterva inde oriretur, ut jamjam ostendimus.

Insuper detestanda est doctrina, quae omnem virtutem tolleret de mundo: atqui doctrina *Helvetii* omnem virtutem tolleret de mundo, ut patet *;* siquidem neque propter Deum, neque propter alios homines, neque propter boni honestatem, et mali horrorem ageremus, sed nosmetipsos in praesenti vita jugiter quaereremus: ergo etc.

Obj. 3.° Ut perfecte noscamus an bonum a malo essentialiter differat, homo considerandus est in statu naturae purae, et ante quamlibet conventionem: atqui in eo statu nulla erat distinctio inter bonum, et malum: ergo etc. Ita *Hobbes.*

R. 1.° *Nego maj.* Homo enim considerari non debet in statu ad quem non fuit destinatus: atqui homo non fuit destinatus ad statum naturae purae, ut ex infra dicendis patebit: ergo etc.

R. 2.° *Nego min.* Tam claro enim percipimus bonum a malo natura sua differre, quam verum a falso: at certe, fatentibus omnibus, in statu naturae purae verum essentialiter differebat a falso: ergo.etc.

Inst. 1.° In statu naturae purae ea omnia quae poterat homo, ipsi licita erant: ergo nulla erat distinctio, etc.

R. Nego ant. Nam, in vana hac hypothesi, homo ad finem aliquem destinatus fuisset, nempe ad Deum naturaliter cognitum; verus ergo extitisset ordo: vel autem ipsius actiones huic ordini fuissent conformes, vel non: si prius, bonae fuissent; si posterius, malae, ut evidens est*:* ergo etc.

Inst. 2.° Homo nullam accepit a natura potestatem inutilem; at si omnia sibi possibilia vi naturae licita non essent, dicendum foret hominem accepisse a natura potestatem inutilem: ergo etc.

R. Nego min. Illa enim potestas dici non potest inutilis, quae est fons, et radix omnium virtutum, atqui potestas faciendi illicita, est fons, et radix omnium virtutum; si enim ad bonum necessario determinaremur, nullus relinqueretur locus merito, ut patet. Aliunde haec facultas proprie non est potestas, sed consectarium potestatis bonum ex electione agendi: ergo etc.

ARTICULUS SECUNDUS

DE OBLIGATIONE FACIENDI BONUM, ET VITANDI MALUM, SEU DE LEGIS NATURALIS EXISTENTIA.

Bayle, et plures alii philosophi, etiam melioris notae, dicunt naturalem obligationem faciendi bonum, et fugiendi malum ex sola boni honestate, et mali turpitudine oriri: alii vero bene multi asserunt strictam hanc obligationem ex suprema Dei auctoritate deducendam esse. Non negamus quamdam existere obligationem faciendi bonum, et fugiendi malum ex ipsa utriusque natura fluentem: sunt enim propositiones practicae in essentiis rerum fundatae, et adeo evidentes, ut omne dubium circa illas sit impossibile, v. g. *Suum unicuique tribuendum est; parentes sunt honorandi:* atqui tales propositiones agnoscere non possumus, ut veras, quin simul advertamus nos teneri ipsa natura ab eis non recedere in praxi. Haec fundamentalis ratio a Deo etiam ignoto procedit, seu est ipsemet Deus nobis aliquo modo manifestatus. Sit nihilominus sequens

PROPOSITIO

Strictissime nobis praecipit Deus ut faciamus bonum, et fugiamus malum.

Prob. 1.° *Scriptura sacra (1): Observa, et audi omnia quae praecipio tibi, ut bene sit tibi, et filiis tuis post te in sempiternum, cum feceris quod bonum est, et placitum in conspectu Domini Dei tui. (2) Diverte a malo, et fac bonum.* Est conditio requisita ad obtinendam veram vitam, et videndos dies bonos. (3) *Et procedent qui bona fecerunt, in resurrectionem vitae: qui vero mala egerunt, in resurrectionem judicii.* Ergo 1.° etc.

Prob. 2.° In hac obligatione a Deo imposita faciendi bonum, et fugiendi malum tota nititur religionis praxis, et doctrina quoad mores: ergo etc.

Prob. 3.° Bonum morale est conformitas actionum liberarum ordini a Deo statuto, et malum morale est oppositio huic ordi-

(1) *Deuter.* XII, *28.*
(2) *Ps.* XXXIII *; 15.*
(3) *Joan.* V. *29.*

ni : at impossibile est Deum talem instituisse ordinem , et non velle positive, ut creatura libera illum sequatur: ergo qui a fine sibi praescripto libere recedit, contra voluntatem Dei agit, malum facit, et peccat.

Prob. 4.° Vel Deus jubet, ut moralem ordinem custodiamus, vel cunctas actiones nostras indifferenti oculo cernit : atqui posterius dici non potest ; nam tunc praecipua Dei attributa evidenter laederentur, videlicet 1.° sapientia, cum finem intendisset, et illum procurandum parum curaret ; 2.° ipsius sanctitas; ille quippe sanctus dici non potest, qui nullum reponit discrimen inter bonum, et malum, virtutem, et vitium ; 3.° ejus bonitas : in ea enim hypothesi curam creaturarum suarum in ordine morali omnino abjiceret, et eo ipso providentia ejus tolleretur : ergo etc.

Prob. 5.° Legislatores, et populi universae terrae, si excipiantur Epicuréi, persuarum semper habuerunt Deum e coelo res humanas prospicere, bonas actiones praemiis remunerari, malas vero suppliciis plectere : atqui unanimis haec persuasio a communi origine descendit, et in ipsa natura necessario fundamentum habet : ergo etc.

Solvuntur objectiones.

Obj. 1.° Sola ratio homines sufficienter determinare potest ad bonum faciendum, et malum fugiendum : ergo inutile est ad Deum recurrere, ut fundamentum praedictae obligationis assignetur.

R. 1.° *Nego ant.* Homines enim ad bonum faciendum, et malum fugiendum sufficienter non determinantur, nisi vero praecepto obstringantur: atqui sola ratio quid faciendum, vel omittendum sit forte sufficienter indicare poterit, sed praecipere nequit; ipsa quippe legi est subjecta, non vero legislatrix ; nullam habet auctoritatem in hominem, nec ipso superior est, cum nihil aliud sit quam homo rationes rerum investigans : ergo nihil ipsi praecipere potest; ergo etc.

R. 2.° *Nego conseq.* Etiamsi aliis motivis sufficienter jam determinaretur homo ad bonum faciendum, et malum fugiendum, nihilominus ad Deum recurrendum esset; constat enim Deum velle ut bonum faciamus, et malum fugiamus : ergo etc.

Inst. Virtus gratuita esse debet : atqui gratuita non esset si ad eam divina auctoritate determinaremur : ergo etc.

R. Dist. maj. Virtus gratuita esse debet, id est, a praesenti utilitate aliena, *conc.* a quavis utilitate aliena, *nego maj.* Etenim praesens utilitas regula proprie dictae virtutis esse non potest, ut ex iis quae diximus patet ; sed falsum est veram virtutem a quavis utilitate nostra alienam, et omnino gratuitam esse

debere ; nati sumus enim ad felicitatem : atqui vera felicitas in cultu virtutis, et in praemiis ejus necessario consistit, ut infra ostensuri sumus : ergo etc.

Obj. 2.° Deus non jubet ut in ratiociniis nostris a vero non deflectamus ; ergo nec ut in actibus bonum semper faciamus.

R. Nego ant. Deus enim jubet ut facultatibus nostris recte utamur ; ergo a recto voluntarie deflectentes, contra finem nostrum et Dei voluntatem ageremus. Unde qui scientiis speculativis ex conditione sua studere tenetur, certissime peccat si de recte ratiocinando sufficienter non curet. Verum multo minus frequenter et universaliter sub hoc respectu peccatur, quam in materiis morum, quia 1.° omnes principia morum sequi tenentur, non vero scientias speculativas ediscere ; 2.° cupiditates ad falsa ratiocinia non inclinant, sicut ad malas actiones : ergo etc.

ARTICULUS TERTIUS

DE LEGIS NATURALIS EXISTENTIA.

Lex, a verbo *ligare* sic dicta, definitur : Praeceptum commune, justum, a superiore latum, sufficienter promulgatum, et convenienti sanctione munitum.

Dicitur, 1.° *praeceptum*, et sic differt a consilio; 2.° *commune*, ut distinguatur a mandato quibusdam individuis facto ; 3.° *justum*, quia injustum, seu malum a nemine praescribi potest ; 4.° *sufficienter promulgatum*, quia praeceptum innotescere debet, per promulgationem autem innotescit ; 5.° *a superiore latum*, solus quippe superior praecipere, et obligare potest; 6.° *convenienti sanctione munitum ;* nisi enim lex convenienter sanciretur, scopum a se intentum superior attingere non posset.

Nullus est superior quin sint inferiores, ut patet ; similiter jus ferendi legem, seu praecipiendi supponit obligationem parendi: vox autem *obligatio*, seu *ligatio ob*, oritur a verbo *ligare* sicut et lex, et significat ligationem ob aliquam causam.

Certum est Deum ex natura sua jus habere quidquid voluerit nobis praecipiendi; totum enim ens nostrum morale, et physicum ab eo accepimus : ergo sub omni respectu ipsius inferiores sumus, et subjectionem ei debemus.

Deus ab aeterno noscit supremum ordinem in essentiali distinctione boni, et mali fundatum, eumque vult observari ; summa haec ratio in Deo existens qua immutabiliter continentur quaecumque facienda sunt, aut vitanda, dicitur lex aeterna. Unde S. Aug. lib. 22, contra Faustum (1), « Lex aeterna est ratio di» vina, vel voluntas Dei ordinem naturalem conservari jubens,

(1) *Cap. 2. t. 8, pag. 378.*

» perturbari vetans. » Lex naturalis est *participatio legis aeternae in creatura rationali* (1): recte definiri potest: Actus divinae voluntatis, ex ipsa creatione manans, id praecipiens quod est intrinsece bonum, et id vetans quod est intrinsece malum. Dicitur *naturalis*, quia in essentiis rerum fundatur, et aliquo modo in nobis impressa est; sed praecipua vis ejus a voluntate Dei repetenda est; ipsius transgressio voluntati Dei adversatur, et dicitur *peccatum*. Existentia autem hujusmodi legis in mentibus humanis impressae probatur in tractatu de Legibus, Scriptura sacra, testimonio SS. Patrum, consensu populorum, et doctorum. Sola expositione modo facta tam evidenter constat, ut rationabiliter negari non possit.

ARTICULUS QUARTUS

DE LEGIS NATURALIS PROMULGATIONE.

Quoddam in nobis existit dictamen quo bonum a malo secernimus, et actiones nobis licitas, aut illicitas esse advertimus. Dictamen istud ab ipso naturae humanae Conditore provenit, est velut supremae voluntatis ejus manifestatio, nobis datum est. Quatenus est in nobis vocatur *conscientia*, seu scientia nobiscum, et definitur: Iudicium practicum dictans quid nobis agendum, vel omittendum sit, aut quid agi vel omitti debuisset: hinc a speculativa boni, et mali cognitione differt.

Quaerendum est igitur 1.° an et quomodo lex naturalis sufficienter promulgetur; 2.° an ignorari possit; 3.° quotuplex sit conscientiae divisio.

§. I. — *An et quomodo lex naturalis sufficienter promulgetur.*

Quamvis lex naturalis in omnium mentibus sit impressa, non tamen sufficienter noscitur sine externo adminiculo. Ignoramus quid homo in statu purae naturae omni gratia destitutus potuisset; scimus per revelationem illum in gratia sanctificante fuisse creatum, et perfecta legis naturalis cognitione imbutum: at simul noscimus illum peccando e lumine in tenebras decidisse. Quaestio est igitur an, et quomodo lex naturalis in praesenti rerum statu promulgetur, seu innotescat.

Variis modis lex naturalis certissime nobis innotescit, videlicet, 1.° per revelationis documenta, et totam divinarum Scripturarum seriem; 2.° per Ecclesiae traditiones, et definitiones · 3.° per doctorum sententias constantes, et sibi concordes, quia ita sibi consentire non possunt, nisi veritas immutabilis ipsis affulgeat, eosque dirigat; 4.° per conscientiae dictamen: dantur enim

(1) S. Thom. 1. 2, q. 91. art. 2.

notiones boni, et mali moralis adeo evidentes, et omnibus intelligentiis proportionatae, ut nullus sit usu rationis pollens, qui non percipiat has actiones esse bonas, et illas malas, ac consequenter quid hic, et nunc agere, vel omittere teneatur.

Fatendum est tamen gravissimos olim extitisse, et etiam nunc apud diversos populos existere errores circa legem naturalem, ubi supremum revelationis lumen non affulget. Unde merito concluditur legem naturalem, in praesenti rerum statu, per conscientiam omni externo adminiculo destitutam non sufficienter promulgari. Ideo cunctos videmus philosophos, tam recentes, quam antiquos, auxilia revelationis, et traditionis abnegantes, in innumera abire systemata circa fere omnia hominum officia. Ergo etc.

§. II. — *An in praesenti rerum statu lex naturalis invincibiliter ignorari possit.*

Illa ignorantia dicitur *invincibilis* quae communibus naturae, et gratiae auxiliis vinci non potest: illa vero est *vincibilis*, quae iisdem auxiliis superari potest.

Quidam rigidiores doctores, praesertim ex facultate Lovaniensi, tenebant nullam dari ignorantiam legis naturalis invincibilem etiam quoad remotissimas ejus consequentias; nam, inquiebant, unusquisque sedulo attendens, reflectens, studens, et orans, eam semper expellere potest.

Caeteri vero contendunt dari ignorantiam invincibilem circa conclusiones legis naturalis remotas; haec enim ignorantia est invincibilis, quae a sanctissimis, et doctissimis viris superari non potuit: atqui datur ignorantia circa conclusiones remotas legis naturalis, quae a sanctissimis, et doctissimis viris superari non potuit; sanctissimi quippe, et doctissimi viri frequenter propugnaverunt sententias sibi contradictorias, etiam in iis, quae lege naturali fundantur: v. g. S. Thomas docet judicem damnare posse reum juridice convictum, quem scientia privata scit esse innocentem, quod S. Bonaventura negat · ergo etc.

Communius tamen ut certum habetur non dari ignorantiam invincibilem circa prima legis naturalis praecepta, v. g. *Non occides*, *Non furtum facies*, nec circa proximas conclusiones ex iis deductas; perfecto enim usu rationis adepto, si error circa hujusmodi veritates existeret, data seria attentione, facile detegi posset: ergo etc.

Dico, *perfecto usu rationis adepto*, nam absolute fieri potest, ut in idiotis, quibusdam rusticis aliisque hominibus stolidis, et plumbatis, invincibilis per aliquod tempus detur error circa prima legis naturalis praecepta, et proximas conclusiones ex iis deductas.

§. III. — *De conscientiae divisionibus.*

Conscientia praecipue dividitur in veram, et falsam, in certam, et dubiam.

Conscientia *vera* ea est quae tradit ut licitum, vel illicitum quod tale est in se; et conscientia *falsa* seu erronea tradit, e contra, ut bonum quod est malum, vel ut malum quod bonum est.

Conscientia *certa* illa est, qua quis prudenter, seu absque probabili errandi formidine judicat aliquid in particulari esse bonum, vel malum: unde patet conscientiam certam non necessario esse veram; talis est conscientia invincibiliter erronea.

Conscientia *dubia* ea est, quae propter rationes hinc, et inde oppositas manet suspensa inter bonitatem, et malitiam alicujus actionis in particulari.

Plures sunt aliae divisiones conscientiae, quas, velut in Philosophia minus utiles, omittimus.

1.° Certum est conscientiam veram, et certam tutam esse actionum nostrarum regulam.

2.° Contra conscientiam etiam erroneam nunquam licet agere; non licet enim habere voluntatem peccandi: porro qui contra conscientiam etiam erroneam ageret, haberet voluntatem peccandi; eodem modo enim intus affectus esset, ac homo qui sciens, et volens quod praeceptum est omittit, vel quod prohibitum est facit: ergo etc.

Caetera ad conscientiam spectantia remittuntur ad Theologiam, ubi in speciali de Conscientia tractatu evolvuntur.

ARTICULUS QUINTUS

DE LEGIS NATURALIS IMMUTABILITATE.

Triplici modo lex aliqua dici potest mutari, nempe per abrogationem, per derogationem, et per dispensationem. Mutatur *per abrogationem*, cum omnino tollitur, et *per derogationem*, quando ex parte tantum cessat; mutatur vero *per dispensationem*, quando vis ejus a superiore in gratiam alicujus individui relaxatur.

PROPOSITIO

Lex naturalis nullam proprie dictam admittit mutationem, neque per abrogationem, neque per derogationem, neque per dispensationem.

Prob. 1.° *Non per abrogationem.* Lex quippe naturalis nihil praecipit, aut prohibet nisi quod ex natura sua bonum, vel malum est: atqui lex hujusmodi abrogari non potest; tunc enim

quod ex natura sua bonum est fieret malum, et quod ex natura sua malum est fieret bonum ; v. g. bonum esset pacta infringere, Deum inhonorare, blasphemare, etc. porro illud repugnat : ergo 1.° etc.

2.° *Non per derogationem.* Quod enim essentialiter bonum, vel malum est, non magis ex parte, quam ex toto cessare potest : ergo etc.

3.° *Non per dispensationem.* Aliquem enim a lege naturali dispensare, nihil aliud esset, quam illi permittere, ut quod ex natura sua malum est, licite faceret : atqui talis concessio etiam a Deo veniens repugnat ; non magis enim Deus efficere potest ut quod malum est fiat bonum, quam falsum convertere in verum : ergo etc.

Aliquando tamen contingere potest totam legis naturalis materiam dominio Dei esse subjectàm; in eo autem casu Deus hanc materiam mutare potest, et, ea mutata, obligatio, vel prohibitio antea subsistens jam non existit ; tunc lex naturalis per quamdam dispensationem indirecte mutatur: v. g. lex naturalis prohibet homicidium auctoritate privata susceptum, et furtum; quoniam vero vita hominum, et cuncta bona creata supremo Dei dominio subjiciuntur, Deo jubente, vel permittente, licet homines occidere, bona eorum diripere, etc.

Abraham igitur contra legem naturalem non peccavit arripiendo gladium ut filium suum immolaret, nec Israelitae vasa Ægyptiorum auferendo, et populos terrae Chanaan exterminando, etc.

ARTICULUS SEXTUS

DE SANCTIONE LEGIS NATURALIS.

Veteres Epicurei, et hodierni Materialistae futuram negant vitam; Pythagorici eam quidem admittebant, sed post varias transmigrationes. Alii dicebant mentes puriores statim post mortem divinae substantiae uniri, impuras vero in alia transituras esse corpora : judicabant enim futuram vitam necessario esse beatam. Alii vitam futuram exoptabant, sed illius existentiam demonstrare non poterant: hujus sententiae fuisse videtur Cicero, qui variis in locis de immortalitate animae disertissime loquitur, praesertim in lib. de Amicitia (1), et in Quaest. Tusc. (2) apud me.

Affirmabat Seneca opinionem magnorum virorum de immortalitate animarum gratam esse *magis quam probatam.*

Attamen jam probavimus corporis dissolutionem mentis annihilationem non inducere : nunc quaerendum est 1.° an altera, post praesentem, extitura sit vita beata, vel misera, pro unius-

(1) N.° 10 et 14.
(2) L. 1, n.° 66.

cujusque conditione, et 2.° an aliquando desitura sit, vel in aeternum sit mansura. His per sequentes propositiones satisfaciemus.

PROPOSITIO PRIMA

Post praesentem, altera extitura est vita beata, vel misera, secundum uniuscujusque opera.

Prob. Ex fide christiana, ex pluribus Dei attributis, et facultatibus a Deo nobis concessis, ex consensu omnium populorum, et ex consectariis aliunde secuturis.

1.° *Ex fide christiana*: finis enim totius doctrinae christianae, respectu hominis, est vita futura summe beata pro bonis, et summe misera pro malis: *Fratres mei*, inquiebat junior e septem fratribus, qui in persecutione Antiochi tam fortiter pro legibus suis mortui sunt (1) *modico nunc dolore sustentato, sub testamento aeternae vitae effecti sunt: tu vero judicio Dei justas superbiae tuae poenas exsolves.* In libris Novi Testamenti permulti sunt textus eamdem veritatem clare enuntiantes: ergo 1.° etc.

2.° *Ex pluribus Dei attributis*, videlicet, ex sapientia, bonitate, sanctitate, et justitia ejus.

Ex sapientia ejus. Deus enim per legem naturalam omnibus praecipit bonum, et prohibet malum; necesse est ergo ut proponat motivum universale, et constans quo omnes in singulis circumstantiis rationabiliter determinari debeant ad bonum faciendum, et malum vitandum; alioquin vel nullum finem sibi proposuisset, vel finem intendendo, de mediis ad eum assequendum idoneis non curasset: duo autem posteriora sapientiae ejus manifeste repugnant. Atqui tamen si altera non extitura si vita, dicendum est Deum, bonum praecipiendo, et malum prohibendo, aut nullum finem sibi proposuisse, aut de mediis ad assequendum finem sibi propositum idoneis non curasse; exclusa enim altera vita nullum remanet praemium bonis, nullaque poena malis, siquidem in hac vita bona, et mala promiscue conceduntur sine ullo respectu ad virtutem: ergo 2.° etc.

Ex bonitate ejus. Ille procul dubio ut optimus haberi non posset dominus, qui obsequiosissimos suiipsius servos, post maximos exantlatos labores, post multas tribulationes, angustias, et privationes, ex solo fidelitatis amore strenue perpessas, absque ullis praemiis, et gratitudinis muneribus dimitteret: atqui ita se gereret Deus, si altera non existeret vita; exigit enim, ut homines malum morale fugiant, et virtutem sectentur: porro saepe jucundum est vitium, et uberrima praestat commoda, dum

(1) *II. Mach.* VII, 36.

ardua est virtus, et in hac vita maximas generat miserias, ut experientia constat: ergo impii merito dicerent: *Manducemus, et bibamus, cras enim moriemur* (1): ergo etc.

Ex sanctitate ejus. Sanctitas quippe exigit ut Deus bonum morale semper diligat, et malum summo odio semper habeat: at si, post praesentem, altera non extitura esset vita, Deus non videretur diligere bonum, et aversari malum, cum in terra nec malos puniat, nec bonos praemiis donet, saltem ut communius: ergo etc.

Ex justitia. Superior qui aliquid inferioribus suis mandaret, et tamen obedientes, et inobedientes promiscue exciperet, certe justus non esset: atqui ita se haberet Deus, si altera non existeret vita: imo, cum saepe iniqui divitiis, honoribus, et deliciis hujus vitae affluant, dum justi in luctu, paupertate, abjectione, aerumnis, et doloribus vitam miserrimam ducunt, inde sequeretur Deum plus contemnentibus se favere quam suis cultoribus; ergo laederetur, ac tolleretur ipsius justitia. dum, e contra, jura ejus optime servantur, si altera futura sit vita. Hinc civis Genevensis (2).

Deus, dicitur, suis creaturis nihil debet: ego autem puto, se omnia ipsis debere, quae quum illis esse donavit, pollicitus est: est vero iis bonum polliceri, hujus ideam tribuendo, efficiendoque, ut ipsae illius necessitatem sentiant. Quo magis me intro recipio, et consulo, eo magis haec verba perlego alta mente reposita: Sis justus, et beatus eris. *Nihil tamen refert, si paullo consideremus, quomodo nunc se res habent: improbus felicitatibus repletus, justus vero infortuniis. At videte, quanam indignatione inflammamur, quum hac spe frustremur! conscientia se irritat, et in suum auctorem obloquitur; illi ingemens clamat:* Tu me decepisti!

Ego, te, temerarie! decepi? quis tibi haec? Est ne ad nihilum redacta anima tua? existentia desiisti? . . .

(1) *I Cor.* XIII, *32.*
(2) *Emile, t. 2, p. 32.*
» *Dieu, dit-on, ne doit rien à ses créatures: je crois qu'il leur doit tout ce qu'il leur promit en leur donnant l'être: or c'est leur promettre un bien, que de leur en donner l'idée, et de leur en faire sentir le besoin. Plus je rentre en moi, plus je me consulte, et plus je lis ces mots écrits dans mon âme ·* Sois juste, et tu seras heureux. *Il n'en est pourtant rien, à considérer l'état présent des choses: le méchant prospère, et le juste reste opprimé. Voyez aussi quelle indignation s'allume en nous quand cette attente est frustrée! La conscience s'élève, et murmure contre son auteur; elle lui crie en gémissant: Tu m'as trompée!*

Diceretur, murmurationibus impatientium mortalium. Deus illos prius remunerari debere, quam ipsi meriti essent, ipsisque virtutem persolvere prius teneri. Proh! boni in primis simus, posteaque beati erimus. Nec ante victoriam praemium, nec ante laborem mercedem exigamus. Non est stadii, ajebat Plutarcus, pugiles sacrorum apud nos ludorum corona donari; verum posteaquam stadium cucurrerunt.

Si anima est materia expers, corpori superstes esse potest, ac si superstes sit, Dei providentia justificatur. Si mihi nulla essent alia argumenta spiritualitatis animae, quam improbi triumphus, justi autem calamitas in hoc mundo, id solum me impediret de illa dubitare. Tam perspicua contradictio, tam ingrata dissonantia in universali harmonia, me ad illam solvendam induceret. Mihi dicerem. Non omnia nobis cum vita intereunt; omnia ordinatim in mortem introeunt.

3.° *Ex facultatibus a Deo nobis concessis.* Repugnat enim Deum nobis dedisse facultates quae absque culpa nostra nunquam expleri possent: atqui tamen si altera non futura esset vita, dicendum foret Deum nobis dedisse facultates, quae, etc. nam 1.° insatiabile existit in nobis desiderium cognoscendi verum; at desiderium istud in praesenti vita satiari non potest: quidquid enim erudilissimi, et ingenio sagacissimi homines cognoscere possunt, fere nihil est in comparatione eorum quae ignorantur: 2.° invincibili propensione appetimus felicitatem veram, nullis malis admixtam, nullis vicissitudinibus caducam: atqui talis felicitas non invenitur in terra: 3.° mortem exhorrescimus, annihilationem refugimus, semper existere cupimus, futuram beatitudinem

» *Je t' ai trompée! téméraire! et qui te l' a dit? Ton âme est-elle anéantie? as-tu cessé d' exister? . . .*

» *On dirait, aux murmures des impatiens mortels, que Dieu leur doit la récompense avant le mérite, et qu'il est obligé de payer leur vertu d' avance. Oh! soyons bons premièrement, et puis nous serons heureux. N' exigeons pas le prix avant la victoire, ni le salaire avant le travail. Ce n' est point dans la lice, disait Plutarque, que les vainqueurs de nos jeux sacrés sont couronnés; c' est après qu' ils l' ont parcourue.*

» *Si l' âme est immatérielle, elle peut survivre au corps; et si elle y survit, la providence de Dieu est justifiée. Quand je n' aurais pas d' autre preuve de l' immatérialité de l' âme que le triomphe du méchant, et l' oppression du juste en ce monde, cela seul m' empêcherait d' en douter. Une contradiction si manifeste, une si choquante dissonance dans l' harmonie universelle, me ferait chercher à la résoudre. Je me dirais: Tout ne finit pas pour nous avec la vie; tout rentre dans l' ordre à la mort ».*

exoptant justi, soli perversi homines nihilum invocant; unde si altera non extitura sit vita, Deus cultoribus virtutis perpetuo illudit. Ergo 3.° etc.

4.° *Ex unanimi populorum consensu.* Plurimi quidem extiterunt increduli, qui vitam futuram irridebant, vel illam sufficienter probatam non arbitrabantur, et de illius existentia dubitabant; sed omnes populi solum sensum moralem, solamque traditionem consulentes, futuram esse alteram vitam constanter crediderunt; admittebant enim Elysios campos, et Tartarum, deos coelestes, et deos inferos; plures homines mortuos colebant ut deos; apud omnes maxima semper fuit cura mortuorum, in quorum memoriam variae explebantur caeremoniae piae, ac religiosae: porro haec aliaque similia demonstrant, fatentibus ipsis incredulis, tunc omnibus persuasum fuisse post praesentem alteram extituram esse vitam: atqui unanimis haec populorum consentio firmum est veritatis argumentum; nec enim a praejudiciis, quae tam universalia non essent, nec a cupiditatibus, quibus adversatur, oriri potest. Ergo 4.° etc.

5.° *Ex consectariis aliunde secuturis.* Si enim altera non extitura sit vita, unusquisque totus erit ut suam felicitatem in praesenti vita sibi procuret, et augeat etiam cum aliorum detrimento (1): ***Omnes homines suo damno mihi benefaciant, omnia ad me solum referantur, universum humanum genus aerumnis, si opus sit, et aegritudine intereat, ut me levi dolore, aut fame excipiat: ita intus loquitur unusquisque incredulus, qui ratiocinatur.*** Haec autem consectaria sunt perniciosissima, ut patet.

Requiritur ergo sanctio, quae 1.° omnes complectatur actus, sive externos sive internos, alioquin ad totam legem naturalem non estenderetur; 2.° quae omnem transgressionem infallibiliter sequatur, et nullum relinquat actum bonum sine remuneratione, nullumque actum malum sine proportionata poena: necesse est ergo ut ultimis praesentis vitae actibus sit posterior; 3.° ut completa remuneratio, vel poena omnibus tribuatur, necessarius est status in quo nullus amplius sit locus merito, aut demerito; talis autem status in praesenti vita non reperitur; 4.° tanta debet esse spes, ut nihil ei rationabiliter praeferri possit, tantaque poena timenda, ut omnia alia incommoda ei cedere debeant: porro nihil simile sperari, aut timeri potest in praesenti vita: ergo etc. Aliunde etc. ergo etc.

(1) Que tous les hommes fassent mon bien aux dépens du leur, que tout se rapporte à moi seul, que tout le genre humain meure, s'il le faut, dans la misère et dans la peine, pour m'épargner un moment de douleur ou de faim: tel est le langage intérieur de tout incrédule qui raisonne. » ***Rousseau, Emile t. 2. p. 119.***

Solvuntur objectiones.

Obj. 1.° Cupimus a miseriis hujus vitae liberari, mortem refugimus, et tamen hoc desiderium non impletur: ergo ex desiderio immortalitatis existentia alterius vitae concludi non potest.

R. Nego conseq. et paritatem. Ideo enim a miseriis hujus vitae liberari cupimus, et mortem fugimus, quia invincibili propensione felicitatem quaerimus; cum tamen veram felicitatem in praesenti vita non inveniamus, merito concludimus alteram futuram esse vitam in qua desiderium istud impleri debeat: ergo ex praesenti objectione thesis nostra confirmatur.

Obj. 2.° Qui colunt virtutem, pace suavissima perfruuntur; qui vero malum sectantur, conscientiae stimulis excruciantur: ergo in praesenti vita sufficiens rependitur virtuti merces, et vitio poena.

R. Nego conseq. Nam 1.° ad colendam virtutem saepe graves suscipiendi sunt labores, et multae superandae difficultates, 2.° interna delectatio, quae comitatur virtutem, a miseriis hujus vitae non liberat; 3.° haec delectatio fidem in Deum remunerantem, et spem alterius vitae supponit; 4.° sola pulchritudine virtutis plerique homines non moventur, nec ideo ad eam sufficienter excitarentur; similiter conscientiae stimuli ex timore Dei summe justi, et praesertim ex formidine suppliciorum alterius vitae oriuntur: tollatur formido ista, et conscientiae remorsus sedabuntur; 5.° qui atrociora frequentius perpetrant crimina, eo ipso contra conscientiae stimulos magis obdurescunt, et quidam hucusque deveniunt ut nullos, aut fere nullos remorsus amplius sentiant; hinc si altera non existeret vita, quo scelestiores fierent homines eo minus punirentur; sufficiens igitur non existeret sanctio conditionibus modo expositis donata: ergo etc.

Inst. 1.° Praesens vita, utpote opus Dei summe sapientis, inordinata dici non debet: atqui tamen inordinata esset, si altera vita necessaria foret: ergo etc.

R. Nego min. Nam Deus ita nos constituit in praesenti vita, ut ad alteram tendere deberemus: atqui vita praesens respective ad futuram considerata non est inordinata; in ea enim homines probantur, Deo libere serviunt, merita acquirere possunt, et in vita futura remunerantur, vel puniuntur, secundum opera sua: ergo haec objectio supponit quod adversarii probare deberent, et nullius est roboris.

Inst. 2.° Fides alterius vitae cupiditates non coercet, ut experientia constat: ergo inutile est eam velut sanctionem legis naturalis admittere.

R. Dist. ant. Fides alterius vitae cunctas cupiditates efficaciter non coercet, *conc.* efficacius non subministrat frenum ad eas

4

coercendas, et multas de facto non coercet, *nego ant.* Equidem constat experientia fidem alterius vitae cunctas cupiditates non semper cohibere; sed numquid inferendum est illam cohibendis cupiditatibus esse inutilem? talis conclusio falsa est, et absurda, ut notat *Montesquieu* (1) *Dicere, religionem haud esse coercens motivum, quippe quae non semper cohibet, est dicere, jus civile minime esse coercens motivum.* Si objectio ista aliquid valeret, probaret futuram vitam non esse sanctionem sufficientem, sed majorem ad coercendas cupiditates requirendam esse, quod est absurdum, etc.

Obj. 3.° Homo actus suos obliviscitur in morte: atqui repugnat illum puniri propter delicta prorsus oblita: ergo inordinatio hujus vitae non exigit, etc. Ita *Voltaire, Quaestions sur l'Encyclopédie.*

R. 1.° *Nego maj.* Ad minus haec assertio gratuita, et temeraria est; etenim actuum, et cogitationum nostrarum obliviscimur in somno, in morbo, etc. et postea illarum recordamur: cur earumdem pariter non recordaremur post mortem? ergo etc.

R. 2.° *Nego min.* Si quis enim adeo depravatus esset, ut maximis facinoribus inquinatus, ea oblivisceretur, numquid ea ratione innocens esset? auderetne hanc excusationem coram justitia humana praetendere? quomodo ergo illam justitiae divinae exhibere posset? ergo etc.

PROPOSITIO SECUNDA

Æternam fore beatorum felicitatem fides expresse docet, et ratio fortiter suadet.

Prob. prima pars. Ubique enim in Scriptura, in Symbolis fidei, in testimoniis Patrum, in libris precum, in catechismis, et publicis concionibus docetur aeternam futuram esse beatorum felicitatem: ergo etc.

Prob. secunda pars. 1.° Ex desiderio felicitatis, quae non reperitur in terris, concludimus alteram futuram esse vitam: atqui non tantum appetimus felicitatem, sed felicitatem summam, constantem, *incontaminatam, et immarcescibilem* (2) Deus ipse desiderium istud naturale in cordibus nostris impressit: ergo ipsius objectum existit; ergo beatitudo alterius vitae futura est aeterna.

(1) *Esprit des lois, l. 24, c. 2.* « *Dire que la religion n'est pas un motif réprimant, parce qu'elle ne réprime pas toujours, c'est dire que les lois civiles ne sont pas non plus un motif réprimant* ».

(2) *I Petr.* I, 4.

2.° Tamdiu duratura est beatorum felicitas in altera vita, quamdiu eos Deus diliget: atqui nulla excogitari potest ratio cur Deus illos diligere cessaret, cur a summa beatitudine eos detrusos in nihilum redigeret.

3.° Proprium est sanctorum Deum diligere, honorare, glorificare, et ipsius gloriam in perpetuum procurare velle: porro illud desiderium est bonum opus mercede dignum: atqui conveniente non remuneraretur, si aeternam non obtineret felicitatem.

4.° Denique futura beatorum felicitas debet esse perfecta· atqui perfecta esse non potest quin, sit aeterna; quod enim finem habiturum est, multo perfectius esset si finem non haberet: ergo revera non est perfectum.

Praeterea, vel beati futuram extinctionem suam praeviderent, vel non: si prius, anxii essent, et de tali extremitate dolerent; si posterius, Deus eos deciperet, ipsisque illuderet, quod illo prorsus est indignum: ergo etc. Unde ipse Tullius (1): « Si amitti vita beata potest, beata esse non potest.

PROPOSITIO TERTIA

Repugnare poenas aeternas in altera vita demonstrare nequeunt increduli.

Prob. Demonstrare non possunt increduli poenarum aeternitatem repugnare, nisi ostendant illam divinis attributis adversari: atqui illud demonstrare nequeunt; attributa enim Dei, quibus haec poenarum aeternitas adversaretur, essent vel justitia, vel bonitas, vel sapientia ejus: atqui demonstrare non possunt increduli poenarum aeternitatem repugnare sive justitiae, sive bonitati, sive sapientiae Dei.

1.° *Non justitiae.* Si enim poenarum aeternitas justitiae Dei adversaretur, certe quia conveniens non existeret proportio inter poenam, et offensam: atqui demonstrari non potest convenientem non existere proportionem inter poenam aeternam, et offensam momentaneam; proportio enim inter poenam, et delictum, ex gravitate actionis, non vero ex ipsius diuturnitate aestimari debet, alioquin levissimae culpae saepe gravius puniri deberent, quam atrociora crimina: igitur demonstrandum esset aequam non existere proportionem inter gravem Dei offensam, et poenam aeternam, inter legem, et sanctionem ejus necessariam: atqui talis demonstratio est impossibilis; ad hoc quippe requireretur, ut adaequate nosceremus quid sit Deus, quid sit creatura respectu Dei, quot, et quanta habeamus, vel habere debeamus motiva illi serviendi, a peccato abstinendi, quot mo-

(1) *De Finibus boni, et mali*, *l.* 2, *n.* 68.

dia ex illo semel commisso emergendi, etc. porro affirmare non possumus haec a nobis adaequate cognosci; ergo etc. Ergo 1.° etc.

2.° *Non bonitati Dei.* Ideo enim haec poenarum aeternitas bonitati Dei adversaretur, quia Deus, illaesa bonitate sua, culpam unius momenti aeternis suppliciis punire non posset: verum, si illam suppliciis aeternis punire non posset, cur per mille annos, cur per centum, cur per viginti, cur per quinque, cur per unicum instans? ergo virtutem remunerare teneretur, et crimen plectere non posset: atqui hoc repugnare demonstravimus: ergo etc.

3.° *Non sapientiae Dei.* Sapientia enim Dei postulat ut lex naturalis convenienti sanctione muniatur, proindeque ut sua virtuti sit merces, suaque vitio poena: atqui sola ratione definire non possumus limites inter quos poena pro sceleribus a Deo statuta sistere debeat: ergo 3.° etc. aliunde etc. ergo etc.

Et vero, non repugnat peccatum tamdiu puniri quamdiu remanet non expiatum: atqui fieri potest, ut peccatum per aeternitatem maneat non expiatum; expiari enim non potest, nisi per liberam Dei condonationem, vel per congruam satisfactionem: atqui non repugnat, ut neutra via sufficienter expietur: 1.° non per liberam condonationem; cum enim illa condonatio supponatur libera, pariter supponi potest non extitura: 2.° non per congruentem satisfactionem; homo enim post mortem non est in via, sed in termino: ergo emendationis, et satisfactionis non est capax; sicut enim arbor in eo situ remanet in quem cecidit, sic homo moriens in eodem statu perseverat, aut saltem invictis rationibus ostendi non potest id repugnare: atqui tamen in hoc praecise consistit propositio nostra adversus incredulos: ergo etc.

Solvuntur objectiones.

Obj. 1.° Non repugnat Deum annihilare impios in vindictam delictorum: atqui hoc bonitati ejus multo conformius est: ergo facere debet.

R. 1.° Non tantum aeternitas, sed ipsa poenarum futurarum existentia repugnaret, si argumentum istud valeret: ergo etc.

R. 2.° *Nego maj.* Quod enim laedit attributa divina repugnat: atqui haec annihilatio laedit attributa divina; etenim justitia, et sapientia Dei requirunt, ut omnia delicta poenarum distributione pro gravitate respectiva plectantur: atqui si Deus omnes peccatores aequaliter annihilaret, haec poenarum distributio non existeret, et qui semel peccassent, in teterrima scelerum monstra impune se provolutarent: ergo etc.

Praeterea repugnat Deum id ad puniendos scelestissimos homines statuere quod vehementer exoptant: atqui scelesti homi-

nes vehementer exoptant, annihilationem eamque invocant; ergo illa poena sufficiens legis naturalis sanctio non esset.

Inst. 1.° Supponi potest Deum non eodem instanti cunctos peccatores annihilare, sed post brevius, vel longius temporis spatium, juxta numerum, et qualitatem criminum: atqui tunc justitia, et sapientia Dei non laederentur: ergo etc.

R. 1.° Totum concedi potest hoc argumentum, et nihil adversus propositionem nostram sequitur: etiamsi enim admitteretur possibilem esse, post diversa temporis intervalla, talem impiorum annihilationem, numquid inde concludendum esset Deum eam elegisse, et poenas futuras aliter instituere non potuisse? Certe nulla profertur ratio, qua haec assertio innitatur: atqui tamen ratio hujusmodi proferenda esset: ergo etc.

R. 2.° *Nego min.* 1.° Homines enim cupiditatibus abrepti, metu poenarum aeternarum, quas credunt, et reformidant, saepe efficaciter non cohibentur; multo minus cohiberentur, si constaret poenas a peccantibus luendas aliquando cessaturas esse: ergo etc.

Inst. 2.° Deus utpote sapiens poenam inutilem decernere non potest: atqui aeternitas poenarum foret inutilis: ergo etc.

R. *Nego min.* Illa enim poena dici non potest inutilis, quae humanas libidines multum coercet, et ad colendam virtutem nos impellit: porro ita se habet poenarum aeternitas: ergo etc.

Inst. 3.° Finis poenarum est emendatio reorum: atqui poenarum aeternitas reos emendare non potest: ergo etc.

R. *Dist. maj.* Finis poenarum accidentalis est emendatio reorum, *conc.* finis essentialis, *nego maj.* Aliquando enim poena infligitur, ut reus emendetur: sed finis essentialis poenarum est sanctio legis: porro sanctio legis obtinetur dum reus plectitur, sive emendetur, sive non; alii namque homines metu hujusmodi poenarum continentur: ergo etc. Sic legislatores humani capite, vel perpetuo exilio, aut carcere plectunt reos, non in eorum emendationem, ut patet, sed ut alii perterriti ab iisdem criminibus abstineant.

Nota. Quod ratio sibi derelicta demonstrare non potest, scilicet poenarum aeternitatem, revelatio docet: omnes igitur credere debent alteram vitam futuram esse aeternam, tum quoad bonorum praemia, tum quoad malorum supplicia. Ostendimus enim in tractatu de Peccatis, de fide esse poenas damnatorum futuras esse aeternas.

CAPUT SECUNDUM

DE BONARUM, ET MALARUM ACTIONUM PRINCIPIIS.

Principia actionum moralium sunt velut fontes, e quibus boni-

tas, et malitia earumdem oriuntur: tria sunt hujusmodi principia, scilicet, intellectus, libertas, et voluntas.

De *intellectu*, et facultatibus ad eum pertinentibus tractavimus in Metaphysica. Libertatis humanae existentiam ibidem astruximus.

Certum est 1.° praeviam requiri cognitionem intellectus ad bonitatem, aut malitiam moralem actionum humanarum constituendam; ubi enim nulla est advertentia, nulla est actio humana, sed automatis operatio, ut patet.

Certum est 2.° libertatem necessariam esse ut actiones hominis sint morales; nulla enim actio moraliter bona, vel mala esse potest ex parte hominis, nisi sit ipsius: atqui nulla actio proprie est hominis, et ipsi imputabilis, nisi ex libertate procedat; actio enim necessario peracta, non tribuenda est agenti, sed primariae causae illum ad agendum determinanti: ergo etc.

Certum est 3.° solam voluntatem esse causam, et sedem peccati, quia sola voluntate homo legi Dei adversatur. Est pariter causa, et sedes virtutis, cum homo propria voluntate ad sectandum bonum morale determinetur: voluntas sic intellecta est libertas humana in exercitio.

Duplici modo *voluntas* considerari potest in actu, scilicet ut volens simpliciter, vel ut volens libere; ipsius operatio dicitur *voluntarium*, quod ideo duplex est: unum dicitur voluntarium simpliciter, et alterum voluntarium liberum. Voluntarium *simpliciter* est illud quod fit cum advertentia intellectus, et secundum voluntatis inclinationem; voluntarium *liberum* requirit insuper deliberationem. Hinc omne liberum est voluntarium, sed non vice versa: sic felicitatem nostram in genere voluntarie quaerimus, non vero libere.

Cum autem ad merendum, aut demerendum proprie dicta requiratur libertas, solum voluntarium liberum actionum humanarum est principium.

Dividitur adhuc 1.° in directum, et indirectum. Voluntarium est *directum*, quando aliquid in se, et positive intenditur ab agente, v. g. si quis sciens, et volens alterum occideret; illud vero dicitur voluntarium *indirectum* quod non fuit volitum in se, sed in causa cujus est effectus: v. g. aliquis catapultam versus urbem explodit, solam recreationem intendens, et hominem occidit: certe homicidium istud merito ei imputatur; volitum enim fuit in causa.

Dividitur 2.° in perfectum, et imperfectum. *Perfectum* est quando nullam involvit, aut supponit voluntatis repugnantiam; contra vero est *imperfectum*, si cum aliqua voluntatis repugnantia sit conjunctum, v. g. quando mercator, timore naufragii pulsus, merces suas projicit in mare.

Itaque voluntarium liberum saepe minui, et aliquando omnino tolli potest: causae autem, quae praecipue in illud influere queunt, sunt 1.° coactio, 2.° metus, 3.° error, et ignorantia, 4.° passiones; de quibus aliquid seorsim dicitur in tractatu de *Actibus humanis.*

CAPUT TERTIUM

DE REGULIS, QUIBUS ACTIONES BONÆ A MALIS SECERNI POSSUNT.

Constat, ex dictis, dari actiones bonas, et alias malas, earumque discrimen in essentia rerum fundari. Certum est nos teneri cunctas actiones malas devitare, quia repugnat aliquid essentialiter malum fieri licitum; non veró omne bonum peragere, hoc enim impossibile est. Unde praeceptum de vitando malo est negativum, et universale, dum praeceptum de faciendo bono est affirmativum, et particulare. Prius obligat semper, et pro semper, posterius autem obligat semper, sed non pro semper.

Hic expendendum foret in tribus articulis, 1.° quid sit bonitas, et malitia actionum humanarum; 2.° an omnes ita sint bonae, vel malae, ut nulla sit indifferens; 3.° undenam bonitas, vel malitia earum desumenda sit. Verum ne eadem repetere cogamur, haec iterum ad tractatum de Actibus humanis remittimus.

DISSERTATIO SECUNDA

DE ACTIBUS HUMANIS IN SPECIE.

Sub triplici respectu homo moraliter agens considerari potest, scilicet, relative ad Deum, relative ad seipsum, et relative ad alios homines; unde triplicis generis distinguuntur officia ejus specialia, et in triplici capite de illis tractaturi sumus.

CAPUT PRIMUM

DE OFFICIIS HOMINIS ERGA DEUM.

Non est dubium quin homo beneficiis a Deo cumulatus, primos aspectus suos ad ipsum convertere debeat, et statim expendere quibus officiis erga illum teneatur.

Complexio hujusmodi officiorum dicitur religio, vel cultus Deo exhibendus.

Necessitatem religionis variis modis impugnant increduli : alii enim dicunt Deum esse majorem, ut officiis nostris honoretur, et negant quemlibet cultum ipsi exhibendum esse. Alii necessitatem cultus interni admittentes, cultum externum rejiciunt; alii cultum externum, non vero publicum, aut nomine societatis exhibitum admittunt; alii denique dicunt gubernia recte instituta omnes religiones aequaliter tolerare, nulli specialiter favere teneri, et unumquemque religionem patriae sequi debere, ita ut sit mahumetanus apud Mahumetanos, judaeus apud Judaeos, christianus apud Christianos, catholicus apud Catholicos, etc.

His notatis, praesens caput in tres dividemus articulos : primus erit de religionis necessitate ; secundus, de religionis naturalis insufficientia ; et tertius, de indifferentia circa religiones.

ARTICULUS PRIMUS

DE NECESSITATE RELIGIONIS.

Sub triplici respectu necessitas religionis considerari potest, videlicet relative ad Deum, relative ad societatem, et relative ad hominem privatum. Tres igitur hujus articuli erunt paragraphi.

§. I. — *De necessitate religionis relative ad Deum.*

Necessitatem cultus tum interni, tum externi, tum solemnis, seu nomine societatis exhibiti, per sequentes propositiones ostensuri, et sic necessitatem religionis erga Deum demonstraturi sumus.

PROPOSITIO PRIMA

Deo debetur cultus internus.

Prob. Scriptura sacra, consensu hominum, et ratione:

1.° *Scriptura sacra* (1) *Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, et in tota anima tua, et in tota mente tua.* (2) *Spiritus est Deus, et eos qui adorant eum, in spiritu et veritate oportet adorare.* (3) *Loquentes vobismetipsis in psalmis et hymnis, et canticis spiritualibus, cantantes, et psallentes in cordibus vestris Domino.* Multa alia citari possent. Ergo 1.° etc.

2.° *Consensu hominum.* Omnes moraliter homines omnium locorum, et temporum, persuasum semper habuerunt aliquem cultum Deo exhibendum esse: si autem aliquis cultus Deo exhiben-

(1) *Matth.* XXII, 37.
(2) *Joan.* IV, 24.
(3) *Eph.* V, 19.

dus sit, maxime cultus internus; impossibile quippe est Deum omnia inspicientem honorari cultu pure externo. Porro universalis, et constans haec hominum consentio firmissimum est veritatis argumentum, et tam efficaciter divini cultus necessitatem quam Dei existentiam astruit · ergo 2.° etc.

3.° *Ratione*. Cultus enim internus praecipue consistit in adoratione, amore, deprecatione, et gratiarum actione: atqui tenemur Deum adorare, amare, deprecari, et gratias illi agere.

1.° *Illum adorare tenemur*. Deum enim adorare est excellentiam ejus venerari, et nostram ab ipso dependentiam humiliter agnoscere: porro supremam Dei excellentiam venerari, nostramque ab ipso dependentiam agnoscere tenemur, siquidem in ipsius conspectu semper sumus, et eum contemplando, clare videmus esse supremum Dominum, nos vero nihil esse, nihil posse, nisi ab ipso, et per ipsum: ergo 1.° etc.

2.° *Illum amare debemus*. Ipse enim facultatem amandi in nobis formavit, et simul sese nobis exhibet tanquam objectum summe amabile, a quo quidquid amabile est in mundo profluit: porro rationi repugnat nos ita agnoscere Deum, et eum diligere non teneri: ergo 2.° etc.

3.° *Eum deprecari tenemur*. Qui enim sunt indegentes, eum a quo juvari possunt, natura duce, deprecantur: at in multis sumus indigentes, et solus Deus ea quae nobis desunt concedere potest, Scimus aliunde illum esse bonum, ad beneficia proclivem, nos velut opus manuum suarum diligere, sicut optimus parens prolem suam naturaliter diligit. Nonne igitur ad illum supplices recurrere debemus, ut ea quae nobis necessaria sunt, obtineamus? Ergo 3.° etc.

4.° *Gratias illi agere debemus*. Qui enim ingratum erga benefactorem suum se ostendit, rectam rationem offendit, juxta omnes: atqui Deus summe est beneficius respectu nostri. Ergo 4.° Aliunde etc. ergo etc.

Solvuntur objectiones.

Obj. 1.° Cultu hominum Deus non indiget, nec honoribus delectatur: ergo nullum exigit cultum.

R. Nego conseq. Deus enim cultum ab hominibus non exigit, quia illo indiget, vel honoribus delectatur; sed quia ordo naturalis illum praecipit, et ordinat: Deus autem necessario vult ut ordo naturalis servetur: ergo etc.

Inst. 1.° Cultus a creatura exhibitus Deo est indignus: ergo Deus illum exigere non potest.

R. Nego ant. Ille enim cultus Deo non est indignus, quem recta ratio approbat, et praecipit: atqui talis est cultus Deo a creatura rationali exhibendus, ut ostendimus: ergo etc.

Inst. 2.° Nulla est proportio inter cultum a creatura valde imperfecta praestitum, et Deum summe perfectum: ergo etc.

R. 1.° Simili argumentatione probaretur mundum Deo esse indignum, ab illo creari non potuisse, et influxu ejus non gubernari.

R. 2.° *Dist. ant.* Nulla est proportio aequalitatis, *conc.* relationis, *nego ant.* Etenim mens humana praedita est facultatibus quibus Deum attingere potest; v. g. facultate cognoscendi, amandi, gratiarum actiones rependendi, etc. ergo etc.

Obj. 2.° Si Deus aliquem cultum a nobis exigeret, maxime propter gloriam suam: porro gloria Dei a cultu nostro est independens: ergo etc.

R. Dist. min. Gloria Dei essentialis, et interna est a cultu nostro independens, *conc.* gloria accidentalis, et externa, quae in honoribus a rationabili creatura exhibitis, consistit *nego min.* Quaestio est igitur an Deus hujusmodi honores praescribat: porro jam ostendimus Deum necessario exigere a creaturis ratione praeditis honorem sibi debitum, quia secus inordinationi consentiret. Ergo etc.

Obj. 3.° Multi semper extiterunt homines impii, Deum postponentes, nullum cultum ei exhibentes: at si Deus cultum se ipso dignum ab hominibus necessario exigeret, tantam impiorum multitudinem semper existere non permisisset: ergo etc.

R. Nego min. Probavimus enim in Metaphysica Deum, illaesis suis attributis, mali moralis, seu peccati existentiam permittere potuisse: impietatis autem existentia non magis repugnat quam existentia aliorum peccatorum: ergo etc.

Obj. 4.° Forsitan religio ab arte politica in mundum fuit invecta, tanquam frenum ad populos facilius coercendos: ergo non constat Deum eam praescribere.

R. Nego ant. Nam 1.° religio ex natura Dei, et hominum profluit, in dispositionibus nostris naturalibus sedem habet; ars vero politica naturam Dei, et hominum non constituit, naturales dispositiones nostras creare non potuit: 2.° ars politica nec semper nec ubique existit; religio, e contra, semper, et ubique viget ac viguit, ut ex antiquis recentioribusque historiis patet: 3.° ars politica talem opinionem nunquam persuadere potuisset; nam vel solida adhibuisset argumenta, vel non: si prius, ergo religio fundata est in natura; si posterius, repugnat opinionem sensibus imperviam, et cupiditatibus adversam omnibus sic persuaderi potuisse: ergo etc.

Obj. 5.° Si quid a Deo postularemus, vel in ordine physico, vel in ordine morali: at utrumque est vanum, aut illicitum: ita *Rousseau* (1) post nonnullos veteres impios, quos memorat S. Hieronymus (2): ergo etc.

(1) *Emile, t. 2. p. 75.*
(2) *In Matth. cap. 6, t. 4, 1 part. p. 20.*

R. Nego min. Nam multis indigemus, tum in ordine physico, tum in ordine morali, Deus autem ea nobis concedere potest: convenit ergo ut ad eum supplices recurramus.

Inst. 1.° Deum per miraculi petitionem tentare non licet: sed qui aliquid postulat a Deo in ordine physico, miraculum petit a Deo, scilicet consuetis naturae legibus derogationem, pluviam quando ex consuetis naturae legibus debet esse siccitas, valetudinem quando extiturus est morbus, etc. Ergo etc.

R. 1.° *Nego maj.* Non videtur enim cur miraculum a Deo postulare non liceat, modo id fiat cum debitis conditionibus, scilicet humiliter, fidenter, pro fine gravi, ut benigne, ac misericorditer concedendum; et mediis a ratione praescriptis non omissis.

R. 2.° *Nego min.* Per miraculum enim vulgo intelligitur factum stupendum, et extraordinarium: porro aliquid exorare a Deo in ordine physico, v. g. pluviam, serenitatem, valetudinem, non est aliquid petere extraordinarium, et stupendum. Quaedam tamen postulatur consuetis naturae legibus derogatio, siquidem petitur a Deo, ut sua providentia nonnullos disponat, et adducat effectus physicos qui naturaliter non contingerent: sed illa postulatio legibus ordinis moralis est conformis, quia decet omnino creaturas necessitatem patientes fiducialiter recurrere ad Deum benefactorem suum, qui omnia potest.

Inst. 2.° Non licet petere a Deo ut decreta sua mutet: sed tales effectus physicos postulare a Deo, est petere ut decreta sua mutet: ergo etc.

R. Nego min. Deus enim videt ab aeterno quid homines in tempore ab ipso petere debeant; dignas eorum preces ab indignis secernit, et statuit has exaudiendas, illas vero respuendas: cum autem divina ejus praescientia libertati nostrae non noceat, pendet ab unoquoque nostrum, ut in orationibus suis exaudiri mereatur. Non igitur Deum rogemus ut necessitates nostras ei aperiamus, sicut quidam sibi fingebant impii, de quibus S. Hieronymus, in loco superius citato, nec ut mutationem in decretis ejus impetremus, quod ipsi injuriosum esset, sed ut ea obtineamus, quae dignis petitionibus nostris concedere ab aeterno statuit: ergo etc.

Inst. 3.° Vel quod petimus conveniens est, vel non: si prius, Deus illud nobis etiam non rogantibus concedet; si posterius, illud orare impium est: ergo etc.

R. Nego minorem quoad primam partem: Quidquid enim bonum est, aut conveniens Deus creaturis suis concedere non tenetur; multa igitur statuere potuit hominibus digne rogantibus concedere, non rogantibus vero, aut male rogantibus denegare: porro fides, Scriptura sacra, traditio, et ratio orationis necessitatem, utilitatem, praxim, et efficaciam nobis testantes, sufficienter demonstrant Deum decreta sua sic ordinasse: ergo etc.

Inst. 4.° Pii homines Deum frequenter orantes non minus publicis, et privatis calamitatibus impetuntur, quam impii nunquam orantes, nec de Deo cogitantes: ergo inutilis est oratio.

R. Negari potest ant. Quis enim perfecte novit quas calamitates, sive publicas, sive privatas, Deus averterit, aut diu protraxerit, vel mitiores effecerit; quae precibus justorum concesserit, quae orantibus concessisset, et quae non rogantibus denegaverit, etc.? ergo etc.

R. 2.° *Nego conseq.* Nam pii homines non pro seipsis tantum orant, sed pro civitate, pro patria; neque orant ut ab omnibus malis liberentur, bene vero ne illis obruantur: ergo, licet non minus, quam caeteri homines calamitatibus impeti videantur, non sequitur preces eorum esse inutiles.

Praeterea mala hujus vitae non sunt absolute mala; saepe utilius est ea sufferre, quam ab illis liberari. Ergo etc.

Inst. 5.° Numquam certo novimus quid nobis sit opportunum, quid inopportunum: ergo saltem nihil a Deo specialiter rogare debemus, sed generatim quae novit magis nobis expedire.

R. Dist. ant. Nunquam certo novimus quid nobis sit opportunum in ordine physico, *conc.* possumus tamen aliquid specialiter rogare, sed conditionate, et ex hypothesi quod Deus provideat illud nobis profuturum esse. Sed in ordine morali certissime novimus noxia nobis esse vitia, utiles vero, et necessarias virtutes, tum naturales, tum supernaturales: absolute ergo efflagitare possumus vim, et efficaciam superandi vitia, colendi virtutes, perseverandi usque in finem, etc. Ergo etc.

Inst. 6.° Si quid postularemus a Deo in ordine morali, vel potestatem benefaciendi, vel ipsum bonum opus: atqui neutrum dici potest: non prius, quia postularemus quod jam habemus; non posterius, quia peteremus ut opus nostrum Deus faceret. Ita *Rousseau*, loco citato.

R. Nego min. quoad utramque partem. Habemus quidem naturalem benefaciendi facultatem, sed variis tentationibus saepe lacessitam, perversis inclinationibus vexatam, et, qua existente, nihilominus in malum morale frequenter, etiam quodam modo dolentes, labimur. Deus autem expeditiorem benefaciendi potestatem concedere, et inter operandum nos adjuvare paratus est: haec igitur adjumenta petere possumus, imo, et indesinenter petere debemus; duo enim nobis maxime necessaria sunt in terra, scilicet fugere vitium, et colere virtutem. Vigilemus ergo, oremus, et satagamus ut utrumque jugiter faciamus; Deum in adjutorium nostrum advocemus, tum ad bene volendum, tum ad opus perficiendum. Ergo etc.

PROPOSITIO SECUNDA

Deo debetur cultus externus.

Prob. Ex Scriptura sacra, ex traditione, ex natura hominis, et ex necessitate cultus interni.

1.° *Ex Scriptura sacra*, quae frequentissime loquitur de holocaustis, aliisque sacrificiis, de templo, de sacerdotibus, et eorum officiis: porro haec omnia cultum externum supponunt: ergo 1.° etc.

2.° *Ex traditione.* Semper enim, et ubique cultus externus fuit in usu: sic Cain, et Abel de fructibus terrae, et gregibus suis Deo offerebant; sic Noe, vix egressus arca, aedificavit altare Domino; sic apud omnes gentes mos semper extitit divinitatem ritibus externis adorandi, supplicandi, etc. Ergo 1.° etc.

3.° *Ex natura hominis.* Homo enim ex duabus substantiis coalescit; utramque cum respectivis facultatibus, et potentiis ejus accepit a Deo: utramque ergo modo convenienti Deo submittere debet. Verum corpus Deo submittere non potest, nisi per quaedam externa religionis signa: ergo etc.

4.° *Ex necessitate cultus interni:* Nam, ex probatis, cultus internus est necessarius: at cultus internus existere non potest sine cultu externo; sic enim constituti sumus, ut vividos mentis nostrae affectus quasi necessario per motus corporis externe prodamus: ergo 3.° Aliunde etc. ergo etc.

Solvuntur objectiones.

Obj. Deus est spiritus, et cor praecipue intuetur: ergo sufficit illum cultu interno honorare.

R. Nego conseq. Ex eo quod enim Deus sit spiritus, et cor praecipue intueatur, recte infertur cultum mere externum Deo indignum esse, atque illi placere non posse, nisi ex cultu interno procedat, vel cum illo jungatur: at male concluderetur cultum externum non esse requisitum; ipsius enim necessitas ex cultu interno, et ex naturali hominis constitutione sequitur, ut ostendimus: ergo etc.

Inst. 1.° Meriti, et peccati pariter incapax est corpus: ergo cultum externum Deus non exigit.

R. Dist. ant. Meriti, et peccati incapax est corpus tanquam causa efficiens, *concedo;* ut instrumentum, *nego.* Homo quippe est persona ex corpore, et anima coalescens: porro recta ratio praescribit obsequium totius personae sic compositae erga Deum: est igitur persona sic composita quae meretur vel demeretur: ergo etc.

Inst. 2.° Ex ritibus externis innumerae ortae sunt absurditates, ridiculaeque superstitiones: ergo non solum inutilis, sed noxius est cultus externus.

R. 1.° *Retorqueo argumentum.* Ex idea Dei ortus est polytheismus, et innumerae secutae sunt absurditates: ergo idea Dei est noxia.

R. 2.° *Nego ant.* Dari enim potest cultus externus nulla superstitione mixtus: ergo non ex cultu externo, sed ex rituum sacrorum abusu, ex ignorantia, praejudiciis, cupiditatibus aliisve causis religioni extrinsecis nascuntur superstitiones.

Praeterea ipsae superstitiones necessitatem cultus externi demonstrant: non ita enim grassari, et firmari potuissent per mundum universum, nisi omnes persuasum habuissent cultum externum Deo exhibendum esse, quemadmodum polytheismus universalis non evasisset si supremi Entis idea in omnium mentibus non extitisset. Ergo, sicut, rejecto polytheismo, Deum esse firmiter credimus; ita, cunctis superstitionibus profligatis, cultum purum Deo rependamus. Vanas traditiones ratione destitutas caute fugiamus; sed multo magis timenda est incredulitas totius ordinis principia solvens, et habenas cupiditatibus relaxans.

PROPOSITIO TERTIA

Deo debetur cultus solemnis, id est nomine religiosae societatis exhibitus.

Prob. Ex consensu populorum, ex necessitate cultus externi, et ex natura societatis.

1.° *Ex consensu populorum.* Ubique enim semper extiterunt, apud omnes gentes, templa, festa, solemnitates, sacerdotes, altaria, sacri ritus publici, ut innumera testantur historiarum monumenta: haec procul dubio ostendunt universis gentibus persuasum semper fuisse cultum publicum, et solemnem Deo exhibendum esse: porro talis persuasio adeo constans, et universalis, a praejudiciis, vel ab aliis errorum fontibus oriri non potuit, sed a revelatione, traditione, et ipsa hominis, ac societatis natura.

Ad confirmationem hujus veritatis, ipsi religionis christianae hostes infensissimi, postquam omnes ritus sacros sustulerunt, et cuncta pietatis signa tanquam superstitiones hominibus sensatis indignas prohibuerunt, novas instituerunt solemnitates sub nomine cultus Rationis, vel *Theophilanthropiae*; sua habebant templa, suos sacerdotes, suos ritus, etc. Ergo 1.° etc.

2.° *Ex necessitate cultus externi.* Ad conservandum enim cultum externum, cujus necessitas fuit demonstrata, requiritur cultus publicus: nam 1.° alioquin tot essent religiones quot sunt capita, et innumerae nascerentur superstiones; 2.° nisi homines circa Deum, et cultum ejus sedulo erudirentur, cuncti sen-

sus religionis in omnium mentibus mox deficerent: attamen communiter satis erudiri nequeunt, nisi publici fiant sermones in publicis coetibus; lugenda experientia probat pietatem multitudinis ritibus externis eam foventibus indigere, et eis destitutam brevi evanescere; ubi enim ritus sacri, et publicae solemnitates diu cessaverunt, vix quaedam adhuc supersunt religionis vestigia. Ergo 2.° etc.

3.° *Ex natura societatis.* Societas enim, ut talis, communes habet necessitates, communia suscipit beneficia: pro his ergo necesse est, ut communes fiant orationes, communes rependantur gratiarum actiones: porro haec constituunt cultum publicum, et solemnem: ergo 4.° etc. Aliunde etc. Ergo etc.

§. II. — *De necessitate religionis relative ad societatem.*

In miserrimis hisce temporibus alii, dicentes religionem esse errorem vulgi, existimant utile esse eam velut superstitionem profligare; alii non negantes eam plebi utilem, vel necessariam esse, contendunt philosophos, atque omnes qui nomine sapientium decorantur, illa neutiquam indigere. Hinc concludendum foret illam societati philosophorum, et sapientium minime necessariam fore: contra eos sit

PROPOSITIO

Religio necessaria est bono societatis, in quocumque gradu homines supponantur eruditi, et sapientes.

Prob. Illud admittendum est quod constat legitima auctoritate, experientia, et ratione: atqui constat legitima auctoritate, experientia, et ratione religionem, etc.

1.° *Legitima auctoritate.* Nempe 1.° Dei societatem creantis, et praecipuum ejus vinculum in religione constituentis, sive per seipsum tempore creationis, sive per Patriarchas, et Prophetas, sive notanter per Moysen, qui apud omnes habetur saltem ut perfectus legislator, sive per Christum, et Apostolos: 2.° omnium legislatorum, ac praecipue eorum qui primarii fuerunt societatum fundatores, ut Osiris apud Ægyptios, Zoroastres apud Persas, Orphaeus, Minos, et Cecrops apud Graecos, Numa apud Romanos, etc. Sapientes omnium temporum necessitatem religionis pro societatis prosperitate agnoverunt. Ergo 1.° etc.

2.° *Experientia.* Constat enim eo magis facinora adversus societatem multiplicari, quo sensus religionis magis decrescit: quid ergo fieret si nullum religionis vestigium remaneret? Luctuosa recentiorum temporum historia satis indicat. Ergo 2.° etc.

3.° *Ratione.* Ruit namque societas, si evertantur mores, leges, auctoritas principis, et jus gentium: at, sublata religione, evertuntur mores, etc.

1.° *Mores.* In ea quippe hypothesi sola utilitas privata esset principium morum, et sanctio officiorum nostrorum: sed hujusmodi principium aperit januam cunctis sceleribus, omnem justitiae, et honestatis notionem subvertit.

2.° *Leges.* Sepositis enim motivis a religione praestitis, leges humanae nullam vim habent, saltem in eos, qui poenas civiles devitare, fugere, aut repellere possunt, ut patet.

3.° *Auctoritas principis.* Posito enim quod Deus curam hujus vitae non habeat, auctoritas principis est solummodo vis physica, quam populus, timore Dei non retentus, destruet si viribus praevaleat, vel quam princeps tyrannice exercebit, si rebellionem timeat.

4.° *Jus gentium.* Nisi enim agnoscatur supremus Legislator, qui communia gentium erga se invicem officia auctoritate sua sancit, sola vis fortior erit ultima boni, et mali, justi, et injusti regulae; sicque per fas, et nefas gentem debiliorem opprimere, imo, et exterminare licebit. Ergo etc. Unde sic nervose, ut solet, *Rousseau* (1)

Effugite eos, qui sub specie naturam explicandi, in hominum corde desolantes disseminant doctrinas, quorum scepticismum simulatum centies magis affirmans, magisque dogmaticum est, quam firmum suorum adversariorum consilium. Imperiose simulantes, se solos doctos, veridicos, bonae fidei esse, suis exacutis decisionibus nos subjiciunt, et velut vera eorum principia nobis praebere petentes systemata in sua imaginatione extructa, quae percipi non possunt. Caeterum evertentes, diruentes, pedibus proterentes omnia, quae homines colunt, miseros exuunt extremo suae calamitatis solamine, proceres vero, et opulentos sola refraenatione cupiditatum; ex imis pectoribus extrudunt scelerum conscientias, virtutis spem, seque bene humani generis meritos quoque jactant. Nunquam ho-

---

(1) Emile, t. 2, p. 114, in-4.° an. 1793.

» Fuyez ceux qui, sous prétexte d'expliquer la nature, sèment dans les coeurs des hommes de désolantes doctrines, et dont le scepticisme apparent est cent fois plus affirmatif, et plus dogmatique que le ton décidé de leurs adversaires. Sous le hautain prétexte qu'eux seuls sont éclairés, vrais, et de bonne foi, ils nous soumettent impérieusement à leurs décisions tranchantes, et prétendent nous donner pour les vrais principes des choses, les inintelligibles systèmes qu'ils ont bâtis dans leur imagination. Du reste, renversant, détruisant, foulant aux pieds tout ce que les hommes respectent, ils ôtent aux affligés la dernière consolation de leur misère, aux puissans, et aux riches le seul frein de leurs passions; ils arrachent du fond des coeurs le remords des crimes, l'espoir de la vertu, et se vantent encore d'être les bienfaiteurs

minibus, ajunt, nocet veritas; id ego credo non secus ac ipsi, eaque magna probatio est, mea quidem sententia, quod sua praecepta haud vera sint.

Hinc 1.° Principes, et magistratus, utpote boni publici provisores, tenentur incrementum religionis promovere, ipsiusque aggressores, quantum moraliter possunt, reprimere, nempe pseudophilosophos, qui religionem a cordibus hominum per scripta, sermones, et exempla avellere tentantes, societatem in ipsius fundamentis concutiunt.

Hinc. 2.° Falsum, et totius societatis subversivum est istud effatum, scilicet nonnisi populo necessariam esse religionem: nam 1.° tunc religio natura Dei, et hominum non fundaretur, ac proinde falsa esset; 2.° nemo accenseri vellet populo; 3.° nullus cupiditates suas freno religionis cohiberet, cum nihil inde sperare posset, praeter famam stultitiae; 4.° si magnates religionem contemnant, impossibile est populum eam diu, et sincere professurum esse. Ergo etc. Vide D. *Frayssinous, Conf.* (1).

Solvuntur objectiones.

Obj. 1.° Societates non exspectant, ut tales, futuram vitam in qua debeant judicari, et mercedem, aut poenas recipere: ergo nulla religio ipsis necessaria est.

R. Nego conseq. Necessitas enim religionis relative ad societatem in propensione, et constitutione hominum ad societatem destinatorum fundatur: ergo, licet societates in futura vita subsistere non debeant, male concluderetur eas veram religionem honorare, et excolere non teneri. Aliunde, maxime interest societatis, ut saniora morum principia firma sanctione muniantur: at, seclusa religione, morum principia nullam habent sanctionem, ut patet ex dictis: ergo etc.

Obj. 2.° Amor patriae, et boni publici, desiderium gloriae, metus infamiae, testimonium conscientiae, et denique leges humanae sufficienter nos impellunt ad malum fugiendum, et honestum prosequendum: ergo falsum est religionem necessariam esse ad societatem.

R. Nego ant. Nam 1.° sublata religione praecipuum humanarum actionum motivum esset propria utilitas, et quidem merito: at propria utilitas bono publico saepe est opposita; 2.° desideruim gloriae non impellit ad virtutes occultas bono societatis tamen utilissimas; metus infamiae non retrahit a criminibus oc-

du genre humain. Jamais, disent-ils, la vérité n'est nuisible aux hommes; je le crois comme eux, et c'est, à mon avis, une grande preuve que ce qu'ils enseignent n'est pas la vérité».

(1) T. 2 in-12, p. 51, et seq.

cultis, et quae in notitiam hominum non ventura aestimantur: attamen hujusmodi crimina bono societatis valde sunt adversa. Praetera infima plebs immortalitatem nominis parum curat, nec infamiam multum reformidat, quando de explendis cupiditatibus agitur. 3.° Conscientia, quam plures hodierni philosophi morales tradunt, ut naturaliter honestam, et tutam boni, ac mali regulam, secluso Dei timore, vana est, omni sanctione destituta, contradictoria, et absurda docens, ut nimis constat exemplo eorum, qui quovis tempore religionem contempserunt, et multis vitiis communiter fuerunt inquinati. 4.° Leges humanae actiones occultas, sive bonas, sive malas, attingere nequeunt, nec consequenter eas dirigere possunt. Insuper sanctione indigent, ut sint efficaces: at praecipua earum sanctio ex religione, id est ex fide in Deum omnia prospicientem, virtutes praemiis, et vitia suppliciis aeternis prosequentem, oritur; quod sic exprimit *Rousseau (1): Philosophe, morales tuae leges pulcherrimae sunt; sed harum sanctionem, quaeso, mihi praebeas: paullo desine delirare, nitideque dic mihi, quae tu in* tractu Poul Serrho (2) *collocas.*

Obj. 3.° Multi olim fuerunt, et etiam nunc multi sunt homines sua probitate, suaque legibus submissione commendabiles, et tamen nullam religionem profitentes: ergo etc.

R. 1.° *Negari potest antecedens.* Non constat enim hujusmodi homines nullam conservare religionem, nequidem Dei timorem, et futurae vitae, beatae aut miserae, fidem. Certum est, e contra, plerosque juxta religionis principia fuisse institutos, et saltem aliqua primae educationis vestigia retinere. Unde fit, ut quandoque in vita, et maxime in periculo mortis, actus religionis excerceant, ut notam impietatis, vel atheismi pro injuria habeant, ut suos liberos, servos, ancillas religionem doceri velint, etc.

Aliunde constat viros omni religionis sensu destitutos communiter fuisse perversos, et nonnisi horrorem coaetaneorum, ac posterorum sibi conciliasse.

R. 2.° *Nego conseq.* De sola enim doctrina hic agitur, non vero de agendi ratione eorum, qui doctrinam defendere nituntur:

(1) *Emile, t. 2, p. 117: Philosophe, tes lois morales sont fort belles; mais montre-m'en, de grâce, la sanction: cesse un peu de battre la campagne, et dis-moi nettement ce que tu mets* à la place du POUL SERRHO (2) ».

(2) Poul Serrho. *Est, apud Persas, pons super abyssum elevatus, et valde exiguus, per quem omnes mortui transire debent. Boni feliciter transeunt, et ad beatitudinem perveniunt: reprobi vero titubant, cadunt, et in inferno concluduntur.*

porro certum est doctrinam impiorum omnem religionem abjurantium nullum relinquere frenum vitiis, nullum subministrare incitamentum virtutibus: si ergo inter eos, qui talem profitentur doctrinam plures inveniantur sua probitate, honestate, et legibus submissione commendabiles, id tribuendum est eorum indoli, educationi, tentationum defectui, quibusdam religionis vestigiis, aliisve causis extrinsecis.

Praeterea qui pronuntiaret leges poenales esse inutiles, quia multi viri probi solo justitiae, et honestatis amore bonum faciunt, male ratiocinaretur: ergo a pari concludi non potest religionem bono societatis inutilem esse ex eo quod plures visi sint philosophi probi, et tamen irreligiosi. Unde *Rousseau* (1).

Quoad principia, philosophia ullum beneficium praestare non potest, quod melius non praestet etiam religio, ac religio plura affert, quae afferre nesciret philosophia. . . . .

Nemo omnino suam religionem minime sequitur, quum una sibi est; id verum est: plerique omni religione carent, ac propriam penitus non sequuntur; id quoque constat: at denique quidam unam habent, eam saltem in partem sequuntur, atque dubitari non potest, quin aliqua motiva religionis saepe impediant, ne ipsi malefaciant, et ab iisdem adipiscantur virtutes, facta laude digna, quae destituta his motivis, evenire non potuissent.

§. III. — *De necessitate religionis relative ad hominem privatum.*

PROPOSITIO

Religio necessaria est relative ad hominem privatum.

Prob. 1.° Amor, et timor Dei, accurata mandatorum ejus observatio, divini cultus exercitium ac proinde religionis praxis, fere ubique commendantur, aut praescribuntur in Scriptura, et in tota traditione: ergo ect.

Prob. 2.° Irreligio radix est multorum malorum pro homine privato, et religio fons multorum bonorum.

(1) *Emile, t. 2, p. 112.*

» *Par les principes, la philosophie ne peut faire aucun bien que la religion ne le fasse encore mieux, et la religion en fait beaucoup que la philosophie ne saurait faire....*

» *Nul homme ne suit en tout point sa religion, quand il en a une; cela est vrai: la plupart n'en ont guère, et ne suivent point du tout celle qu'ils ont; cela est vrai encore; mais enfin quelques-uns en ont une, la suivent du moins en partie, et il est indubitable que des motifs de religion les empêchent souvent de mal faire, et obtiennent d'eux des vertus, des actions louables qui n'auraient point eu lieu sans ces motifs.*

1.° *Irreligio radix* etc. Sublata enim omni religione, homo remaneret sine securitate in vita, sine solatio in miseriis, et sine ulla spe verae felicitatis. *Sine securitate in vita:* in ea quippe hypothesi omnia licent; propria unicuique utilitas erit sola regula boni, et mali, proindeque caeteri homines poterunt pacta nobiscum inita violare, nos injustitiis opprimere, verberare, spoliare, occidere quando propria eorum utilitas haec ipsis suadebit. 2.° *Sine solatio in miseriis*: unde enim expectaretur solatium? non a Deo, qui rebus humanis non prospiceret? non ab aliis hominibus, qui, nullo sensu religionis imbuti, nobis succurrere saepe nollent, et saepius non possent etiamsi vellent, quia multae sunt in hac vita miseriae omnem facultatem, et bonam voluntatem hominum superantes, ut infirmitates, dolores, tristitiae, infamiae, infelices exitus, etc. 3.° *Sine ulla spe verae felicitatis:* omnis namque felicitas in praesenti vita quaerenda esset: at, semota religione, nulla est vera felicitas in praesenti vita; neque in divitiis, quae communius frustra desiderantur, et a multis miseriis non liberantur; neque in voluptatibus, quae brevi taedium generant, et multa graviaque inducunt mala; neque in bonis ordinis moralis, quia tunc omnia forent incerta circa Deum, et ejus attributa, circa mentem humanam, ejusque originem, ac destinationem, circa morum principia, eorumque sanctionem; quod philosophi scriptis suis evidenter demonstrarunt; sic enim eos exhibet *Rousseau* (1). *Philosophos consului, suos libros evolvi, varias sententias expendi; eos inveni omnino austeros, affirmatione promptos, dogmaticos etiam in suo controverso scepticismo, nihil ignorantes, nihil probantes, se invicem irridentes; ac punctum istud omnibus commune, mihi unum visum est, in quo toti ipsi verum dicunt; in confligendo triumphantes, in defendendo enerves. Si rationes ponderes, eas tantummodo ipsi habent, quibus diruunt. Si sententias recenseas, quisque suam amplectitur: ipsi discrepant, ut disputent.* Ergo 1.° etc.

2.° *Religio est fons multorum bonorum.* Etenim 1.° maximam dat securitatem in hac vita, cum supremum Dominum omnia prospicientem, omnibus providum; criminis vindicem, virtutis

(1) *T. 2, p. 23. Je consultai les philosophes, je feuilletai leurs livres, j'examinai leurs diverses opinions; je les trouvai tous fiers, affirmatifs, dogmatiques, même dans leur scepticisme prétendu, n'ignorant rien, ne prouvant rien, se moquant les uns des autres; et ce point commun à tous me parut le seul sur lequel ils ont tous raison: triumphans quand ils attaquent, ils sont sans vigueur en se défendant. Si vous pesez les raisons, ils n'en ont que pour détruire. Si vous comptez les voix, chacun est réduit à la sienne: ils ne s'accordent que pour disputer.*

remuneratorem semper exhibeat, 2.° non relinquit hominem sine solatio, in quibuscumque infortuniis constituatur, siquidem eo majorem ei promittit felicitatem in futura vita, quo miserior fuerit in terris; 3.° cuncta philosophorum dubia unica voce tollit, lucida tradit principia circa Deum, mentem humanam, vitam futuram, morum regulas, etc. Ergo 2.° etc. Aliunde etc. Ergo etc.

ARTICULUS SECUNDUS

DE RELIGIONIS NATURALIS INSUFFICIENTIA.

Religio naturalis est complexio veritatum, et officiorum nostrorum erga Deum, quae sola ratione deprehenduntur in natura rerum fundata. Duplex est medium ea cognoscendi, *ratio* scilicet, et *revelatio*. Solam rationem sufficere clamant increduli; revelationis necessitatem invocant theologi. Diximus autem haec sola ratione deprehendi in natura rerum fundata, a modo cognoscendi abstrahendo.

Quaestio est igitur an ratio vitiata, qualis fuit, et nunc est in paganismo, sufficiens fuisset ad Deum recte cognoscendum, et debite colendum: affirmant deistae, dicentes cum *Rousseau*, de religione naturali loquendo (1): *Prorsus extraneum est alia opus esse*: alii vero omnes necessariam esse revelationem contendunt.

Notandum 1.° Deum, cum sit essentialiter recti ordinis conservator, debito modo coli non posse a nobis, nisi cuncta officia nostra erga ipsum, proximum, et nosmetipsos bene noscamus, et recte impleamus: quaecumque enim voluntaria recti ordinis violatio ipsum necessario offendit.

Notandum 2.° duplicem distingui impossibilitatem, *absolutam* scilicet, et *moralem*: impossibilitas absoluta ea est, quae nullo conatu vinci potest; moralis vero absoluto potest, at difficile. Sic absolute impossibile est hominem ascendere in lunam, transiro natando in Africam; difficile vero, et non absolute impossibile est, ut in summitatem montis Albi perveniat, vel ad insulam una leuca distantem super mare natando transeat.

Haec moralis impossibilitas iterum duplex est: una *stricta*, quae, attentis natura, et indole hominis, nunquam vincetur; et *minus stricta*, quae aliquando superatur: v. g. pronuntiari potest talem hominem laboris impatientem, et aetate jam provectum nunquam futurum esse celebrem poetam, aut mathematicum, aut theologum, quamvis alii non majore ingenio prae-

(1) « *Il est bien étrange qu' il en faille une autre* » *Emile*, t. 2, p. 78.

diti, sed in labore tenaces, et perseverantes, has celebritatis notas obtineant.

Certum est 1.° solam rationem sufficere ad cognoscenda primaria legis naturalis praecepta, et proximas eorum conclusiones, siquidem, ex probatis, haec invincibiliter ignorari non possunt.

Certum est 2.° e contra, rationem non esse sufficientem ad cognoscendas conclusiones legis naturalis remotas; probavimus enim eas invincibiliter ignorari posse.

Quid ergo possit ratio circa cognitionem veritatum, et officiorum nostrorum erga Deum, in triplici propositione ostensuri sumus.

PROPOSITIO PRIMA

Ratio sufficere potest ad plurima cognoscenda legis naturalis officia saltem distributive sumpta.

Prob. 1.° *auctoritate B. Pauli* (1). *Quia cum cognovissent Deum*, ex inspectione mundi, *non sicut Deum glorificaverunt*, ideo pronuntiat eos, id est philosophos Romanos revelationem ignorantes, inexcusabiles esse; et (2) *Cum enim gentes quae legem non habent*, id est legem Mosaicam, *naturaliter ea quae legis sunt faciunt, ejusmodi legem non habentes, ipsi sibi sunt lex, qui ostendunt opus legis scriptum in cordibus suis*. Ergo 1.° etc.

Prob. 2.° *experientia*. Plurimi enim citari possunt philosophi, qui sublimem exposuerunt doctrinam circa pleraque religionis naturalis officia, ut Zoroastres apud Persas, Confucius apud Sinenses, Charondas, Zaleucus, Socrates, et Plato apud Graecos; Cicero, Epictetus, Seneca, Antoninus Pius apud Romanos, etc. Nullus quidem exhibuit corpus doctrinae in quo graves non essent errores; at « Si extitisset aliquis, qui veritatem sparsam per singulos, per sectasque diffusam colligeret in unum, » ac redigeret in corpus, is profecto non dissentiret a nobis. » Sed hoc nemo facere, nisi peritus ac sciens potest. Verum » autem nonnisi ejus scire est, qui sit doctus a Deo. » (Lactantius, Institutionum divinarum (3). Ergo 2.° etc.

PROPOSITIO SECUNDA

Sine revelatione moraliter impossibile erat colligere, et convenienter docere corpus religionis, quo Deus debito modo honoraretur.

Prob. Constat propositio nostra si omnes populi, quibus non il-

(1) *Rom.* I, *21.*
(2) II, *14.*
(3) *L. 7. cap. 7.*

luxit revelatio, gravissimis laboraverint erroribus circa officia hominis erga Deum, proximum, et seipsum, et si ratio ad expellendos hujusmodi errores fuerit insufficiens: atqui haec duo certa sunt.

1.° *Omnes populi quibus* etc. videlicet 1.° *in iis quae Deum spectant:* excultissimi enim populi, ut Ægyptii, Chaldaei, Graeci, Romani, in densissimis idololatriae tenebris versabantur; adorabant deos multiplices, sceleribus foedatos, imbecilles, ex lapidibus, vel lignis confectos, crocodilos, feles, olera, etc. (1) *Colebantur adhuc belluae, et serpentes: omnia erant Deus, ipso Deo excepto* inquit *Bossuet.* Haec deorum monstra ritibus absurdis, impuris, et crudelibus celebrabantur: mos fere ubique invaluerat mactandi homines super altaria, ut apud Phoenicios, Syrios, Arabes, Carthaginenses, Thraces, Scythas, Gallos, Germanos, etc. imo apud ipsos Graecos, et Romanos ubi aliquod grave imminebat reipublicae periculum. Eadem barbara consuetudo reperta est apud gentes Americas, scilicet apud Mexicos, Peruvianos, etc. 2.° *In iis quae spectant proximum*: pauperes contemnebant, miseros non sublevabant, servos velut jumenta tractabant, et licite, juxta leges, occidebant; liberos onerosos praefocabant, vel exponebant, gladiatorum sese jugulantium spectaculo delectabantur, etc. 3.° *In iis similiter quae spectant seipsum.* B. Paulus sapientes Romanos describens (2) dicit eos esse *repletos omni iniquitate, malitia, fornicatione, avaritia, nequitia, plenos invidia, homicidio, contentione, dolo, malignitate, susurrones, detractores, Deo odibiles, contumeliosos, superbos, elatos, inventores malorum, parentibus non obedientes, insipientes, incompositos, sine affectione, absque foedere, sine misericordia.* Porro si tales fuerint philosophi sapientiae excultores, quid esse debuerunt populi a regulis sapientiae alieni, cupiditatibus abrepti, superstitionibus, deorum exemplis, et religionis actibus excaecati, ad turpia, crudelia, et quaeque flagitia sancte impulsi? Ergo 1.° populi quibus non illuxit revelatio, etc.

2.° *Ratio* sibi derelicta *non erat sufficiens* ad praecavendos, aut expellendos hujusmodi errores: si enim sufficiens fuisset, maxime in praestantissimis philosophis, qui, ut aiebant, toti erant in inquisitione, et manifestatione veritatis: at illi celebres viri hos errores expellere moraliter non potuerunt, ut experientia constat, siquidem nullus accuratum exhibuit corpus doctrinae. Aliunde, ut populos recte docerent, ipsis deerant scientia sufficiens, bona voluntas, certitudo, auctoritas, et methodus apta.

(1) « *On adorait jusqu' aux bêtes, et aux reptiles; tout était dieu excepté Dieu lui-même,* » (*Discours sur l'hist. univ. 2e part. chap. 3, OEuv. compl. t. 35, p. 193.*

(2) *Rom.* 1, *29.*

1.° *Scientia sufficiens*, ut jam ostendimus; nullus quippe philosophus omnem tenuit veritatem, nullus in gravissimos non impegit errores. Plato, qui eminentiorem inter eos tenuit locum, mulierum communitatem, barbaramque infantium, qui deformes nascuntur, vel sunt onerosi expositionem, in sua republica permittit; nudos utriusque sexus homines digladiari jubet. Alii vero aliter erraverunt, ita ut merito dixerit Tullius (1), « Nihil » tam absurde dici posse quod non dicatur ab aliquo philosophorum ».

2.° *Bona voluntas* ad expellendas superstitiones populorum requisita ipsis deerat. Secretam enim habebant doctrinam de diis, et ritibus sacris, quam palam manifestare nolebant, vel non audebant: « Vetus autem illud Catonis admodum scitum est, inquit Tullius (2), qui mirari se aiebat quod non rideret aruspex, aruspicem cum vidisset »; et tamen volebat servari aruspicum instituta, propter falsam vulgi aestimationem. Ita similiter alii multi, inter quos Seneca, referente S. Aug. de Civitate Dei (3). » Omnem istam ignobilem turbam quam longo aevo longa deo» rum superstitio congessit, sic adorabimus, ut meminerimus » cultum ejus magis ad morem quam ad rem pertinere ».

3.° *Certitudo.* Nullum enim circa religionem habebant principium fixum extra omne dubium positum ex quo procedentes, corpus doctrinae bene institutum colligerent, ac recte docerent; fere in omnibus sibi dissentiebant, etiam in gravissimis punctis; alii dicebant Deos existere; alii negabant; alii dubitabant. « Qui vero Deos esse dixerunt, tanta sunt in varietate » ac dissensione constituti, ut eorum molestum sit numerare » sententias, » ait Cicero de Natura deorum (4). Eadem erat incertitudo circa mentis humanae existentiam, naturam, et destinationem, ut videre est apud eumdem Ciceronem (5). Ergo 3.° etc.

4.° *Ipsis* pariter *deerat auctoritas.* Supponatur quemdam philosophum caeteros adeo superasse, ut corpus sanae doctrinae collegisset, numquid illud efficaciter per orbem universum promulgare, convenienter docere, et persuadere potuisset? ipsius ratiocinia fuissent tantum verba hominis, quae ab unoquoque tam merito rejici quam admitti potuissent. Unde *Locke* (6). *Erat ne penes Zenonem jus legum humano generi ferendarum? Nisi erat,*

(1) *De Divinatione l. 2.*
(2) *De Divin. l. 6, n. 51.*
(3) *L. 6, c. 10.*
(4) *L. 1, n. 2.*
(5) *Quaest. Tuscul. l. 1, n. 26.*
(6) *Christianisme raisonnable, l. 3, c. 27: Zénon avait-il le*

omne quod ipse, vel quisquam philosophus edicere poterant, tanti ducebatur, quanti cujusdam hominis sententia, quam alii accipere, vel rejicere poterant. Ergo 4.° etc:

5.° *Deerat ipsis methodus apta ad docendum:* procedebant enim ex principiis abstrusis, et praecepta sua per argumenta saepe intricata inculcare tentabant: at talis methodus captui multitudinis non est accommodata, ut patet. Hinc paucos habebant discipulos, eosque non e vulgo communiter, sed ex adolescentibus liberaliter educatis, quibus suppetebat tempus, ingenium, et pecunia sumptibus faciendis proportionata: sicque pauperes, servi, et generaliter plebeii documentis sapientiae erant extranei, spernebantur a philosophis, et ipsi spernebant philosophos, ut viros superbos, singulares, societati noxios potius quam utiles. Unde iterum *Locke*, loco citato (1): *Quod ad quamplurimos homines, multo tutius, atque brevius procul dubio est dicere, hominem a Deo missum apertis argumentis suae missionis, inter illos se contulisse tanquam regem, atque legislatorem, ut eos suis officiis edoceret, eaque persolvenda ipsis mandaret, quam ex hac cura remitti in ratiocinationibus prolixae discussionis, saepiusque perquam implicatae.* Ergo 5.° etc. Aliunde etc. Ergo etc.

Concludendum est igitur revelationem esse moraliter necessariam tum ad Deum recte cognoscendum, et debite colendum, tum ad plurima legis naturalis praecepta erga proximum, et nosmetipsos detegenda, atque implenda, quod sic contra deistas probat de *Montazet*, Lugd. Archiepisc. (2) *Quodnam ergo incredulis restabit perfugium, impugnandam experientiae auctoritatem, quae inest orbi terrarum, quae annorum quatuor mille perstitit, quae revelationis necessitatem tam summopere testatur? Dicent ne ipsi, naturale lumen plus hodie valere, quam in mundi aetatibus*

droit de faire des lois au genre humain? s' il ne l'avait pas, tout ce que lui ou quelqu' autre philosophe pouvait dire, n' était compté que pour le sentiment d'un simple homme, que les autres pouvaient recevoir ou rejecter.

(1) *A l' égard de la plus grande partie des hommes, il est sans doute beaucoup plus sûr, et plus court qu' une personne envoyée de Dieu avec des preuves sensibles de sa mission, vienne à eux, en qualité de roi, et de législateur, pour les instruire de leurs devoirs, et leur recommander de les remplir, que de se remettre de ce soin-là sur des raisonnements d' une longue discussion, et souvent fort embarrassée.*

(2) *Instruction past. p. 40. Quelle sera donc la ressource des incrédules pour combattre l'autorité d'une expérience qui est celle de toute la terre, qui a duré quatre mille ans, et qui atteste si hautement la nécessité de la révélation? Diront-ils que la lumière naturelle peut aujourd' hui*

valde conspicuis valuit, magis esse vividum, atque perspicax in vulgus aetatis nostrae, in his hominibus, quibus tempus, opes desunt animum adjiciendi ad veritatis investigationem, quam fuit in maximis philosophis profanae vetustatis, in his excelsis animis, quibus omni suo jubare fulgens se praebuit humana sapientia? Petent ne ipsi, populum, nempe totum morale genus humanum, doctrinae corpus integrum, atque connexum a seipso componere posse, quum hi incluti homines nihil habuerint aliud, quam reliquias, fluctuantes opiniones, quasdam veritates vagantes, atque mutilatas, destitutas seria causa, auctoritate?

Solvuntur objectiones.

Obj. 1.° cum *Rousseau* aliisque incredulis: Deus nobis concessit rationem, ad eum recte cognoscendum, et debite colendum, seu ad explenda omnia religionis naturalis officia; ergo sufficere debet ad, etc.

R. 1.° *Dist. ant.* Deus nobis concessit rationem ad etc. cum auxilio revelationis, *conc.* secus, *nego ant.* Deus enim ab initio hominem ad finem supernaturalem destinavit, illique statim revelationem dedit, ut ex Genesi patet. Ergo etc.

R. 2.° *Nego conseq.* Etiamsi enim Deus nobis concessisset rationem, ut sufficientem ad etc. non sequeretur eam nunc sufficere, siquidem fide constat hominem culpa sua e statu gratiae, et perfectionis in quo fuerat creatus decidisse, factum esse tenebris involutum, erroribus obnoxium, etc. Ergo etc. Hinc egregie *Pascal*: (1) *Si vitiis nunquam contaminatus homo fuisset, veritate, et felicitate fidenter exultaret; si vero nunquam fuisset nisi corruptus, nullam haberet ideam nec veritatis, nec beatitudinis: at heu nos miseri, atque terque quaterque, quam si nostra*

ce qu' elle n' a pu dans les plus beaux âges du monde, qu' elle est plus vive, plus pénétrante dans le vulgaire de nos jours, dans ces hommes qui n' ont ni le temps ni les moyens de s' appliquer à la recherche de la vérité, qu' elle ne le fut dans les plus grands philosophes de l' antiquité profane, dans ces âmes éminentes où la sagesse humaine parut dans tout son éclat? Prétendront-ils que le peuple, c' est-à-dire la totalité morale du genre humain, peut se former à lui-même un corps de doctrine certain, entier, et lié, tandis que ces hommes célèbres n' eurent que des débris, des opinions flottantes, quelques vérités éparses, et mutilées, sans suite, sans motif, sans autorité? »

(1) « *Si l' homme n' avait jamais été corrompu, il jouirait de la vérité et de la félicité avec assurance, et si l' homme n' avait jamais été que corrompu, il n' aurait aucune idée de la vérité, ni de la béatitude; mais, malheureux que nous sommes, et plus*

natura nulla inesset magnitudo! Ideam habemus beatitudinis, et ad eam pervenire non possumus; imaginem veritatis sentimus, et nihil tenemus praeterquam mendacium: absoluta ignorantia, et certa scientia incapaces, adeo constat, nos in gradu perfectionis fuisse creatos, e quo infeliciter decidimus.

Inst. 1.° Omnia religionis naturalis officia lege naturali praecipiuntur, seu ad legem naturalem pertinent: atqui lex naturalis semper observari potuit. Ergo etc.

R. Dist. min. Lex naturalis semper observari potuit quoad primaria ejus praecepta, et conclusiones eorum proximas, *conc.* quoad conclusiones remotas, *subdistinguo*: Potuit absolute, *transeat*, moraliter ad sensum expositum, *nego min.* Etenim non negamus legem naturalem semper observari potuisse quoad primaria ejus praecepta, et conclusiones eorum proximas: alioquin homo rationabiliter vivere non potuisset. Unde quicumque, ratione praediti, haec transgrediuntur praecepta, etiam in regionibus ubi revelatio christiana non illuxit, a peccato per bonam fidem omnino excusari nequeunt. Non inficiamur pariter legem naturalem absolute observari potuisse quoad remotas ejus conclusiones: nam de absoluta impossibilitate hic tractare consulto abstinuimus; loquimur tantum de impossibilitate morali, seu de magna difficultate. Porro clare ostendimus hominem versari saltem in magna difficultate omnia legis naturalis officia solâ ratione cognoscendi. Ergo etc.

Inst. 2.° Deus semper jussit legem naturalem observari in omnibus praeceptis etiam remotis: ergo semper observari potuit, quia Deus impossibilia non jubet.

R. Dist. ant. Deus semper jussit legem naturalem observari, id est, nunquam consentire potuit ut violaretur, *conc.* transgressionem ejus semper imputavit ad peccatum, *nego ant.* Equidem repugnat Deum consentire ut lex naturalis violetur etiam in levissimis punctis, quia consentiret in malum. Unde transgressio illius legis etiam in remotis ejus conclusionibus semper est peccatum saltem materiale, atque vera inordinatio coram Deo. Sed Deus hujusmodi transgressionem non semper imputat ad peccatum formale; nam secundaria legis naturalis praecepta invincibiliter ignorari possunt: at Deus certe non imputat ad peccatum

que s'il n'y avait aucune grandeur dans notre condition! nous avons une idée du bonheur et ne pouvons y arriver; nous sentons une image de la vérité, et ne possédons que le mensonge: incapables d'ignorer absolument, et de savoir certainement, tant il est manifeste que nous avons été créés dans un degré de perfection dont nous sommes malheureusement tombés. » *Pensées*, édit. de 1754, p. 33.

transgressionem ex ignorantia invincibili provenientem. Neque, cum nonnullis Jansenistis, objiciatur hanc ignorantiam ex antecedente culpa, nempe culpa Adami, ortum habere, ac proinde ejus effectus imputandos esse ei qui causam eorum voluntarie posuit: nam 1.° haec ratio valeret tantum respectu Adami, non vero respectu posterorum. qui nulla voluntate actuali praedictam ignorantiam, illiusque effectus inducere potuerunt: 2.° falsa est etiam respectu voluntarie admittentis peccatum ex quo sequitur ignorantia; etenim si quis brachium, aut digitum sibi voluntarie amputet ne cogatur opus ingratum facere, in militia servire, etc. merito pro hoc punietur; sed ad faciendum opus nunc impossibile juste damnari non posset. Ergo nec Deus exigere potest ab invincibiliter ignorantibus etc.

Obj. 2.° Salus semper obtineri potuit: atqui revelatio non semper extitit. Ergo etc.

R. Nego min. Deus enim ex certissima Geneseos historia creavit hominem sensibus, et rationis usu praeditum, loquentem, ratiocinantem, boni, et mali capacem, futuram sortem suam ac totius posteritatis in manibus suis habentem: ei familiariter loquens, multa revelavit, revelationem pluries iteravit, et auxit per Noe, Abraham, Isaac, Jacob, Moysen, Prophetas; *novissime diebus istis locutus est nobis in Filio*, ajebat Paulus ad Hebr. (2). Ergo revelatio semper extitit.

Non objiciatur status naturae purae, in quo revelatio non fuisset necessaria: nam hic de statu existenti, non vero de statu possibili agitur.

Obj. 3.° Non rectius sub revelatione vivunt, quam ante revelationem vivebant homines, et quam nunc multi vivunt, deistae revelationem negantes. Ergo etc.

R. Nego ant. Nam 1.° apud populos revelatione carentes adeo communia erant vitia etiam horrenda, ut qui ex aliqua parte morum innocentiam conservabant, aut nonnullas colebant virtutes, velut prodigia haberentur: hinc factum est, quod valde laudati fuerint pauci, tum apud Graecos ut Aristides, Conon, Socrates; tum apud Romanos, ut Cato, Scipio, etc. ob quaedam virtutum specimina, quae edidere. Sub revelatione vero notantur crimina, quia communes sunt virtutes: apud christianos enim saepe multo plura sunt virtutis exempla in uno pago, quam olim fuere in tota Graecia tantopere celebrata.

2.° Si mores sub revelatione corrumpantur, id maxima ex parte rejiciendum est, in novos sophistas, qui totis viribus officium revelationis tollere conantur: quo vividior enim est fides in revelationem, eo majora, et numerosiora perspiciuntur virtutis

(2) 1, 2.

exempla; et, e contra, quo magis grassatur incredulitas, eo magis atrocissima cujuscumque generis multiplicantur crimina, ut experientia docet.

3.° Virtutes infidelium ordinarie non erant purae, et sincerae: communius ex superbia, et vana gloria procedebant; saepe cum turpissimis vitiis erant conjunctae, ut legitur de Socrate.

4.° Recentiores increduli in ipsa revelatione quam blasphemando rejiciunt, hauserunt sana morum principia, quae retinent: si enim apud Indos, et Sinenses vixissent, et nihil de veritatibus revelatis audiissent, numquid meliores forent quam philosophi in his regionibus celebrati?

5.° Si revelatio rationi superaddita ad bonos mores informandos non sit efficax, quanto minus sola ratio sufficeret! Qui enim revelatione destituuntur, ex ignorantia, et ex perversitate cordis ad malum rapiuntur; qui enim revelationis face donati sunt, eo ipso non in tanta versantur ignorantia, et supernaturali auxilio adjuvantur: si ergo causae peccati per revelationem non tollantur, saltem minuuntur, et remedia malis proportionata praeparantur. Ergo etc.

Obj. 4.° Si necessaria esset revelatio, Deus tanto tempore eam non distulisset, nec tot populis eam nunc denegaret. Ergo etc.

R. Nego ant. Deus quippe id multo tempore differre potuit quod nullo modo debebat. At Deus nullo modo revelationem hominibus debebat. Ideo enim revelatio facta est necessaria, id est revelatio primitivae revelationi addita, quia homo a primaevo statu sua culpa decidit: porro Deus non tenebatur jacturam hominis ex ipsius culpa provenientem reparare; praeterea cum Deus revelationem ab initio homini concessit, si contigerit eam decursu temporis obtenebratam, ac oblivione deletam fuisse, id Deo tribui non debet: ergo Deus novam revelationem multo tempore differre potuit, et eam nunquam concedere potuisset. Pariter eam quibusdam gentibus concedere aliis vero denegare potest, ex suo arbitrio, et absque ulla injustitia; quod enim non debetur, uni concedi, et alteri negari potest ex sola voluntate tribuentis: neque in hac agendi ratione redarguenda est personarum acceptio; nam personarum acceptio in eo consistit quod facies personae, et ejus qualitates respiciantur: at Deus bona sua distribuendo neque faciem neque qualitates personae respicit, sed tantum voluntatis suae beneplacitum, *ut non glorietur omnis caro in conspectu ejus* (1).

Communiter tamen docent theologi Deum ita paratum esse revelationem hominibus concedere, ut nemo rationis compos ea privetur nisi ex propria culpa: Deus enim, inquiunt, vult omnes

(1) *I Cor.* I, 29.

homines salvos fieri : salvari nequeunt absque fide, et gratia, fides, et gratia obtineri non possunt sine revelatione: ergo unicuique suppeditare debet media, quibus si bene utatur, fidem, et gratiam ad salutem necessarias, proindeque revelationem, obtinebit. Unde, juxta S. Thomae doctrinam (1), si gentiles ratione sua recte uterentur, et legis naturalis praecepta fideliter servarent in quantum ea cognoscere possunt, revelationem sufficientem Deus illis concederet, sive per ministerium Angeli, sive immediate per vocem internam, sive alio modo nobis incognito: consilia enim Dei altissima saepe nos latent, et semitae ejus nobis sunt inscrutabiles. Quidquid sit, certum est Deum esse justissimum, atque homines ultra peccata nunquam esse plecturum.

Obj. 5.° Sub praetextu religionis innumerae propagatae sunt superstitiones, ortum habuerunt dissidia, et bella: ergo, nedum revelatio sit necessaria, est, e contra, societati noxia. Ita *Rousseau* (2).

R. Nego conseq. Homines enim optimis rebus, et institutionibus saepe abutuntur : sic in ordine physico, abutuntur medicina ad se aliosve occidendos, vino ad se inebriandos, alimentis ad se ingurgitandos; in ordine morali, abutuntur facultate loquendi ad detractiones, contumelias, blasphemias, turpiloquia; facultate legendi, et scribendi, ad discendam, et docendam perversam doctrinam, ad componendos pessimos libros : sic subditi sapientioribus abutuntur legibus, ut seditiones foveant; sic, et principes, aliique superiores sua nonnunquam abutuntur legitima potestate, ut inferiores tyrannice opprimant. Numquid haec ideo sunt rejicienda tanquam mala? nemo certe id dixerit. Ergo a pari, licet sub praetextu revelationis etc. quod recte sic notat *Montesquieu* (3).

Male in religionem sermocinatur, si dum opere in longo prolixa repraesentetur enumeratio omnium malorum, quae ex illa sunt consequuta, simul non referretur enumeratio bonorum, quae peperit. Si detrimenta enarrare vellem, quae in orbe terrarum jus civile, monarchia, respublica attulerunt, dicta horrenda loquerer.

(1) *De Veritate*, *q. 14*, *art. 2*, *ad 1.*
(2) *Emile*, *t. 2*, *p. 79.*
(3) *Esprit des lois*, *l. 1*, *chap. 2.°*
» C' est mal raisonner contre la religion, que de rassembler dans un grand ouvrage une longue énumération des maux qu' elle a produits, si on ne fait de même celle des biens qu' elle a faits. Si je voulais raconter tous les maux qu' ont produits dans le monde les lois civiles, la monarchie, le gouvernement républicain, je dirais des choses effroyables ».

PROPOSITIO TERTIA

Sine revelatione absolute impossibile est, cognoscere plurima quorum notitia magni nostra interest.

Prob. Nostra magni interest noscere causam praesentium miseriarum, formam cultus Deo exhibendi, remedium peccati, et futuram destinationem nostram: atqui haec in praesenti rerum statu accurate cognoscere non possumus, nisi ope revelationis.

1.° *Causam praesentium miseriarum.* Ratio quidem suggerit nos e statu primae creationis decidisse, sed causam hujusmodi lapsus non indicat; frustra eam quaesierunt veteres philosophi; recentiores increduli, contradictiones naturae nostrae sola ratione explicare volentes, nonnisi incohaerentia, et absurditatibus plena excogitaverunt systemata. Ergo 1.° etc.

2.° *Formam cultus Deo exhibendi.* Quamvis enim ratio necessitatem alicujus divini cultus demonstret, non dictat qualem Deo exhibendum deceat; formam bene ordinatam, universalem, et constantem determinare non potest, quia per se nullam habet auctoritatem in alios homines. Unde Plato in *Epinomide* ait, loquendo de utilitate veram pietatem ediscendi: *Quis autem illud edocere queat, nisi Deum habeat ducem?* et in dialogo cui titulus, *Secundus Alcibiades*, concludit *tutius esse exspectare donec aliquem divinitas mittere dignetur, ut nos edoceat.* Veteribus ita persuasum erat solius esse Dei cultum quo honoraretur determinare, ut praecipui legislatores, v. g. Minos, Lycurgus, Zaleucus, Numa, Mahumes, etc. finxerint se ab ipsa divinitate, mediate, vel immediate, fuisse afflatos. Ergo 2.° etc.

3.° *Remedium peccati.* Ratio quidem docet saltem aliquo modo naturam humanam fuisse vitiatam, at nullam ostendit viam, qua hac conditione mutata, ad Deum redire, et veniam ab illo obtinere valeamus; quod sic observat *Clarke* (1) *Quomodo exploratum erit, Deum esse effectum ad veniam dandam peccatoribus ad eum redeuntibus, eorumque poenitudinem esse accepturum, dummodo Deus ipse talem suam esse voluntatem expresse non declaraverit? . . . nam nullum est Dei attributorum quod reapse comprobat, illum peccatori poenitentia affecto dare veniam teneri, unice in virtute poenitentiae illius. Sola natura idonea ergo non est ad sedandas*

(1) *De l'Existence Dieu, t. 2, c. 10: « Comment saurat-on avec certitude que Dieu est disposé à recevoir en grâce les pécheurs qui retournent vers lui, et qu'il acceptera leur repentance, à moins que Dieu n'ait déclaré expressément que telle est sa volonté? . . . . Car il n'y a aucun des attributs de Dieu qui prouve positivement qu'il soit obligé de pardonner à un pécheur repentant, uniquement en vertu de sa repentance. La nature seule*

hominis peccatoris agitationes, et dubitationes de mediis pacandae Divinitatis laesae. Ergo 3.° etc.

4.° *Futuram nostram destinationem.* Quamvis enim ratio doceat alteram post praesentem extituram esse vitam; in qua sua erit vitio poena, suaque virtuti merces, nihil satis determinat circa vitia, et virtutes, circa qualitatem, et durationem poenarum ac remunerationem: attamen maxime utile est, ut hoc apprime noscamus. Ergo etc. Aliunde etc. ergo etc.

COROLLARIUM.

Etiamsi, stricte loquendo, ratio sufficeret, quod negamus, ad cognoscenda explendaque cuncta religionis naturalis officia, saltem evidens est revelationem esse viam ad erudiendos homines aptissimam: illa enim admissa, datur corpus doctrinae officia nostra erga Deum, proximum, et nosmetipsos manifesto continens: praecepta sunt clara, nitida, omnium captui accommodata, summa sanctione munita, extra omne dubium posita; simpliciter docentur, facile persuadentur, sicque sublimis sapientiae arcana, olim celeberrimis philosophis maxima ex parte occulta, ipsis rudibus, et idiotis patent. Experientia constat Judaeos, scientiarum humanarum ignorantes, multo melius de Deo, et illius natura, de homine, et ipsius officiis sensisse, quam alios populos etiam excultos. Similiter certum est plebeios, mulieres, et infantes apud christianos multo plura, et saniora circa officia nostra doceri, solum catechismum ediscendo, quam olim praestantes philosophos per multos annos in scholis suis disputando.

ARTICULUS TERTIUS

DE INDIFFERENTIA CIRCA RELIGIONES.

Duplici modo haec indifferentia considerari potest; vel 1.° eo sensu quod quis maneat in deismo, seu in religione naturali, ut eam intelligunt deistae, omnemque revelationem rejiciat; vel 2.° eo sensu quod unusquisque religionem in qua natus est admittat ut revelatam, ac veram sub praetextu quod, salva divini cultus substantia, varietas rituum sit indifferens. Haec indifferentia vocatur *tolerantismus* theologicus, quia omnes exhibet religiones, ut aequaliter Deo gratas; sed longe discrepat a tolerantia civili, qua suprema auctoritas politica cunctis diversarum religionum sectatoribus dat facultatem cultum suum libere exercendi. De hujusmodi tolerantia hic tractandi non est locus:

n'est donc pas capable de calmer les agitations, et les doutes de l'homme pécheur sur les moyens d'apaiser la divinité offensée ».

refellemus itaque, in duplici propositione, 1.° quietem in deismo, et 2.° indifferentiam circa diversas religiones, quae exhibentur, ut revelatae.

PROPOSITIO PRIMA

Nemo potest, tuta conscientia, in deismo conquiescere, et omnem revelationem rejicere.

Prob. 1.° Certissime constat revelationem existere, et semper extitisse: non licet ergo eam ignorare, et multo minus de illa cognoscenda non curare, quasi levioris esset momenti, ut aliquod mereretur examen.

2.° Sola ratio demonstrat possibilem, exoptandam, et moraliter necessariam esse revelationem; existentia ejus est factum solis testimoniis astruendum: deistae igitur impossibilitatem aut inconvenientiam ejus allegare non valentes, saltem examinare debent, bona fide, naturam, et vim testimoniorum quae proferuntur; alioquin imprudenter agerent: ergo manere non possunt indifferentes.

3.° Si revelatio de facto existat, certo qui eam non agnoscunt, nec de illa curam habere volunt, coram Deo sunt inexcusabiles: at deistae, videntes tot populos, tot viros graves, et doctos revelationem, ut certissimam habentes, ac testimoniis historicis diu ponderatis securo innixos, prudenter judicare non possunt, absque ullo examine, haec omnia nullam mereri fidem: ad minus dubitare debent, et eo ipso, tuta conscientia, manere non possunt indifferentes.

4.° Qui futili principio innixi maximo sese exponunt periculo, habendi sunt, ut insani: atqui tales sunt deistae revelationis existentiam nequidem examinare volentes: maximo sese exponunt periculo, ut evidens est, et futili tantum nituntur principio, cum dubia, et negationes tantum proferant, et talibus innixi dubiis revelationem suggillent. Ergo etc.

PROPOSITIO SECUNDA

Nullus manere potest indifferens circa diversas religiones, quae dicuntur revelatae.

Prob. 1.° Admitti non potest indifferentia Deo prorsus indignat at indifferentia de qua hic agitur Deo est prorsus indigna: si talis quippe indifferentia esset bona, ac licita, dicendum fore: Deum omnes religiones existentes, et possibiles aequaliter approbare, vel indifferenti oculo cernere: atqui haec certo Deo sunt indigna; repugnat enim Deum approbare mendacium, vel circa veritatem, et mendacium esse prorsus indifferentem: porro in dicta hypothesi Deus approbaret mendacium, vel ad minus

circa veritatem, et mendacium esset prorsus indifferens: neminem enim latet quod in diversis religionibus, quae habentur, ut revelatae, contradictoriae doceantur propositiones: v. g. apud Judaeos Christus blasphematur, ut impostor, apud Mahumetanos habetur, ut simplex homo, apud Christianos adoratur ut Deus; apud Catholicos praesentia realis Christi in Eucharistia admittitur, apud Calvinistas rejicitur, apud Lutheranos *consubstantiatio* creditur, etc. attamen Deus has omnes religiones simul approbaret, vel indifferenter cerneret, atque omnibus similiter honoraretur. Ergo etc.

Prob. 2.° Qui circa diversas religiones manet indifferens, et eam in qua natus est profitetur, juxta suppositionem, vel credit omnes esse veras, vel omnes esse falsas, vel persuasum habet unicam esse veram: at si dicat omnes simul esse veras, admittit absurditatem quam ipse *Rousseau* sic confessus est (1): *Inter tot diversas religiones, quae proscribuntur, et vicissim excluduntur, unica vera est, si adeo est, ut una sit.* Si credat omnes esse falsas, exsecrandus est hypocrita, quin in re tanti momenti simulat quod non credit, alios suo exemplo in errorem inducit, eos ad mendacium, et hypocrisim impellit, et gravissimam injuriam Deo facit. Si vero persuasum habeat unicam religionem esse veram, eam totis viribus inquirere debet, nec tuto manere potest in ea in qua natus est, praecise quia in ea natus est. Non percipitur quomodo veritas tam aperta ab homine rationis compote impugnari possit. Ergo etc. Legatur caput quartum celebris operis dicti *Essai sur l' indifférence en matière de religion.*

Solvuntur objectiones.

Obj. 1.° Variae religiones positivae haberi possunt, ut diversi modi Deum legitime honorandi: ergo etc.

R. Nego ant. Nam 1.° Deus legitime honorari non potest religionibus eum facientibus mendacem, aut circa veritatem, et mendacium indifferentem; 2.° si Deus ipse formam cultus quo honoraretur determinavit, alios divini cultus modos ab hominibus excogitatos, verum cultum dividentes, deturpantes, foedantes, ac destruentes propitio respicere non potest oculo, nec eis legitime honoraretur: at, si revelatio existat, Deus ipse etc. ergo etc.

Inst. Rex diversas sub sceptro suo habens provincias, obsequia, secundum diversos earum mores, varia libenter acceptat: ergo a pari Deus, etc.

(1) *Emile, t. 2, p. 95: Parmi tant de religions diverses qui se proscrivent, et s' excluent mutuellement, une seule est la bonne, si tant est qu' une le soit.*

R. Nego conseq. et paritatem. Rationes disparitatis sunt 1.° quod rex non determinavit, in hypothesi, modum quo honoraretur, nam si illum determinasset, alio modo honorari nollet; 2.° quod in obsequiis secundum mores provinciarum variis nulla sit contradictio, nihil regia majestate indignum reperiatur; dum, e contra, in diversis religionibus vera sit contradictio, quae in ipsum refunderetur Deum, siquidem tum docendum foret omnes a Deo venire, et ipsi pariter gratas esse. Ergo etc.

Obj. 2.° Plerique homines sunt incapaces examinis ad astruendam revelationis existentiam, eamque a falsis religionibus distinguendam: ergo etc.

R. Nego ant. Sola enim expendenda sunt credibilitatis motiva ut revelationis existentia astruatur, et a falsis suppositionibus distinguatur, cum evidenter repugnet dari revelationem divinam alteri revelationi divinae oppositam: porro quilibet homines rationis compotes capaces sunt examinis ad expendenda credibilitatis motiva requisiti; haec namque motiva sunt facta sensibilia, obvia, publica, a multis testibus relata, ut in tractatu de vera Religione ostenditur: at quicumque homines rationis compotes capaces sunt examinis ad cognoscenda hujusmodi facta requisiti; omnes enim plurima facta naturalia, etiam antiquissima, ex testimonio hominum infallibiliter credunt: verum facta supernaturalia quae revelationis existentiam astruunt, adeo sensibilia, clara, distincta, et publica sunt ut omnium captui sint proportionata, et sine erroris periculo admitti debeant, sicut certiora facta naturalia. Ergo etc.

Inst. 1.° Qui omnium religionum existentium libros, miracula, prophetias, et singula quibus nituntur momenta non expendit, comparavit, ponderavit, prudenter judicare non potest quaenam sit vera, et quaenam falsae: at plerique homines tanti examinis non sunt capaces: ergo etc.

R. Nego maj. Si enim clare ostendatur unam religionem esse revelatam, statim concludendum est, alias omnes ei oppositas esse falsas, et rejiciendas, ob rationem superius expositam. Ergo etc.

Inst. 2.° Judices litem imprudenter terminarent, vel accusatum damnarent, si advocatos unius partis tantum audiissent: ergo a pari imprudenter judicaremus unam religionem prae caeteris esse veram; nisi prius aliarum omnium defensores audiissemus.

R. Nego conseq. et paritatem. Ideo enim judices sententiam imprudenter ferrent, 1.° quia lex positiva, sapienter instituta, exigit ut partes adversae semper audiantur; 2.° quia lites non moventur contra evidentiam, sed ordinarie in dubiis, et intricatis negotiis: nemo autem damnandus est, quia est accusatus, sed antea probandum est, illum esse reum quoad factum, et

intentionem; accipiuntur excusationes ex ignorantia, delirio, violentia etc. petitae: aequitas igitur postulat ut partes adversae audiantur; si vero de damnando homine in flagranti delicto coram judicibus deprehenso ageretur, seclusis legibus positivis contrarium praescribentibus, nulla existeret ratio testes, et advocatos audiendi, quia plena haberetur certitudo. Pariter si demonstretur, vel alio modo claro percipiatur unam religionem esse revelatam, inutile est caeterarum defensores audire; evidenter enim tunc patet eas esse falsas.

Obj. 3.° De veritate suae religionis nemo dubitare potest: ergo examinare non debet, an vera sit religio in qua natus est.

R. Dist. ant. De veritate suae religionis nemo dubitare debet, si plenam habeat convictionem, *concedo*; talis quippe dubitatio Deo injuriosa esset: si plenam convictionem non habeat, *nego ant.* Oportet enim obsequium nostrum erga Deum esse rationabile, et doctrinam aliquam credere non tenemur, nisi sufficientia nobis affulgeant credibilitatis motiva. Ergo, ubi plena non habetur convictio, sedulo inquirenda est veritas: si, facto examine, manifesta credibilitatis motiva non affulgeant, prudenter suspenditur assensus. Porro qui falsae adhaerent religioni communiter sufficientia credibilitatis motiva non habent ut plenissimae sint convicti illam esse veram: nam si ad rectum rationis dictamen attendant, mox quaedam saltem dubii specimina in se reperient, dum, e contra, qui vera religione sufficienter imbuuntur tot, et tam lucida vident credibilitatis motiva, ut eo majorem habeant convictionem quo magis attendunt, et reflectunt. Unde quodcumque voluntarium in ipsis dubium, esset peccatum infidelitatis erga Deum.

Possunt tamen motiva fidei examinare, et discutere, non dubitando, sed abundantiorem veritatem inquirendo, ut in illa magis confirmentur, eam doceant, defendant, ac propugnent: sic theologi ipsaque concilia saepe veritates fide catholica tenendas diversis rationibus stabilire conantur, licet fides eorum minime vacillet. Similiter rustici, plebei homines, et infantes circa motiva credibilitatis quotidie in publicis concionibus, et catechismis erudiuntur, et tamen de veritatibus fidei non dubitant, sicut qui de motivis certitudinis naturalis instituuntur, primas veritates his motivis in sua mente innixas negare non tentantur.

Qui vero hujusmodi discursus non sunt capaces, temerarii forent, si tali incumberent studio; suam enim convictionem aliunde acquisitam obnubilarent, et forte perderent. Idcirco lectio librorum haereticorum, et impiorum, necnon publicae, aut privatae circa religionem discussiones iis omnibus jure naturali interdicuntur, qui sufficienter eruditi sunt ut rationabiliter credant, non vero ut sophismatibus, aliisque erroris ambagibus non decipiantur. Ergo etc.

Dixi eos qui falsae adhaerent religioni *communiter* sufficientia non habere credibilitatis motiva, non vero dixi *semper* et *absolute*; fieri enim potest ut quis bona fide, et inculpabiliter falsae religioni adhaereat: in eo autem casu ob suam ignorantiam non damnabitur, quia Deus est justus, et impossibilia nunquam jubet.

Obj. 4.° Sententia quae societatem perturbat admitti non potest: atqui sententia docens unicam religionem esse veram perturbat societatem: ergo etc.

R. Nego min. Illa enim sententia societatem perturbare non potest, quae humilitatem, benevolentiam, obedientiam erga omnes praepositos, charitatem, pacem, misericordiam, patientiam, longanimitatem, injuriarum oblivionem commendat, ad nulla bella, vel dissidia, nullasque seditiones impellit: atqui talis est vera religio; per credibilitatis motiva persuaderi debet; nunquam vero per arma, et violentias.

Unde duplex distinguenda est intolerantia, ut ajunt doctores, theologica scilicet, et civilis, quidquid in contrarium dicat *Rousseau* (1). Intolerantia *theologica* in eo consistit quod unica religio admittatur ut vera, et caeterae rejiciantur tanquam falsae. Hanc intolerantiam unusquisque sapiens admittere debet; omnino enim repugnat duas, et a fortiori multas religiones sibi contradictorias esse veras. *Quae enim participatio justitiae ad iniquitatem? aut quae societas lucis ad tenebras? quae conventio Christi ad Belial* (2)?

Intolerantia *civilis* locum habet cum homines alios persequuntur, et exagitant ob diversam quam profitentur religionem, et praesertim cum principes, suprema auctoritate pollentes, omnes religiones, praeter unicam, severitate cohibent, a ditionibus suis repellunt, vel omnes, sine exceptione, indistincte vexationibus opprimunt: porro doctrina quae tenet unicam religionem esse veram, seu intolerantia theologica, ad haec non inducit. Vera quippe religio nobis praecipit misericordiam erga cunctos homines errantes, vult ut illos tanquam fratres diligamus, lenitate sermonum, fervore orationis, doctrina veritatis, et omnium virtutum exemplis a via erroris, quantum possumus, retrahere tentemus, non vero permittit ut ad credendum eos vi impellamus. Unde S. Aug. *Interficite errores: diligite homines*; et *Du Voisin*, Nannetensis Episc. (3) *Si religio errores proscribit, quippe quae veritas est, ipsa nos docet, ut homines errantes toleremus, quippe quae charitas est.*

(1) *Emile t. 2. p. 109.*
(2) *II Cor.* VI, *14.*
(3) *Essai sur la tolérance, 4. édit. p. 544: « Si la religion proscrit les erreurs, parce qu'elle est vérité, elle nous apprend à supporter les errans, parce qu'elle est charité ».*

Qui caput reipublicae constituitur bono publico invigilare, pacem procurare, et conservare tenetur, quantum in se est; si ergo pax publica sibi videatur exigere ut falsas religiones cohibeat, a ditione sua repellat, eas cohibere, vel repellere debet; secus, eas existentes tolerare tenetur. Imo subditis falsas religiones profitentibus potest templa concedere, coetus religiosos permittere, rituum sacrorum exercitia a turbis sua protectione defendere, etc. quia haec agendi ratio principis non est intrinsece mala; non enim per se ad errorem inducit, ut patet, sed tantum libertatem errantium in se bonam assecurat.

Notandum tamen 1.° principem jus habere non posse veram religionem opprimendi, quia nunquam bono publico erit nociva, et aliunde repugnat existere jus aliquod contra veritatem; 2.° religionem falsam jus strictum non habere, ut ab auctoritate publica protegatur, quia stricto jure nihil errori debetur; 3.° ingens dari discrimen inter tolerantiam, et protectionem: errantes tolerare, eosque in exercitio cultus sui ab omni injuria defendere saepe licitum, et quandoque praeceptum est; eos vero in erroribus suis directa protectione adjuvare nunquam licet.

Omnia igitur bella, et dissidia quae occasione vel sub praetextu religionis orta sunt in mundo, ipsi verae religioni non tribuenda sunt, ut supra jam ostendimus.

Inst. 1.° Doctrina quae tenet unicam religionem esse veram ad proximum odio habendum nos inclinat: ergo etc.

R. Nego ant. Constat enim, e contra, veram religionem jubere ut omnes homines etiam errantes velut fratres diligamus: ergo etc.

Inst. 2.° cum *Rousseau.* Juxta hanc doctrinam, qui veram non profitentur religionem certo damnandi sunt: at eos quos certo damnandos putamus diligere non possumus: ergo etc.

R. 1.° *Nego maj.* Nam 1.° fieri potest ut falsae religioni adhaerentes ex bona fide errent, et in invincibili ignorantia constituantur: at in eo casu non damnabuntur praecise quia falsam religionem profitentur; 2.° contingere potest ut coelesti lumine illuminati ad veram religionem ante mortem redeant, justificationem obtineant, et salvi fiant: ergo etc.

R. 2.° *Nego min.* Quamdiu enim errantes, et peccatores vivunt, ad Deum missericordiae fontem recurrere, delicta sua poenitentiae lacrymis delere, et veniam consequi possunt: porro hujusmodi homines digni sunt amore in ordine ad justitiam quam acquirere possunt, etsi praeviderentur eam nunquam de facto acquisturi: eos igitur velut fratres miseros, et plangendos diligere debemus. Sic Christus quos certo praevidebat damnandos adeo nihilominus dilexit ut pro ipsis sudores experiri, labores sustinere, sanguinem effundere, et vitam ponere non dubitaverit. Ergo etc.

Inst. 3.° Eos odio habere debemus quos Deus odit: atqui Deus odit eos qui certo damnandi sunt : ergo etc.

R. nego min. Deus enim odit quidem eorum peccata, et vitia, sed eos absolute non odit quamdiu vivunt, ut patet exemplo Christi. Aliunde Deus peccatores multis modis ad meliorem frugem sollicitat, sufficientia eis praebet auxilia, quibus si bene uterentur, salvi fierent : ergo etc.

Obj. 5.° Qui obsequium supremae auctoritati non praestat, societatem quantum in se est perturbat : ergo unusquisque religionem patriae servare tenetur.

R. 1.° Haec objectio deistas eam allegantes toto pondere premit; volunt enim unumquemque religionem petriae in qua natus est profiteri, et ipsi totis viribus religionem christianam, sub qua nati sunt, evertere conantur.

R. 2.° *Dist. ant.* Qui obsequium supremae auctoritati non praestat in iis quae habet jus praecipiendi, societatem perturbat, *concedo*, et res patet; in iis quae non habet jus praecipiendi, *nego ant.* Si tunc enim aliqua nascatur in societate perturbatio, non tribuenda est subditis obsequium negantibus, sed principi vel magistratibus potestate sua abutentibus. Porro qui supremam exercent auctoritatem jus non habent praecipiendi, ut servetur religio patriae, si falsa sit, quia nihil legitime possunt contra veritatem, ordinem, et Dei voluntatem. Unde tyrannis religionem christianam injuste persequentibus martyres, et confessores semper responderunt, sicut Petrus, et Joannes Judaeis (1) *Si justum est in conspectu Dei vos potius audire quam Deum, judicate.* Hoc ipse sic agnovit *Rousseau* (2) *Officium sequendi, et servandi religionem patriae, in qua quisque natus est, non intelligitur usque ad dogmata bono morali repugnantia.*

Non ideo tamen probamus eos qui nuper inculcare voluerunt subditos injuste vexatos contra principem tyrannice gubernantem insurgere, et armis justitiam sibi debitam petere, ac exigere posse : docemus, e contra, omnis generis mala potius subeunda esse, sicut olim tot millia martyrum maluerunt inter atrocissima supplicia occumbere, quam adversus crudelissimos persecutores fieri rebelles, licet fortitudine, et numero ipsis inferiores non fuisset. Hinc sanctissimus Papa noster Greg. XVI. indignatione commotus, principia rebellionis a D. *De la Mennais* stylo eloquentiae celebrata, in duplici encyclica solemniter profligavit.

(1) *Act.* IV, *19.*

(2) *Emile, t.* 2, *p. 109* · « *Le devoir de suivre, et d'aimer la religion de sont pays ne s'étend pas jusqu' aux dogmes contraises à la bonne morale* ».

Inst. 1.° Tranquillitas publica exigit, ut omnis nova religio prohibeatur: ergo supremam auctoritatem exercentes jubere possunt, ut subditi religionem patriae sequantur,

R. Dist. ant. Tranquillitas publica exigit ut nova religio falsa prohibeatur, *transeat*; vera, *nego ant.* Nam veritas religionis praecipuum est bonum hominis, et vinculum societatis: impossibile est ergo ut ejus prohibitio ad publicam tranquillitatem sit necessaria.

Inst. 2.° Quaelibet nova religio etiam vera violentas inducit mutationes: ergo etc.

R. Nego ant. Vera enim religio recte intellecta omnia reprobat vitia, omnes commendat virtutes, reverentiam erga parentes, submissionem erga principes, aliosque superiores, charitatem erga omnes homines. Mutationes quidem inducit, sed via persuasionis, ad publicam tranquillitatem conducentes, eam nunquam pertubantes: ergo etc.

Obj. 6.° Repugnat homines ideo damnari quia in hac, vel in illa nati sunt religióne: at si unica religio sit vera, extra quam nulla salus, dicendum est, homines ideo damnandos fore, quia etc. ergo etc.

R. nego min. Omnibus enim sufficientia praebentur auxilia, quibus recte utendo ad verae religionis notitiam pervenire possunt: non igitur damnabuntur quia in hac, vel in illa nati sunt religione.

Praeterea, vel in bona fide versantur, vel non: si prius, non damnabuntur propter verae religionis ignorantiam, quae in ipsis non est peccatum; secundum ea legis Dei praecepta, quae cognoverunt, aut cognoscere potuerunt judicabuntur: si posterius, non repugnat eos veram religionem voluntarie ignorantes ideo damnandos fore.

Uno verbo certum est, ex una parte, Deum summe justum neminem ultra culpas puniturum esse, et, ex altera parte unicam religionem esse veram: immortales igitur gratiarum actiones rependere debemus optimo Deo, qui evidentissima veritatis signa nobis misericorditer praestitit, et abundantia donorum, prae multis aliis, nos cumulavit. Caveamus ne ingratos imitemur homines, qui ad verum Dei cultum parum attendentes, curiositate, vel potius impietate ducti, anxie quaerunt quomodo schismatici, haeretici, infideles, etc. salvi fieri possint, de assecuranda salute propria minime curantes: sollicitudinem nostram in nosmetipsos convertamus, et non in aequitatem judiciorum Dei erga alios homines sufficiat nobis scire ea semper futura esse justissima. Ergo etc.

Inst. 1.° Si omnibus sufficientia affulgerent auxilia ad veram religionem cognoscendam, multi viderentur a falsis religionibus

recedentes ut verae adhaererent: atqui fere nulli videntur etc. ergo etc.

R. Nego min. Quotidie enim alii deserunt paganismum, alii judaismum, alii mahumetismum, alii sectas haereticas, aut schismaticas, ut Romanae Ecclesiae adhaereant. Nemo catholicam Ecclesiam abnegat, nisi timore percellatur, persecutionibus vexetur, cupiditate, libidine, aut alio vitio abripiatur; dum, e contra, qui rationem maturius audiunt, cupiditates efficacius coercere volunt, rectius vivere sibi proponunt, *dies antiquos*, *et annos aeternos in mente* habent, et praesertim qui in periculo mortis, ubi omnes cessare solent illusiones, constituuntur, alias religiones abjurant, et nostram fiducialiter amplectuntur. Ergo etc.

Inst. 2.° Saltem multi infantes gratia baptismatis ideo carent, quia in tali sunt regione; ergo etc.

R. 1.° Hic agitur de necessitate veram religionem inquirendi, et a falsis religionibus secernendi: talis autem disquisitionis incapaces sunt infantes: ergo haec difficultas ad rem non venit.

R. 2.° *Nego conseq.* Fides enim catholica docet omnes homines ex Adamo via naturali descendentes gratia sanctificante esse destitutos, peccato originali maculatos, in eo morientes, a regno coelorum fore excludendos: at gratia sanctificans, et destinatio ad regnum coelorum eis non debetur: ergo nihil inde adversus propositionem nostram concludi potest.

In tractatu de vera Religione ostendemus revelationem esse possibilem, ejus existentiam esse factum eo modo inquirendum, et probandum quo facta praeterita inquiruntur, et probantur: manifestos assignabimus characteres, quibus illius existentia certo constare potest; libros Veteris, et Novi Testamenti esse authenticos, integros, et veros, religionem christianam veram, et divinam, demonstrabimus.

Deinde, cum aperte pateat omnes sectas christianas, sibi contradicentes, simul veras esse non posse, in tractatu de Ecclesia tradentur regulae, quibus Christi Ecclesia, visibilis, perpetua, extra quam nulla salus, a societatibus pseudochristianis tuto secernatur: hujusmodi regularum, seu notarum applicatione facta, clare noscitur Romanam Ecclesiam solam esse veram.

CAPUT SECUNDUM

DE OFFICIIS HOMINIS ERGA SEIPSUM.

Duplicis generis sunt officia hominis erga seipsum, alia quae spectant ejus animam, et alia quae spectant corpus. Hinc in eo capite duo erunt articuli.

ARTICULUS PRIMUS

DE OFFICIIS HOMINIS QUÆ SPECTANT EJUS ANIMAM.

Pluries jam observavimus duplicem praecipue distingui facultatem in mente humana, nempe intellectum, et voluntatem; hinc officia hominis erga animam pertinent ad intellectum, vel ad voluntatem: de his igitur sub duplici hoc respectu paucis verbis disserendum est.

§. I. — *De officiis hominis relative ad intellectum.*

Intellectus versatur circa verum cognoscendum. Mens certitudinis est capax, sicut ostendimus in Logica, ubi plurimas tradidimus regulas ad verum a falso secernendum: nunc examinandum est an homo hac facultate uti teneatur, et cui studio praesertim incumbere debeat. Objectum circa quod exerceri potest intellectus humanus, est immensum; omnes scientias, et artes complectitur.

Triplicis generis distinguuntur scientiae, videlicet necessariae, utiles, et vanae

Illae scientiae dicuntur *necessariae* quarum notitia jure naturali praescribitur, sive omnibus, qualis est cognitio verae religionis, et sanae moralis, sive aliquibus, ut politica regibus eorumque ministris, jurisprudentia magistratibus, medicina medicis, theologia clericis, etc.

Scientiae *utiles* eae sunt quae nulla ratione praescribuntur, sed quarum acquisitio bona est in se, animum delectat, et ad fines laudabiles dirigi potest; tales sunt cognotio linguarum, logica, mathesis, physica, historia naturalis, historia universalis, critica, rhetorrica, poesis, denique philosophia, et litteratura.

Eae autem scientiae dicuntur *vanae* quae sunt falsae aut dubiae, nullis fundamentis innixae, intricatae, mere speculativae, et ad nihil utile conducentes: hujus generis sunt astrologia judiciaria, divinatio, dissertationes de possibilibus, systemata gratuitis suppositionibus fundata, et multae quaestiones otiosae in scholis olim famesissimae.

Artes, a voce Graeca ἀρετη, *industria*, sic dictae, quaedam sunt methodi aliquid secundum determinatas regulas operandi. Dividuntur in liberales, seu pulchras, in quibus mens praesertim agit: tales sunt rhetorica, eloquentia, poesis, pictura, scriptura, etc. et in mechanicas, quae magis pendent ab exercitio corporis quam a facultatibus animi, ut officia lignariorum, caementariorum, etc.

Nullum est dubium quin unusquisque teneatur addiscere scientiam sibi necessariam, sive absolute, sive respective, juxta definitiones expositas. Eo ipso tenetur acquirere scientias ad scien-

tiam sibi necessariam praerequisitas, qualis est logica relative ad alias scientias, historia civilis ad politicam, historia ecclesiastica ad theologiam, cognitio veterum linguarum ad Scripturam sacram, etc.

Qui vanis scientiis operam dare vellet, insanus esset; eas enim corde, et animo despicere, omnesque libros de illis tractantes rejicere debemus, ne tempus breve, et celeriter fugiens incassum teramus.

Restat igitur, ut de scientiis quas dicimus utiles, et quas alii vocant curiosas, paucis verbis disseramus. Quidquid autem de his scientiis dicemus, de pulchris artibus intelligendum est.

J.-J. Rousseau, vir paradoxis notissimus, sibi proposuit ex professo demonstrare, speciali oratione, quae in academia Divionensi solemniter coronata est, anno 1770, restitutionem scientiarum, et artium non tantum nihil contulisse ad bonos mores, sed, e contra, eos multum corrupisse, contenditque hominem scientiis imbutum esse animal depravatum; contra quem sit

PROPOSITIO

Scientiae, et artes per seipsas hominem non depravant, nec damnari possunt ut malae.

Prob. 1.° Absurdum est dicere veritatem in se spectatam hominem corrumpere, et depravare: atqui scientiarum, pulchrarumque artium principia tot sunt veritates. Ergo etc.

2.° Deus omnia noscit, et haec cognitio est in ipso perfectio: ergo cognitiones acquirendo, quamdam similitudinem cum Deo acquirimus: atqui repugnat nos depravari praecise quia talem similitudinem cum Deo acquirimus. Si autem singuli homines scientias, et artes discendo non corrumpantur, falsum est eas natura sua esse malas, et populos depravare. Ergo etc.

3.° Scientiae infinitas Dei perfectiones ostendunt, supremae potentiae ejus innumeros effectus per orbem sparsos demonstrant, mentes ad superna erigunt; amore virtutis, et vitii horrore inflammant, aut saltem ad laudabiles hujusmodi fines conducere possunt; ergo dici non potest eas per se bonos mores corrumpere.

4.° Singularis *J.-J. Rousseau* opinio ab omnibus aestimatur, ut paradoxum quod nullatenus defendi potest: ipse auctor sic de oratione sua loquitur (1): *Hoc opus, plenum fervoris, atque roboris, logica, et ordine omnino caret; inter omnia, quae meus exaravit calamus, hoc est valde ratiocinationis debile, maxime numeri, atque harmoniae inops*: ergo etc.

(1) *Confessions, t. 2, p. 14: Cet ouvrage, plein de chaleur, et de force, manque absolument de logique, et d'ordre; de tous ceux qui sont sortis de ma plume, c'est le plus faible de raisonnement, et le plus pauvre de nombre, et d'harmonie.*

Solvuntur objectiones.

Obj. 1. Ex scientiis, et litteris infinita numero scaturierunt mala, v. g. haereses, impietates, absurda systemata, perniciosissimi libri corruptelam morum inducentes, temerarii novatores societatem religiosam, et civilem conturbantes, etc. ergo scientiae, et litterae homines depravant.

R. Nego conseq. Haec enim aliaque ejusdem generis exempla id unum probant, scilicet, perversos homines scientiis, et litteris abuti posse, et reipsa saepius abusos esse; sed quid inde? nonne optimis rebus quotidie plurimi abutuntur, v. g. arte legendi, arte scribendi, legibus, religione, vino, etc. Numquid ideo haec omnia damnanda sunt ut mala?

Praeterea, si de scientiis et litteris per eventus judicandum sit, tunc boni effectus cum malis conferendi sunt: porro, hac comparatione facta, boni effectus scientiarum, litterarumque malis multo praestabunt; quot enim sancti, et pii viri, eruditione in litteris conspicui, totam societatem illustrarunt, religionem propugnaverunt, virtutem stabilierunt, vitia contuderunt, innocentiam defenderunt, et bonas disciplinas multum commendaverunt! ergo etc.

Inst. 1. A priscis virtutibus recedunt populi quando apud ipsos praevalent scientiae, et artes, ut exemplo Ægyptiorum, Graecorum, et Romanorum constat: ergo etc.

R. 1. *Nego antecedens* propter nimiam generalitatem ejus; diu enim floruerunt scientiae, et artes in Ægypto, et Graecia antequam illi populi fuerint corrupti, Numquid litterae corruperunt Italos sub Leone X, et Gallos sub Francisco 1, ac inprimis sub Ludovico XIV? Conferantur tempora scientiis illustrata cum saeculis barbaris, et pronuntietur qua epocha magis obtinuerint vitia. Certe nullus est dubitandi locus quin pro scientiis, et artibus judicandum sit: ergo etc.

R. 2. *Nego conseq.* Saepe quidem corruptio apud populos scientiis imbutos grassatur: verum id non provenit ex scientiis, quae potius ei obsistunt, et adversantur, bene vero ex divitiis, mollitie, luxu et consuetudinibus perversis, quae paulatim admissae, quotidie obfirmantur, societatem quatiunt, laedunt, et tandem subvertunt: imo, societate depereunte, ipsae litterae mutantur, et barbarae fiunt; philosophia in artem mere sophisticam degenerat, de omnibus disseritur, controvertitur, et disputatur, omnia in dubium revocantur. Hinc horribilis idearum confusio in omni genere, impietas, quaedam mentis iniquitas, taedium ordinis existentis, amor novitatis, machinationes occultae; et mox turbationes publicae. Talis est cujusque institutionis humanae caducitas, et cordis nostri proclivitas ad malum: at no-

mo non videt haec perversitatis humanae consectaria scientiis, et literis tribui non posse.

Inst. 2. Veteres Persae, Lacedaemones, Scythae, Romani, Germani, etc. fuerunt invincibiles quamdiu scientias ignorarunt: ergo scientiae, et artes eos corruperunt.

R. Nego conseq. Probandum enim foret populos istos ideo periisse, quia scientiae, et artes apud ipsos introductae sunt: porro illud non ostenditur, nec ostendi potest.

Aliunde, immerito dicti populi ut cunctis virtutibus ornati nobis exhibentur: erant quidem duri, in bello strenui, a praecipuis cupiditatibus nostris alieni: sed fere unicam colebant virtutem, nempe amorem patriae, et libertatis: nec Deum, nec cultum ipsi exhibendum, nec multa legis naturalis praecepta perfecte noscebant; variis in punctis turpissimos errores admittebant: at certe hujusmodi populi proponi non possunt ut ornatissimi cunctarum virtutum cultores, nec proinde dici potest eos usu scientiarum, et artium depravatos fuisse.

Ins. 3.° Multo difficilius reguntur populi exculti quam inculti, et prorsus impossibile esset populum ex philosophis, et litteratis duntaxat coalescentem gubernare: ergo quilibet princepes sapiens philosophos, et litteratos e ditionibus suis expellere debet, sicut olim Spartiatae, et Romani eos expulerunt.

R. Dist. ant. Difficilius reguntur populi exculti quam inculti, id est, difficilius opprimuntur, et jugo servitutis subjiciuntur, *concedo*: id est, difficilius est pacem inter eos servare, et bonum publicum procurare: *subdistinguo*: si illi populi sint corrupti, *conc.* si non sint corrupti, *nego ant.* Etenim multo difficilius est populos excultos jugo servitutis subjicere, quam populos incultos, quia pluris aestimant libertatem, vividius sentiunt injustitiam, fortius contra oppressores insurgerent, constantius, et efficacius eos debellarent. Item si essent corrupti, longe difficilius esse pacem inter eos servare, et bonum publicum procurare; scientiae enim, et artes multa nocendi media subministrant hominibus perditis. Verum sit apud populum sanis doctrinis imbutum auctoritas suprema moderata, sapiens, justa, et quidquid voluerit obtinebit; pax servabitur, virtutes privatae, et publicae colentur, et cuncta erunt prospera: optimi ergo principes formidare non debent scientias, et artes, sed ipsis summopere curandum est ut subditi sanae religionis moralisque principia edoceantur.

Nunquam extitit, nec extiturus est populus ex solis philosophis et litteratis coalescens: inutile est ergo speciali dissertatione quaerere an possibile, vel impossibile esset talem populum gubernare.

Praeterea, non diximus totam multitudinem scientiis imbuendam esse: ingentia quippe inde sequerentur mala; nullus etenim

artes mechanicas exercere vellet: sufficit ergo, ut omnes claras verae religionis, et sanae moralis notiones habeant, tum generales, tum speciales, et ad proprium statum pertinentes. Tunc vanis contentionibus se non immiscebunt, fidei dogmata in simplicitate sua credent, aequitati, et honestati naturali adhaerebunt, sicque mirabilis ordo in cunctis conditionibus enitescet.

Idem, servata proportione, dicendum est de mulieribus, quae communiter aliud scire non debent nisi quod ad religionem, bonos mores, rectam domus administrationem, et status sui decentiam requiritur.

Porro, his ita notatis, quis adhunc contendere audebit scientias, et artes bono publico esse noxias, et ab optimis principibus arcendas? Nonne certum est, e contra, illas multum conferre posse ad inducendam urbanitatem, decentiam, amoenitatem, reciprocam observantiam, etc. moralesque virtutes quae meliores faciunt homines, et beatores reddunt populos? docti enim, et sapientes viri habendi sunt respectu societis, sicut oculi respectu corporis. Sed iterum affirmamus cavendum esse ne perversae doceantur doctrinae; prudentis est ergo principis curare, ut in scholis publicis, et privatis integri semper constituantur magistri, qui sanis principiis juventutem erudiant, eamque bonis disciplinis informent.

Plurima hic notanda sunt, scilicet:

1.° Qui scientiis, et litteris operam dare sibi proponit, non omnes sine ordine acquirere intendat, alioquin imperfectis rerum notionibus quasi obrutus, nihil perfecte noscet, ut experientia constat. *Plus scire velle quam satis est, intemperantia est*, ait Seneca: sicut enim non ea quae manducantur nutriunt corpus, sed quae digeruntur; ita non quae leguntur, aut discuntur faciunt hominem disertum, bene vero quae clare, distincteque percipiuntur, ac retinentur; unde vetus adagium: *Timeo virum unius libri.*

2.° Unusquisque eas specialiter excolat artes, vel scientias sibi magis consentaneas: intempestivo procul dubio quaererent magistratus, et clericus, v. g. perfectam medicinae, vel artis belli notitiam sibi comparare.

3.° Ubi verum a falso scernendum est, caveat scientiae cupidus a sophisticis libris qui tenebras in mentem injiciunt, et in errores deducunt, praesertim si de veritate cupiditatibus opposita agatur. Hinc valde noxia est imprudens librorum pravorum lectio: his tantum impune permitti potest, qui recto praediti sunt judicio, fundamentalia veritatis principia optime norunt, et longo exercitio cupiditates refrenare didicerunt. Nemo itaque tales libros apud se detineat, aut legat absque consilio viri gravis, ac prudentis.

Quaeritur an expediat, ut omnes indistincte legere discant.

R. Plurimi negant, propter frequentes qui inde provenire solent abusus. Nos vero partem affirmantem tenemus; multo enim facilius est religione bonisque disciplinis eos imbuere qui optimos legere possunt libros: quam ignaros, et fere stupidos homines, qui, viva voce tantum eruditi, nihil retinent, et praeclarissimas veritates saepe absurdis superstitionibus foedant.

Duo tamen necessaria sunt; scilicet, 1.° ut solummodo exquisiti praeficiantur magistri puritate doctrinae, et morum integritate conspicui, qui religionis, et virtutis exemplum tenellis semper praebeant discipulis; 2.° ut mali, vel suspecti prohibeantur libri; eo magis quippe noxii forent, quo incautiores essent juniores animi.

Caeterum, optandum esse nobis videtur infantes variarum classium plebis ediscere solummodo legere, scribere, et computare, ita ut officia conditioni suae propria implere valeant; quod ultra noscerent, superfluum, et saepe nocivum esset: hinc oritur desidererium supra conditionem suam assurgendi, ambitio, inquietudo, manuum operationis taedium, et fuga, aliaque vitia nunc magis, ac magis grassantia.

§. II. — *De officiis hominis quae voluntatem respiciunt.*

Voluntas, ut supra notavimus, versatur circa bonum amandum, et malum fugiendum: rectum idcirco facultatis hujus exercitium meliores nos facit.

Cum felicitatem nostram invincibili propensione cupiamus, bonum, verum, aut apparens, necessario quaerimus, et quidquid nobis videtur malum, odimus, ac fugimus: ex fonte isto, nempe ex amore nostri, omnes voluntatis nostrae affectiones nascuntur.

In solo Deo sita est vera felicitas nostra, ut ostendimus; ad eum ergo jugiter tendere debemus: sed tenebris obcaecati, variisque cupiditatiaus abrepti, a summo bono dejicimur.

Tres potissimum distinguuntur cupiditates mentem nostram depravantes, videlicet, superbia, avaritia, et voluptas.

Superbia est inordinatus propriae excellentiae appetitus, qui nos impellit ad prosequendos honores hujus vitae tanquam praecipuum felicitatis nostrae objectum: ex illo appetitu oriuntur vana gloria, invidia, ambitio, contentio, praesumptio, obstinatio, ira, vindictae, etc.

Avaritia immoderatus est amor divitiarum, unde proveniunt fraudes, mendacia, injustitiae, perjuria, sordida parsimonia, infames viae quaestum faciendi, duritia cordis erga miseros, etc.

Voluptas circa bonum delectabile versatur, et ex illa nascuntur luxuria, gula, id est, comessationes, et ebrietates, sensualitas, inedia, gaudium, et tristitia, amor, et odium, spes, et timor etc.

Certum est has cupiditates infaustos producere effectus, ut quotidiana lugendaque constat experientia. Proh! felices qui ab illis immunes se custodiunt; eas deinceps non aegre coercent, expeditas mentis facultates habent; integras vires corporis servant, abundanti pace in pura conscientia fruuntur, bonam famam sibi comparant, in gloria sunt apud Deum, et homines, etc.

Contra vero, qui eas in teneris annis non refrenant, sed habenas illis imprudenter laxant, damnabiles male agendi habitus induunt, gravissima sibi imponunt vincula, quae difficile postea disrumpunt: si interdum quaedam habeant desideria e profundo iniquitatis emergendi, mox pondere libidinum victi, profundius relabuntur, multa prorsus dedecora faciunt, aciem mentis hebetant, corpus enervant, per vias difficiles ambulant, et *perversi difficile corriguntur* (1). His notatis, sit

PROPOSITIO

Maxime cavere debent adolescentes a cunctis voluptatum incitamentis.

Prob. Haec propositio sufficienter jam probata est ex dictis. Insuper cuncta voluptatum incitamenta plus minusve sensus commovent, imaginationem accendunt, venenum corruptionis insinuant, mentem excaecant, decipiunt, ac peccati laqueis mox irretiunt: ergo etc.

Inter periculosa haec incitamenta praesertim computari debent, quidquid contrarium insanus allegare soleat mundus:

1.° Libri amatorii, vulgo dicti *romans;* profanos enim amores ordinarie describunt, vividis coloribus illicitas mentis affectiones, tanquam laudabiles, depingunt, turpes actiones imaginibus exhibent, colloquia flammas impudicas spirantia, artificia ad seducendam innocentiam diabolice excogitata referunt, etc. at nemo nescit quam infausta inde nascantur consectaria: ergo 1.° etc.

2.° Choreae, et saltationes, quales nunc fieri solent; ibi enim variis modis excitatur, atque inflammatur libidinis incendium; juvenes utriusque sexus, vehementi propensione ad se invicem illecti, vultu, gestu, nutu, sese provocant, temere, et audacter maximis periculis sese objiciunt in fragiliori aetate, dum prudentiores vix a cupiditatum aestu temperare queunt; si haec agentes, integram servarent castitatem, ingens ibi agnoscendum esset prodigium: ergo 2.° etc.

3.° Ludi scenici, gallice *spectacles*, pariter habendi sunt velut fontes multorum vitiorum: in his namque libidines excitantur, amor inordinatus, odium infensum, ambitio insatiabilis, ira implacabilis, vindicta crudelis, aliaque vitia celebrantur in

(1) *Ecclesiastae* 1, 15.

theatris: minimum malum quod inde sequi solet, est maximum taedium pro cunctis gravibus studiis, vel negotiis. Vide in hanc materiam *Traité de la Comédie* (1); *Bossuet*, *Maximes*, *et réflexions sur la comédie* (2); *Desprez-de-Boissy* (3). Ipse *J.-J. Rousseau* pericula hujusmodi ludorum ostendit, *Lettre à d'Alembert* (4).

Solvuntur objectiones.

Obj. Natura ad appetendum bonum sensibile nos impellit: ergo nulla est obligatio hunc appetitum seu concupiscentiam cohibendi.

R. Nego conseq. Natura quidem nos impellit ad bonum sensibile appetendum, ut promptus, et efficacius conservationi nostrae invigilemus: at ille appetitius lumine rationis dirigi debet, alioquin ultra limites a sapientissimo Creatore praescriptos mox excurreret, nosque secum traheret. Sic ad manducandum, et bibendum recte inducimur; verum, huic appetitui ultro modum cedentes, nos ingurgitamus, vel inebriamus, et ita de caeteris: ergo etc.

Inst. 1.° Si omnis concupiscentia omnesque cupiditates severe cohiberentur, omnes simul tollerentur magnae ac generosae actiones: ergo illas tam severe cohibere non tenemur.

R. Nego ant. Motus enim concupiscentiae, si lumine rationis recte dirigantur, boni sunt et principium magnarum virtutum; si vero non coerceantur, uberrimi fiunt omnium vitiorum fontes: ideo tolluntur vividae mentis affectiones, et omnia torpent ac languescunt; sed habenae dimittantur superbiae, avaritiae, et praesartim voluptati, et statim effluunt innumera malorum genera; ex triplici namque hujusmodi capite cuncta ortum habent crimina quae universam coinquinant terram: ergo, licet motus inordinati concupiscentiae severe cohibeantur, nihilominus locum habebunt generosae actiones.

Inst. 2.° Si universi concupiscentiae motus tam diligenter cohibendi sunt, omnis recreatio juvenibus interdicenda erit, et gravis ac tristis ducetur vita: atqui illud admitti non potest: ergo etc.

R. Nego maj. Multae sunt enim recreationes honestae, ab omni periculo probabili alienae, quas neutiquam improbat aut vituperat ratio; ut deambulationes, et quaedam ludorum species, maxime inter personas ejusdem sexus: atqui pura, et in-

(1) *Essais de morale*, *t. 3.*
(2) *OEuvres*, *t. 37.*
(3) *Lettres sur les spectacles*, *2 v. in-12.*
(4) *Mélanges*, *t. 2*, *pag, 156.*

nocentia gaudia ex illis percipere licet, nedum autem tristis tunc ducatur vita, multa, e contrario, inde provenit jucunditas, pax abundans corda replens, amoenitas interna in cunctis actibus relucens; denique feliciores sunt in hac vita juvenes, qui juxta rationis dictamen libidines coerceant, quam illi qui voluptatum illecebris attracti, omnia sibi indulgere volunt: ergo etc.

ARTICULUS SECUNDUS

DE OFFICIIS HOMINIS QUÆ CORPUS EJUS SPECTANT.

Deus animam intime junxit cum corpore, non ut ab eo duceretur, sed ut illud regeret; repugnaret enim substantiam ratione praeditam alteri multo inferiori subjectam esse.

Praecipue nunc quaerendum est 1.° an mens unionem suam cum corpore servare teneatur; 2.° quaenam naturalis hujus obligationis sint consectaria. Itaque praesentis articuli duo erunt paragraphi.

§. 1. — *De obligatione servandi unionem mentis cum corpore.*

Hanc obligationem non agnoscebant Epicurei, nec veteres Stoici, qui cruentam suiipsius occisionem laudabant ut virtutem, praesertim in nonnullis circumstantiis, quod exemplo Bruti, Catonis, etc. comprobatur. Insanae huic opinioni plures pseudo-sapientes nostri subscripserunt, inter quos *d'Holbach*, *Toussaint*, *Helvètius*, etc. Qui enim nihil agnoscunt praeter materiam, nulla ratione probare possunt violentam suiipsius mortem esse illicitam. Caeteri vero, religionem, aut solam philosophiam hodiernam sectantes, doctrinam oppositam unanimiter tenent.

PROPOSITIO

Lex naturalis stricte prohibet voluntariam suiipsius occisionem.

Prob. Quod est Deo injuriosum, voci naturae oppositum, prudentiae regulis contrarium, sensui populorum adversum, et societati noxium, lege naturali prohibetur: atqui talis est voluntaria suiipsius occisio.

1.° *Est Deo injuriosa:* Deus enim existentiam dedit homini, et animam ejus univit corpori; illum ergo statuit in terra ut servum aliquid operaturum, vel ut militem stationem suam servaturum: atqui servus famulatum suum deserere non potest, nec miles stationem sibi assignatam, quin gravem injuriam superiori suo inferat: ergo similiter homo gravis injuriae erga Deum fit reus, si propriis manibus mortem sibi inferat.

2.° *Naturae voci opposita est:* mortem enim, natura duce, refugiunt homines, ab illa abhorrent, et quodlibet periculum subito occurrens incogitantes, et quasi inviti statim devitant; cuncta animantia eumdem mortis horrorem continuo manifestant:

porro tam universalis, tamque constans, et invincibilis propensio ab ipso Creatore evidenter procedit.

Et vero, qui mortem violenter sibi inferre volunt, ordinarie dubitant, haerent, manentque suspensi, et, nisi delirio, furore, desperatione, gravi aliqua passione vehementer commoveantur, ac timorem supremi Judicis prius abjecerint, propositum suum perficere non audent: ergo tota natura contra atrocem hujusmodi actum fortiter insurgit. Hoc quidem adeo verum est, ut eo minora videantur hujus generis exempla, quo puriores sunt mores, et vividiores religionis sensus; et, e contra, eo frequentiora evadunt, quo magis impietas, ac morum corruptela grassantur: factum istud jam negari non potest: ergo etc.

3.° *Regulis prudentiae est contraria.* Altera quippe post praesentem nos manet vita, beata vel misera, secundum uniuscujusque opera: sapientis est igitur vitam beatam per acquisitionem virtutum mereri: sed, qui mortem voluntario sibi infert, beatitudinem futuram per virtutum acquisitionem mereri non studet; praecipuae namque virtutes nostrae erga Deum per adorationem, humilitatem, patientiam, fiduciam, etc. acquiruntur: verum qui seipsum occidendo praesentem vitam ultro deserit, has virtutes certe non exercet, ut patet; qua ergo fronte ante supremum Judicem non vocatus se sistens, remunerationem petere auderet? ergo etc.

4.° *Sensui populorum est adversa.* Omnes enim populi, omnesque sensati persuasum habent non licere seipsum propriis manibus occidere; idem opinabantur veteres, saltem plerique. Unde Virgilius (1):

Proxima deinde tenent moesti loca qui sibi lethum
Insontes peperere manu, lucemque perosi
Projecere animas. Quam vellent aethere in alto
Nunc et pauperiem et duros perferre labores!

Ergo etc.

5.° *Societati est noxia.* Homo enim creatus est propter societatem, ut infra probaturi sumus: ergo lex naturalis vetat ne ullo modo societatem offendat: verum qui per mortem cruentam vitam spontanee abjicit, graviter societatem offendit: 1.° enim unum ex membris ejus violenter avellit, et abscindit: 2.° curas sibi commissas incaute relinquit; nullus namque est homo qui non habeat saltem aliqua officia erga alios homines explenda, v. g. exempla pietatis, humilitatis, patientiae, illis praebendo: 3.° perversum aliis dat exemplum; si enim, propter aerumnas, et taedium vitae, mortem sibi inferre liceat, et omnibus haec doctrina persuadeatur, quicumque erunt miseri, et afflicti, poenis suis voluntaria morte tuto se subtrahere poterunt; cum an-

(1) *Æneid. l. 6, v. 434.*

tem maxima pars generis humani tribulationibus exerceatur, horrenda mortis voluntariae spectacula quotidie oculis nostris subjicerentur; 4.° qui voluntarie se occidit, parentes, cognatos, amicos, ipsamque societatem valde contristat: ergo denique illam offendit; ergo etc.

Probatur insuper, in tractatu de Decalogo, voluntariam sui occisionem oppositam esse fidei christianae, verbis Scripturae *Non occides*, et unanimi doctorum sensui. Ergo etc.

Solvuntur objectiones.

Obj. 1.° Natura nos impellit ad quaerendum bonum nostrum: et fugiendum malum: atqui saepe contingit vitam praesentem reipsa nobis esse malam: ergo illam fugiendo naturae ipsique Deo paremus.

R. Dist. maj. Natura nos impellit ad quaerendum bonum, et fugiendum malum sub regimine rationis, *conc.* secus, *nego maj.* Ratio hujus distinctionis ex superius dictis patet: porro recte judicare non possumus bonum nostrum per voluntariam mortem quaerendum esse; vera enim felicitas nostra in solo Deo sita est: atqui constat Deum prohibere ne praesentem vitam voluntarie deseramus, sub praetextu quod sit misera.

Aliunde, si praesens vita saepe sit misera, id propriis culpis nostris tribuendum est, id est, vitiis, et libidinibus quibus imprudenter servimus: porro justum est nos poenas culpis nostris accersitas luere. Ergo etc.

Praeterea, communiter illae miseriae sunt transitoriae, brevi leniuntur, deinde cessant, et pax eis succedit, sicut tranquillitas succedit tempestati: ergo non solum culpabiliter, sed imprudenter agit homo, qui ut eas declinet, cruentas manus in se conjicit. Ergo etc.

Inst. 1.° Licet erus, aut brachium tradere chirurgo amputandum ut gravis dolor cesset, vel ut caetera membra serventur: ergo si tota vita sit misera, illam pariter abjicere licebit.

R. Nego conseq. et parit. Cum enim ingenita in nobis a Deo insita sit propensio, qua propriae conservationi nostrae invigilamus, certe contra illam non agimus, nec ideo contra voluntatem Dei, si membrum vitiatum tradamus, ut caetera serventur integra; voluntaria enim amissio cujusdam membri ex ea sequitur lege qua Deus jubet ut corpus servemus, et qua simul prohibet ne illud voluntarie destruamus: ergo plus favet quam nocet comparatio.

Inst. 2.° Eodem modo se habet corpus respectu animae, ac membrum respetu corporis: ergo si ad conservandum corpus membrum amputare liceat, pariter totum corpus destruere licebit, ut mens, a doloribus libera, facultatibus suis plene gaudeat.

R. Nego ant. Quodlibet enim membrum modo suo ad efficiendum corpus integrum concurrit, sicut pars exordinatur ad totum; pars autem, si necesse est, perire debet pro toto: unde si cuncta membra simul servari nequeant, unum pro aliis tradere licet. Verum corpus relative ad animam non se habet sicut pars ad totum; est enim in genere suo completum, et ex illius unione cum anima integer efficitur homo: qui ergo corpus occidit, non tradit partem ut servet totum, sed ipsum destruit hominem, ut talem. Ergo etc.

Inst. 3.° Insipientis est sustinere mala quae facile devitari possunt: ergo ubi misera est vita, eam abjicere licet.

R. Dist. ant. Insipientis est sustinere mala quae facile devitari possunt, ubi nulla spes alicujus compensationis existit, *conc.* etiamsi digna compensatio exspectari possit, *nego ant.* Porro miseriae, et afflictiones hujus vitae, si patienter tolerentur, digne compensari debent: altera quippe futura est vita in qua Deus omnes virtutes propter seipsum exercitas, abunde remunerabit. Ergo etc.

Obj. 2.° Seipsum propriis manibus occidere strenui est hominis: ergo Deus hunc actum in altera vita remuneraturus est.

R. Nego ant. Fortitudo enim animi in adversis constanter perferendis maxime relucet; ita judicant omnes: porro qui propter miserias hujus vitae voluntarie se occidit, tantam animi fortitudinem non exhibet; physice enim loquendo, facilius est vitam unico ictu amittere, quam longos dolores aequanimiter tolerare: unde poeta Martialis,

Rebus in adversis facile est contemnere vitam;
Fortiter ille facit qui miser esse potest.

Sic pariter *Rousseau* (1):

Te pertaedet vivere, et dicis: malum vita est. *Ocius aut serius consolatione lenieris, et dices*: bonum vita est. *Verius dices, quamvis melius non ratiocinaberis: nihil enim, nisi tu, mutabitur. Ergo te ex hodierno die immutare velis, et quoniam id in infirma animae tuae valetudine versatur, quod omne in se habet malum, tuas effraenatas cupiditates corrigas; tuamque domum urere nolis, ne illam ordinate disponere labores.....*

(1) *Nouvelle Héloïse, 4e partie, lettre 22, t. 1, p. 372.*
« Tu t'ennuies de vivre, et tu dis: La vie est un mal. Tôt ou tard tu seras consolé, et tu diras: La vie est un bien. Tu diras plus vrai sans mieux raisonner; car rien n'aura changé que toi. Change donc dès aujourd'hui, et puisque c'est dans la mauvaise disposition de ton âme qu'est tout le mal, corrige tes affections déréglées, et ne brûle pas ta maison pour n'avoir pas la peine de la ranger.....

Quam perperam electa tua exempla sint, quae id demisse putas Romanorum esse, intelligis, si cogites, quod illi sibi jus esse suam vitam recidendi arbitrarentur, simul ac gravis atque molesta ista esset! Conspicua Reipublicae tempora intuitor, ac quaeso in illis invenias civem unum virtute praeditum, se hoc modo liberantem e c onere suorum officiorum etiam post acerbissima infortunia. Regulus, Carthaginem revertens, an suo interitui praevertit imminentia supplicia? Quid e contra non donasset Postumius, dummodo ad Furculas Caudinas hoc perfugium sibi licuisset? Quemnam virtutis nisum non admiratus est Senatus in Consule Varrone, qui suae cladi superesse potuit? Quanam ratione tot excellentes imperatores se suis hostibus voluntarie tradere passi sunt, ii, quibus summopere acerba erat ignominia, et quibus tam parvo detrimento erat mori? Propterea est, quod illi suum sanguinem, vitam, extremosque spiritus debebant patriae, ac neque dedecus, neque infortunia animum suum a sacro hoc officio avertere poterant.

Quamvis immediate post haec verba, celebris auctor, juxta morem suum, sibi contradicat, eloquenter tamen ostendit veram fortitudinem animi multo magis relucere in adversis constanter perferendis, quam in eis per voluntariam mortem fugiendis. Ergo etc.

Inst. Dici non potest ignavos fuisse Lucretiam, Catonem, Brutum, Cassium, Antonium, Mithridatem, Annibalem, aliosque plures qui maluerunt mortem sibi inferre aut ab aliis inferendam jubere, quam infamiae vel libertati superesse, aut vivi hostibus tradi: ergo voluntario seipsum occidere fortis est animi.

R. Dist. conseq. Voluntario seipsum occidere fortis est animi,

« *Que tes exemples sont mal choisis, et que tu juges bassement des Romains, si tu penses qu'ils se crussent en droit de s'ôter la vie, aussitôt qu'elle leur était à charge! Regarde les beaux temps de la république, et cherche si tu y verras un seul citoyen vertueux se délivrer ainsi du poids de ses devoirs, même après les plus cruelles infortunes. Régulus, retournant à Carthage, prévint-il par sa mort les tourmens qui l'attendaient? Que n'eût point donné Posthumius pour que cette ressource lui fût permise aux Fourches-Caudines? Quel effort de courage le sénat même n'admira-t-il pas dans le consul Varron pour avoir pu survivre à sa défaite? Par quelle raison tant de généraux se laissèrent-ils volontairement livrer aux ennemis, eux à qui l'ignominie était si cruelle et à qui il en coûtait, si peu de mourir? C'est qu'ils devaient à la patrie leur sang, leur vie et leurs derniers soupirs, et que la honte ni les revers ne les pouvaient détourner de ce devoir sacré* ».

si actus ille in se spectetur, *conc.* si spectetur cum cunctis suis adjunctis, *nego conseq.* Itaque non dicimus actum seipsum occidendi in se spectatum nullam fortitudinem animi exhibere; qui enim prorsus ignavi sunt, nec adversa patienter tolerare possunt, nec mortem sibi inferre audent: animo ultra modum dejecti, et in contemptibili desidia indigne torpentes, cujusque actionis laudabilis, et firmi propositi sunt incapaces. Attamen negavimus, et iterum negamus voluntariam suiipsius mortem, cum omnibus adjunctis, esse actum verae fortitudinis, propter rationem jam expositam.

Personae superius memoratae ut fortes quidem habitae sunt apud posteros; verum ut multo fortiores habitae fuissent, si dura fata constanter pertulissent: hoc patet exemplo Aristidis, Reguli, Varronis, Belisarii, S. Ludovici, Francisci 1, etc.

Obj. 3.° Fieri potest ut quis ab aliis hominibus contemnatur, repellatur, injustitia vexetur, et opprimatur: at in eo casu seipsum occidendo non laedit societatem: ergo saltem in eo seipsum occidere licet.

R. 1.° *Nego min.* Si enim praedictus homo gravem injuriam ab aliis hominibus susceperit certe haec injuria toti societati tribui non potest: atqui tamen per voluntariam suiipsius mortem totam laederet societatem; ad minus enim perversum illi praeberet exemplum, ut supra notavimus. Ergo etc.

R. 2.° *Nego conseq.* Etiamsi enim supponeretur aliquem hominem in talibus circumstantiis versari ut seipsum occidendo societatem non laederet, non ideo licite se occidere posset; praecipua namque nihilominus existeret ratio propter quam talis actus grande esset crimen, nempe, stricta Dei prohibitio evidentibus signis manifesta, ut probavimus. Ergo etc.

Inst. 1.° Supponatur aliquis morbo contagioso infectus, qui virus aliis communicaturus est: at certo expedit ut quamprimum moriatur. Ergo seipsum occidere potest.

R. Nego min. Illud enim non expedit quod vox naturae prohibet: atqui vox naturae prohibet ne dictus homo immisericorditer occidatur; multo magis consolandi quam puniendi sunt miseri homines qui sic afflicti sunt: ita clamat ratio, ita praecipit religio, ita sentiunt omnes qui a tali homicidio abhorrent. Ergo etc.

R. Nego conseq. Nunquam enim vocem naturae contemnere licet: at, qui voluntarie seipsum occidit, vocem naturae contemnit, siquidem omnes sensati a voluntaria morte semper abhorrent.

Ex hypothesi ergo quod mors praedicti hominis ad salutem societatis expediret, ipsa societas eum ab illo occidi juberet, sicut occiduntur malefactores publice damnati: sed iterum ne-

gamus talem hypothesim existere posse; plurima enim invenire possunt media ad praecavendos effectus contagionis, et aliunde multo melius foret plures ex eadem contagione mori, quam unicum innocentem trucidare: ita sentiunt omnes viri probi ac sensati. Ergo etc.

Inst. 2.° Qui ob grave motivum in apertum discrimen se conjiciunt, v. g. ad salvandum regem in praelio, ad occidendum ducem adversarium, ad privatos e periculo eruendos, magnis laudibus apud omnes celebrantur; item qui, ad placandam ferocitatem hostium, libere se eis tradunt occidendos, ut patet exemplo Eustachii dicit *de Saint-Pierre*, et quinque sociorum ejus: ergo similiter in his casibus seipsum occidere liceret.

Nego conseq. et paritatem. In his enim casibus, qui ita se tradunt, vel in discrimen se conjiciunt, directe se non occidunt, sed tantum periculo moriendi se objiciunt, ut effectum gravis momenti obtineant: porro inter utrumque magnum datur discrimen; qui enim directe se occidit, suscipit actum lege naturali prohibitum; qui vero ob gravem causam periculo mortis se exponit, facit actionem ex se bonam, et *permissive* tantum se habet relative ad mortem sibi inferendam: at, fatentibus omnibus, licet ponere actionem ex se bonam ex qua duo secuturi sunt effectus, unus bonus et alter malus, bonum intendendo, et malum duntaxat permittendo: nisi enim principium istud admitteretur, nihil fere licitum esset in ordine morali, ut alibi dicemus. Ergo etc.

Inst. 3.° Plures, apud christianos, laudantur ut probi et sancti, et tamen mortem voluntarie sibi intulerunt, ut, v. g. Samson, qui, columnis templi Dagon concussis, simul cum Philisthaeis obrutus est; Eleazarus, qui, sub elephante positus, eum percussit et pondere ejus oppressus est; Appollonia virgo, quae in rogum accensum proprio nutu prosilivit, etc. Ergo etc.

R. Nego conseq. 1.° Praedicti enim viri, ac mulieres forte inspirante Deo ita egerunt: sic revera egit Samson, cum sola Dei operatione columnas templi concutere et evertere potuerit. 2.° Forsitan indirecte tantum mortem sibi intulerunt, faciendo rem ex se bonam, ut bonum obtinerent effectum; eumque solum intendendo: sic Eleazar (1) sibi proponebat, confodiendo elephantem, regem Antiochum in terram dejicere; insuper sperare poterat fore ut bestia non statim corrueret, aut ad dextram, vel ad sinistram prostraretur, vel denique quod prius se retrahere posset, quam illa occumberet.

3.° Ex recta, piaque intentione ita egerunt, invincibili ignorantia arbitrantes se haec facere posse; talis autem ignorantiae

(1) *Mach.* v. 45.

ab omni peccato coram Deo excusat : sic excusari potest sancta Apollonia et pauci alii christiani qui eam imitati sunt, ut ostenderent persecutoribus se mortem non formidare. Ergo etc.

Obj. 4.° Vita est beneficium a Deo nobis concessum : atqui licet abjiccre beneficium onerosum : ergo si vita nobis fiat onerosa propter mala ingruentia, eam per voluntariam mortem abjicere licet.

R. 1.° *Dis. maj.* Vita est beneficium cum obligationibus, *conc.* est merum beneficium, *nego maj.* Equidem certum est vitam nobis concessam fuisse ut beneficium : at non est merum beneficium nobis oblatum quod dejicere liceat, in nobis est enim absque nobis; est ipsa natura nostra : porro natura nostra comparari non potest beneficio nobis oblato, et quod recusare possemus.

Insuper, si vita nostra merum esset beneficium, nullam rationem de illa reddere teneremur : attamen accuratam totius vitae nostrae rationem reddere Deo tenemur : ut jam ostendimus : ergo vita est beneficium cum obligationibus.

R. 2.° *Nego min.* Qui enim beneficium a Deo concessum in conspectu ejus abjiceret, sub praetextu quod onerosum esset, certe videretur illum contemnere, providentiam ejus accusare, et benignitati diffidere : at talis agendi ratio Deum graviter offenderet; quis enim beneficium a principe concessum in praesentia ejus abjicere auderet, dicens illud esse nimis onerosum? Nonne princeps hac agendi ratione offenderetur? Ergo a fortiori et Deus : ergo etc.

Inst. Divitias a Deo nobis concessas licite abjicere possumus : ergo a pari et vitam.

R. *Nego conseq. et paritatem.* Divitiae enim naturam nostram non constituunt, sed quaedam sunt media, quibus rationabiliter uti debemus ad consequendum finem nostrum, id est, ad Deum possidendum : unde qui eas abjicit ut liberius Deo serviat, virtutes christianas acquirat, et felicitatem alterius vitae tutius obtineat, contra Creatoris intentionem non agit; qui vero naturalem constitutionem suam per mortem voluntariam destruit Deo manifeste adversatur, ut constat ex dictis : ergo etc.

Obj. 5.° Aliquando taedium vitae adeo insuperabile est ut hominem ad sui necem invincibiliter determinet : ergo saltem in eo casu sui occisio est licita.

R. Totum *concedi potest argumentum*, sed inde malo inferretur sui occisionem sub hoc praetextu semper excusari posse; nam 1.° taedium istud communiter non est insuperabile : 2.° ex prava agendi ratione provenit. Unde qui pie vivunt, et virtutes colunt, vel huiusmodi taedium non experiuntur, vel illud superant: ergo etc.

§ II. — *Quaenam sint consectaria obligationis servandi corpus.*

Sequitur ex dictis naturalem nobis incumbere obligationem corpus juxta regulas prudentiae conservandi : ex illa autem obligatione plurima inferuntur ; scilicet.

1.° Non licere periculo, ex intentione mortem sibi procurandi, se objicere : id evidenter patet ;

2.° Nec tali periculo temere, et absque ratione sufficienti se exponere ; quod enim in causa volitum est merito imputatur ad peccatum, si malum sit : porro in eo casu mors in causa volita esset : ergo etc.

Dixi, *absque ratione sufficienti :* quia, ex jam observatis, periculo mortis incurrendae se objicere licet, ut bonus obtineatur effectus, modo sufficiens adsit causa quae labem temeritatis abstergat. Sufficientia autem illius causae ex judicio viri prudentis determinari potest : eo major esse debet causa quo gravius est periculum. Sic laudabilis est vir, qui ut alterum aquis demersum eripiat in flumen cum evidenti periculo se praecipitat, et prorsus inexcusabilis esset, si sola recreationis causa id faceret ; item minime peccant artifices qui super aedificiorum tecta ascendunt, huc atque illuc cum notabili vitae periculo circumvagant, et funambuli a peccato excusari nequeunt.

3.° Qui absque necessitate aut rationabili causa, duris laboribus, vigiliis excessivis, macerationibus indiscretis, vires corporis nimis debilitant, et valetudini graviter nocent, plus minusve peccant, secundum gradum imprudentiae cujus fiunt rei : ut ergo recte judicetur an haec aliaque ejusdem generis sint licita vel illicita, laudabilia, aut vituperanda, pensanda sunt motiva quibus agentes determinantur.

Non facile tamen judicandum est tot viros amore solitudinis, jejuniis, vigiliis, aliisque afflictationibus carnis celebres, imprudenter egisse, et contra legem naturalem peccasse ; ex puro enim, ac sanctissimo fine ita se gerebant: plerique morbos inter homines voluptatibus deditos frequentes devitarunt, sanam ac robustam valetudinem diutissime protraxerunt, et expeditas animi facultates jugiter habuerunt.

4.° Multo magis peccant homines contrariis excessibus indulgentes ; voluptatibus enim corporis semper illecti, multas sibi creant necessitates a quibus postea, prae difficultate, se expedire nolunt: cibis abundantioribus se ingurgitant, potibus immoderatis se inebriant, liquoribus extraordinariis humores inflammant, somniis prolongatis, et continua mollitie membra sua torpere, et totum corpus ingravescere faciunt, mentem mole carnis quasi obruunt, morbos generant, dolores, et infirmitates sibi accersunt, aegram trahunt vitam. Alii passionibus ignominiae servientes, et infamiis se inquinantes, sanitati corporis grave nocumentum inferunt, et ante tem-

pus senes turpiter facti, misere pereunt. Alii, ut quibusdam oblectamentis vacent, v. g. saltationibus, et spectaculis, refectiones, requiem, somnia, vigilias, omnia denique invertunt; et propter vanas istiusmodi causas gravius sibi nocent quam solitarii, quorum severitatem arguunt.

Qui autem vere est philosophus, christianus, ab his aliisque similibus diligenter abstinet, nihilque sibi permittit, nisi quod recta ratio fidei subjecta sub omni respectu approbat.

CAPUT TERTIUM

DE OFFICIIS HOMINIS ERGA ALIOS HOMINES.

Tria nobis occurrunt in hoc capite examinanda, nempe 1.° an homo natus sit ad societatem; 2.° quaenam sint ejus officia erga alios homines generatim spectatos; 3.° quaenam sint ipsius officia erga homines in variis societatis speciebus consideratos. Itaque tres hujus capitis erunt articuli.

ARTICULUS PRIMUS

AN HOMO NATUS SIT AD SOCIETATEM.

Hobbes, in opere suo de Cive, fatetur homines alios aliis indigere, maxime pueros, senes, et aegrotos; contendit tamen eos ex natura sua ad societatem non esse destinatos, sed essentialiter esse malos, et perpetuam habere voluntatem laedendi, aliosque vi, aut fraude supplantandi; ita ut conditio illorum sit status belli omnium contra omnes.

Rousseau, civis Genevensis (1), libenter agnoscit statum naturae purae nunquam extitisse, quia homines de facto semper fuerunt in societate, Deo ita volente, et disponente: at, ex hypothesi quod ille status extitisset, requirit quid fuissent homines, et unde conditionum inaequalitas oriri potuisset; deinde, hypothesim suam obliviscens, eodem modo ratiocinatur, ac si status naturae purae olim extitisset, asserit hominem natura esse rectum, simplicem, bonum, germina omnium virtutum in corde suo habere, ipsius vero depravationem soli societati tribuendam esse. Unde, juxta singularem hunc auctorem, si homo in sylvis, speluncis, et cavernis vitam omnino agrestem duceret, more belluarum, ipsius conditio longe melior esset.

(1) *Discours sur l' origine, et les fondements de l'inégalité parmi les hommes.*

PROPOSITIO

Homo natus est ad societatem cum aliis hominibus ineundam.

Prob. 1.° *Scriptura sacra:* (1) *Dixit quoque Dominus Deus: Non est bonum esse hominem solum: faciamus ei adjutorium simile sibi.* (2) *Melius est duos esse simul quam unum; habent enim emolumentum societatis suae: si unus ceciderit, ab altero fulcietur. Vae soli, quia cum ceciderit non habet sublevantem se.* Unde semper de facto, et ubique homo vixit in societate: ergo 1.° etc.

Prob. 2.° *ratione.* Homo natus est ad societatem cum aliis hominibus ineundam, si ipsius necessitates, facultates, et propensiones id expostulent: atqui necessitates, facultates, et propensiones hominis expostulant evidenter, ut societatem cum aliis hominibus ineat.

1.° *Ipsius necessitates.* Sive enim spectetur homo in pueritia, sive in adolescentia, sive in aetate virili, sive in senio, consortio aliorum hominum semper indiget: 1.° in pueritia; etenim infans recens natus, debilis, nudus, omnibus indigens, omnium incapax, frigori, aestui, et belluis expositus, nonne fame, vel siti, acris intemperie, vel morsu ferarum statim periret? 2.° In adolescentia, nisi ab aliis hominibus erudiatur, nobiles facultates suas ignorabit, in crassa, et insuperabili ignorantia constanter versabitur, erit animal brutum, feris sylvarum simile: nemo autem non videt quam haec conditio homine sit indigna. 3.° In aetate virili fiet procreatio prolis; sed proles suscepta enutrienda, fovenda, protegenda, et educanda est: porro haec fieri nequeunt, si vir, et mulier casu fortuito, more pecudum, sibi coadunentur. 4.° In senio quid fieret homo solus in medio sylvarum jacens? quis illum enutriret, vestiret, confoveret, infirmum curaret, cadentem sublevaret, etc.? ergo 1.° etc.

2.° *Idem postulant facultates ejus.* Praeclaris enim facultatibus donatus est homo, quibus praecipue a brutis discrepat, v. g. habet ideas, eas comparat, in eas reflectit, ratiocinando conclusiones ex praemissis deducit, suas cogitationes vultu, gestu, vocibus, scriptura, aliisque signis arbitrariis, exterius manifestat, scientias acquirit, artes edi-cit, suas cognitiones suamque peritiam quotidie auget, et novas perfectiones in diverso genere sibi comparare potest: at praestantissimae illae facultates prorsus inutiles forent, si homo, sicut ferae, vitam solitariam, et omnino agrestem duceret in sylvis, montibus, et speluncis: ergo 2.° etc.

3.° *Naturales hominis propensiones* similiter ostendunt illum ad

(1) *Gen.* II, *18.*
(2) *Eccle.* IV, *9.*

societatem cum aliis hominibus ineundam fuisse destinatum; quod enim perpetua, et universali experientia constat, ab ipsa natura seu ab ipso Deo provenire merito judicatur: atqui perpetua, et universali experientia constat homines ad societatem valde esse propensos; etenim nullus est communiter qui omne consortium cum aliis hominibus fugiat; pauci admodum visi sunt qui vitam omnino segregem ducere voluerint, et illam non ex odio societatis, sed ex alio digniori motivo eligebant; omnes colloquiis amicorum gaudent, suos dolores eis aperiendo, solatio leniuntur, vividas sensationes suas eis laeti communicant, bonam famam obtinere cupiunt, aliorum miseriis commoventur, patientibus, vel periclitantibus auxilium naturae impulsu praebent, etc. Ergo 3.° etc. aliunde etc. insuper etc. ergo etc.

Praeterea, cum exemplis multo efficacius persuaderi soleant homines quam verbis, civis Genevensis debuisset vestimenta abjicere, ab omni humano consortio fugere, per campos, sylvas, et montes nudus currere, herbas depascere, de aquis sibi occurrentibus bibere, humi jacens pernoctare: quicumque hanc doctrinam defendere volunt, eumdem vivendi morem statim amplecti debent, ut ad primam, integramque naturam quamprimum redeant.

Si autem adeo corrupti sint homines, ut ad primaevam conditionem amplius reduci nequeant, inutilis est haec doctrina: magis adhuc vana est si de mera hypothesi speculativa intelligi debeat, ut affirmat *Rousseau;* verus namque philosophus non disserit de homine prout creari potuisset, sed prout reipsa creatus est, et nunc existit: ergo etc.

Solvuntur objectiones.

Obj. 1.° Societas juri naturali adversatur: ergo falsum est hominem ad illam creatum fuisse.

R. Nego ant. Ibi enim de consortio hominis cum aliis hominibus in genere tractamus: atqui demonstravimus hanc destinationem hominis non solum juri naturali non adversari, sed illi valde congruam esse: ergo etc.

Inst. 1.° Nulla existere potest societas, quin inde oriatur conditionum inaequalitas: at conditionum inaequalitas juri naturali adversatur: ergo etc.

R. Nego min. Quod enim a natura oritur, juri naturali non adversatur: at conditionum inaequalitas a natura oritur; alii quippe natura sunt juniores, et alii aetate provectiores, alii fortes, et alii debiles, alii sani, et alii infirmi, alii genio conspicui, et alii hebetes, alii parentes, et alii filii: porro haec omnia aequalitati adversantur: ergo etc.

Inst. 2.° Omnes jure naturali sunt aequales: ergo conditionum inaequalitas juri naturali adversatur.

R. Dist. ant. Omnes jure naturali sunt aequales, eo sensu quod omnes eamdem habeant naturam, eamdem originem, eamdemque destinationem, *conc.* eo sensu quod nullus ab altero pendere debeat, *nego ant.* Etenim omnes eamdem habent naturam, scilicet, corpus organis instructum, et animam rationalem ei intime conjunctam; omnes eamdem habent originem, videlicet a primo parente descendunt, et Deum tanquam principalem sui auctorem agnoscere debent; eamdem pariter habent destinationem, nempe felicitatem alterius vitae: sub his respectibus merito dicitur illos jure naturali esse aequales. Sed inde concludi non potest juri naturali repugnare unum esse superiorem et alterum inferiorem; repugnaret, e contra, omnes in perfecta aequalitate eo sensu versari: ergo etc.

Inst. 3.° Ex conditionum inaequalitate contingit alios esse tyrannos, et alios servos, alios summe divites, et alios valde pauperes: haec autem juri naturali evidenter adversantur: ergo conditionum inaequalitas juri naturali adversatur.

R. Dist. maj. Ex conditionum inaequalitate contigit etc. per abusum, *conc.* ex ipsa conditionum inaequalitate, et natura societatis, *neg. maj.* Fateor equidem ex conditionum inaequalitate contingere alios esse tyrannos, et alios etc. Verum infausta haec consectaria ex primaeva conditionum inaequalitate non oriuntur, nisi per abusum; nam excogitari possunt societates in quibus tales abusus locum non habent, et plures hujusmodi sunt societates: si ergo quidam homines potestate sua abutantur, ut alios tyrannice opprimant, solertia, vel astutia sua ut ingentes divitias acquirant, dum multi alii nimia paupertate languescunt, ac pereunt, id malitiae eorum tribuendum est, non vero ipsimet societati.

Aliunde, haec incommoda frequentiora, et graviora extitissent in statu naturae purae; tunc enim fortiores debiliores oppressissent, eos supplantassent, fructus collegissent, aliaque cibaria sibi acervassent, et sic in abundantia fuissent, dum alii fame periisent: nulla fuisset securitas neque libertas, sed continua trepidatio, et jugis pugna: ergo conditionum inaequalitas nobis objecta multo minus juri naturali recte intellecto adversatur, quam horrendus ille status omnino agrestis.

Obj. 2.° Homo natus est ad felicitatem: atqui societas felicitati ejus adversatur: ergo etc.

R. Nego min. Nam 1.° multo minus beatus fuisset homo vitam solitariam in sylvis ducendo, quam in societate commorando, ut constat ex hucusque dictis; 2.° diversis legibus sapienter institutis ad bonum commune societas nos dirigit: in statu vero purae naturae bonum commune non intenderemus, sed proprium commodum cum aliorum detrimento jugiter quaereremus; si veteres perlegamus historias, nullum reperiemus populum qui vi-

tam socialem omnino deseruerit: ergo omnes persuasum semper habuerunt societatem felicitati hominis essentialiter non adversari: ergo etc.

Inst. 1.° Illud felicitati hominis adversatur quod originem cupiditatibus praebuit: atqui societas originem etc. ergo etc.

R. Nego min. Eadem enim non est ubique forma societatis, et tamen semper, et ubique eaedem fuerunt cupiditates, eadem proclivitas ad malum, ad superbiam, ad iram, ad gulam, luxuriam, ad ignaviam, etc. Ergo in pectore humano sedem habent cupiditates. Multa quidem sunt vitia in societate, v. g. in magnis urbibus, quae in vita sylvatica non existerent; sed permultae sunt etiam virtutes quae in conditione barbara existere non possent: illae ergo virtutes ex ipsa societate oriuntur, dum vitia ex sola malitia humana beneficio societatis abutente procedunt: ergo iterum dici non potest societatem per seipsam felicitati hominis adversari.

Inst. 2.° *alio modo.* Ex societate infiniti numero scaturiunt morbi, innumerae infirmitates: ergo societas felicitati hominum noxia est.

R. 1.° *Dist. ant.* Hi morbi haeque infirmitates ex abusu societatis scaturiunt, *conc.* ex ipsamet societate, *nego ant.* Equidem non inficiamur plurimos existere morbos in societate, qui forte non existerent in vita agresti, quamvis ille status, omnibus sedulo perpensis, valetudini corporis non ita favere videatur. Sed negamus illas corporis infirmitates ipsi societati tribuendas esse; si enim prudentes essent homines, temperantes, continentes, a cunctis vitiis lege naturali prohibitis abstinentes, plerasque hujusmodi infirmitates ignorarent: non ergo societati, sed imprudentiae hominum, eorumque libidinibus haec mala tribui debent.

R. Nego conseq. Etiamsi enim concederetur majori robore corporis fruitos fuisse homines in sylvis, quam in societate, non inde sequeretur societatem felicitati eorum vere noxiam esse; sola quippe valetudo corporis non facit hominem beatum, sed praecipue recta facultatum ejus exercitatio: atqui, fatente ipso cive Genevensi, facultates mentis minime exercerentur, et nullae forent in vita agresti; nulla haberetur distinctio inter verum, et falsum, bonum, et malum; nullus cultus Deo exhiberetur: homines essent rationales, et tamen ratione non uterentur, sua tantum imbecillitate suisque miseriis a brutis animantibus discreparent; bruta enim, divina Providentia ordinante, ad vitam agrestem destinata, plumis, pilis, pelle, contra intemperiem aeris mirabiliter muniuntur; dentibus, unguibus vel cornibus adversus hostes suos fortiter armantur; proles eorum intra breve tempus sufficienter sibi providere potest. Quantum er-

go datur discrimen inter belluas, et hominem more earum viventem! Adeo manifestum est, illum ad societatem esse destinatum, ut absurditates, quae contra hanc veritatem proferri solent, amplius confutare nos pudeat.

Homo itaque non essentialiter est malus, ut placuit *Hobbes*; nec essentialiter bonus, ut voluit *Rousseau*; sed perversas, et optimas simul habet inclinationes· Ordinarie bonus, vel malus erit juxta primam educationem quam susceperit, et prout cupiditates refraenare studuerit, vel eis indulgere consueverit.

ARTICULUS SECUNDUS

DE OFFICIIS HOMINIS ERGA ALIOS HOMINES GENERATIM SUMPTOS.

Cuncta officia hominis erga alios homines generatim spectatos his duobus principiis ratione evidenter fundatis, et ab omnibus generaliter admissis, nituntur: *Omnia quaecumque vultis ut faciant vobis homines, et vos facite illis* (1). *Alteri ne feceris quod tibi fieri non vis.* Hinc officia nostra erga alios homines, sic generatim consideratos, duplicis sunt generis, alia positiva, et alia negativa; in prioribus aliquid praecipitur faciendum, in posterioribus aliquid prohibetur ne fiat.

§. I. — *De positivis officiis nostris erga alios homines generatim spectatos.*

Praecipua haec officia sunt dilectio, beneficentia, gratitudo, et fidelitas.

1.° *Dilectio.* Cum enim omnes homines a Deo veniant, ab eodem patre communi descendant, et natura nobis sint consimiles, eos tanquam proximos, et fratres debemus diligere, honorare, et praevenire, juxta singulorum aetatem, meritum ac dignitatem: multam benevolentiam omnibus exhibere tenemur; quia, natura duce, haec ab aliis nobis praestari desideramus. Si quem igitur verbis, signis, vel actis offenderimus, hanc injuriam quamprimum reparare oportet, veniam petendo, vel convenientem satisfactionem exhibendo. Si quis vero nos offenderit, facile condonemus, sicque inimicos diligamus.

2.° *Beneficentia.* Unusquisque commodum, et utilitatem aliorum procurare debet, quantum moraliter potest, naturaliter quippe desiderat ut alii ita se gerant erga se: ergo etc.

Cuncta beneficentiae munia sub denominatione generali vocantur officia humanitatis, quia homines ut tales respiciunt, et sola eorum natura fundantur. Naturalem hanc obligationem agnoverunt ipsi gentiles; sic enim se habet Tullius (2): « Una enim

(1) *Matth.* VII, 12.
(2) *De officiis*, *l.* 1, *n.* 32.

» ex re satis praecipitur, ut, quidquid sine detrimento possit com-
» modari, id tribuatur cuique vel ignoto ».

Hinc periclitantibus, et necessitatem patientibus succurrendum est, sive in iis, quae ad animam, sive quae ad corpus spectant. In iis quae ad animam pertinent, ignorantes erudire, errantes reducere, peccantes corrigere, dubitantibus consilium dare, moestos consolari, defectus sufferre tenemur, quantum charitas suadet, et prudentia permittit. In iis vero, quae spectant corpus, haec imprimis, pro circumstantiis, praestare oportet, scilicet, infirmos visitare, esurientes nutrire, sitientibus potum dare, captivos redimere, nudos vestire, derelictos hospitio colligere, mortuos sepelire, etc.

Si autem cunctis necessitatem habentibus subvenire nequeamus, aliquis instituendus est ordo in beneficiis conferendis. Caeteris paribus, anteferre debemus, 1.° parentes, et proximos, consanguineos nostros; 2.° amicos, et vicinos; 3.° quamvis homines cujusque religionis generali dilectione prosequi, et aequali misericordia sublevare debeamus, eis tamen praeferendi sunt qui eamdem religionem nobiscum profitentur.

Dixi, *caeteris paribus*: nam qui graviori necessitate premitur, omnibus, etiam proximis consanguineis, anteferendus est: « Vera in hoc est charitas, ut qui indigent, amplius accipiant prius (1) ».

Non idcirco tenentur divites cunctas possessiones suas pauperibus erogare, saltem communiter, et, seclusa necessitate extrema, naturalis ordo id non postulat. Ita sentiunt omnes.

Quantitas igitur distribuenda, ex variis circumstantiis aestimanda est, nempe ex conditione tribuentis, et ex necessitate accipientis, Triplicis generis esse possunt bona possidentis, videlicet, alia stricte necessaria, alia statui congruentia, et alia superflua. Similiter triplex distinguitur necessitas, scilicet, communis, gravis, et extrema. Ex bonis etiam necessariis succurrendus est egenus in necessitate extrema constitutus; in necessitate communi sufficit dare ex superfluis; in necessitate gravi tribuendum est etiam ex bonis statui congruis.

Maxime cavendum est ne beneficia, sive magna, sive parva, cum asperitate, aut indifferentia tribuantur, sed semper cum benignitate, hilaritate, et urbanitate.

3.° *Gratitudo.* In eo consistit gratitudo ut signis exterioribus manifestemus nos beneficium acceptum juxta pretium ejus aestimare, et gratias pro eo retribuere studeamus.

Nullum est dubium, quin gratum animum benefactoribus exhibere teneamur; si enim cunctos homines diligere, eisque bene-

(1) S. Bernardus, t. 1, p. 1440, edit. an. 1690.

facere debeamus, quanto magis diligendi sunt, qui specialia dilectionis signa nobis ostenderunt! Ipsae bestiae ratione destitutae aliquos gratitudinis sensus benefactoribus suis exhibent; a fortiori ergo beneficiorum nobis praestitorum memores, ut simus necesse est. Unde cor ingratum omnes contemnunt, et detestantur.

4.° *Fidelitas.* Homines diu in societate existere nequeunt, quin multas conventiones secum ineant ad jura, et onera singulorum recte determinanda: atqui vanae, et illusoriae forent conventiones, si stricta non existeret obligatio fideliter eis standi. Aliunde, valde odibilis semper habita est infidelitas in pactionibus: ergo etc.

§. II. — *De officiis nostris negativis erga alios homines generatim spectatos.*

Duo praesertim nobis prohibentur relative ad alios homines generatim spectatos, videlicet homicidium, et furtum: hinc duplex sectio.

SECTIO PRIMA

De homicidio.

Homicidium est injusta alterius hominis occisio. Certum est, talem hominis occisionem lege naturali prohibitam esse, et velut grande crimen semper habitam fuisse. Quidquid vitam hominis laedit, similiter lege naturali prohibetur, v. g. mutilatio, vulneratio, percussio, incarceratio, minatio, ira, rixae, disputatio, necessariorum victui, aut vestitui substractio, etc.

Duo praecipue discutienda hic nobis occurrunt, nempe 1.° an injustum vitae aggressorem occidere liceat; 2.° an singularia certamina sint licita.

PUNCTUM PRIMUM. — *An injustum vitae aggressorem occidere liceat.*

Plurimi Ecclesiae Patres, et theologi christiani fortiter contenderunt quod injustum vitae aggressorem nunquam occidere liceret. Nunc communiter theologi, et omnes sanioris doctrinae philosophi contrariam sententiam unanimiter tuentur, et affirmant unumquemque propriam vitam cum dispendio vitae injusti aggressoris, tuta conscientia, defendere posse; quibuscum sit

PROPOSITIO

Qui aliter propriam vitam defendere nequit, injustum aggressorem occidere potest.

Probatur, in tractatu de Decalogo, Scriptura sacra, jure canonico, et testimoniis Patrum.

Hic probatur insuper. 1.° Cunctis animantibus insita est propensio naturalis, qua propriae conservationi jugiter invigilant, et vim quamlibet vi opposita repellunt : ergo, si vitam nostram aliter tueri nequeamus, injustum aggressorem, naturae impulsu, occidere possumus.

2.° Charitas bene ordinata incipit a semetipso : sic apprehendunt omnes : ergo, caeteris paribus, vitam alterius propriae vitae anteferre non tenemur : atqui vitam alterius vitae nostrae anteferre teneremur, caeteris non solum paribus, sed longe inaequalibus, si injustum aggressorem occidere non liceret; supponitur enim, ex una parte, illum esse injustum, et, ex altera parte, aliam nobis non suppetere viam ad eum repellendum : ergo etc.

3.° Mors alterius involuntaria non est peccatum : atqui mors injusto aggressori ob solam defensionem illata reputari debet involuntaria; si enim voluntaria esset, vel directe, vel indirecte: atqui neutrum dici potest : non directe, cum mors ipsa non intendatur, ut supponimus, sed sola defensio propriae vitae; non indirecte. siquidem causa, ex qua sequitur, est justa, et licita : ergo etc.

4.° Sensus omnium hominum certissima est veritatis regula : atqui omnes persuasum habent licitum esse injustum aggressorem occidere, quando moraliter impossibile est propriam vitam aliter defendere : unde, quamvis homicidium ultimo supplicio ubique plectatur, mors ex legitima sui defensione illata nunquam habita est ut crimen : ergo etc.

Solvuntur objectiones.

Obj. 1.° Mortem injusti aggressoris sibi proponere non licet, quia esset actus irae, odii, vindictae, etc. at, qui caput injusti aggressoris amputat, pectus transfodit, etc. mortem illius, quidquid dicat, evidenter sibi proponit, siquidem tales actiones ex natura sua sunt mortales : ergo etc.

R. Dist. min. Qui caput, etc. mortem ejus sibi proponit tanquam medium ad conservandam propriam vitam omnino necessarium, *conc.* tanquam malum aggressoris, *nego min.* Itaque negari non potest eum qui alterius caput amputat, vel pectus transfodit, mortem ejus revera aliquo sensu sibi proponere, cum hujusmodi actiones mortem inducere soleant : at certum est illum sui defensionem primario sibi proponere posse, et contendimus quod hunc finem tantum intendere debeat. Unde, si mortem sibi paratam alia via fugere posset, v. g. currendo, se abscondendo, clamando, aggressorem verberando, mutilando, etc. eum occidere non liceret : mors igitur aggressoris soli imprudentiae, injustitiae, vel obstinationi ejus tribuenda est, non ve-

ro ei, qui juste se defendere volens, ponit actionem ex se bonam, duos effectus habituram, unum bonum quem solum intendit, scilicet, conservationem vitae suae, et alterum malum quem tantummodo permittit, videlicet, mortem aggressoris evidenter injusti: ergo etc.

Obj. 3.° Cunctos homines, etiam inimicos nostros, diligere, eisque benefacere debemus: ergo injustum aggressorem occidere non licet.

R. Nego conseq. Cunctos homines diligere quidem debemus sicut nosmetipsos, non vero plus quam nosmetipsos: at si injustum aggressorem occidere non liceret, etiam cum alia non existat via qua mortem ab illo intentam declinare valeamus, tunc illum plus quam nosmetipsos diligere teneremur, siquidem vita nostra pro conservanda vita ejus fundenda esset: ergo etc.

Inst. Ordo charitatis exigit, ut vitam temporalem pro alterius vita aeterna profundere non dubitemus: atqui de vita aeterna injusti aggressoris hic agitur: ergo etc.

R. Nego ant. Ordo charitatis exigit ut etc. si proximus in extrema necessitate constituatur, *conc.* secus, *nego ant.* Proximus autem in extrema necessitate versatur, quando necessario periturus est nisi efficaciter ei succurratur, ut infans qui moriturus est sine baptismate. Certum est nos teneri vitam temporalem pro vita aeterna alterius in extrema necessitate constituti profundere: verum injustus aggressor in extrema necessitate non est positus; libere enim periculo sese objicit. Aliunde, invasus ei non succurreret efficaciter, vitam suam tradendo, ut patet: ergo etc.

Cum autem ratio fundamentalis cur injustum aggressorem occidere liceat, sit legitima suiipsius defensio, plurima hinc consectaria sequuntur; nempe:

1.° Si timeamus ne aliquis mortem nobis parare velit, non ideo eum occidere licet; nam hic, et nunc non est vere aggressor: non exspectandum est tamen, donec catapultam, v. g. exploserit, gladio percusserit, etc. quia saepe defensio tunc possibilis non esset: ubi vero externam actionem incipit, et mortem intendere evidenter manifestat, tunc legitima, et prudens est sui defensio.

2.° Quoniam mala nunquam facienda sunt, ut eveniant bona, non licet occidere innocentem quo se protegit injustus aggressor, ut hic facilius postea occidatur; sed adversus injustum aggressorem se defendere liceret cum evidenti periculo occidendi innocentem: ita saltem multi doctores; nam in eo casu, ex eadem actione bona, duo immediate sequuntur effectus, scilicet, invasi conservatio, et innocentis occisio quae tantum permittitur.

3.° Licet, e contra, quemlibet injustum aggressorem occide-

re, sive sit laicus, sive clericus, sive inferior, sive superior, sive affinis, sive propinquus, sive etiam pater aut mater, sive culpabiliter, sive inculpabiliter agat, qualis est ebrius, et furiosus, sive invasus occasionem dederit, eum, v. g. calumniando, contumeliis afficiendo, sive nullam occasionem praebuerit: eadem enim semper est ratio, nempe legitima suiipsius defensio.

4.° Aliquem mutilare nos volentem communiter occidere licet; periculum est enim ne, ultra progrediens, nos occidat, vel ex vulnere mors sequatur. Sed furem, detractorem, aut calumniatorem occidere non licet; bona enim fortunae ipsaque fama vita alterius sunt inferiora. Attamen furem nocturnum, domum efforare conantem, vi et cum periculo eum occidendi repellere licitum est, v. g. catapultam contra illum explodendo, etc. talis quippe actio nocturna est quaedam aggressio vitae.

5.° Proximum sicut nosmetipsos diligere debemus: ergo injustum vitae alterius invasorem occidere licet, nisi forte ille invasor esset pater, mater, conjux, vel filius, quia plus diligere tenemur parentes, et proximos consanguineos, aut conjunctos, quam extraneos.

PUNCTUM SECUNDUM. — *An singularia certamina sint licita.*

Singulare certamen illud dicitur, quo duo pugiles, post expressam de loco, hora, et armis conventionem, libere secum decertant. Mos ille crudelis, apud Graecos, Romanos, aliosque populos antiquos ignotus, a barbaris populis Septentrionis circa sextum saeculum fuit introductus: primum habitus est tanquam via legitima qua infallibiliter detegerentur rei, et idcirco vocabatur *judicium Dei*, deinde invaluit apud nobiliores viros, praesertim a tempore Francisci I, in Gallia, ut medium justum, et efficax vindictam injuriae acceptae sumendi, vel convenientem honoris laesi reparationem obtinendi. Intra multos annos plures occubuerunt nobiles in cruentis hujusmodi certaminibus quam in praeliis pro tuenda patria susceptis. Sub Henrico IV, per decem, et octo annos, quatuor millia sic occisorum numerata sunt.

Quamvis iste furor parumper deferbuerit, non raro tamen singularia adhuc exercentur certamina; abs re igitur non erit barbaram hanc decertandi opinionem paucis verbis confutare.

PROPOSITIO

Prorsus illicita sunt singularia certamina.

Prob. 1.° Seipsum occidere non licet, nec propria auctoritate vitam alteri eripere, nec periculo alterutrum, aut utrumque faciendi ultro se exponere, ut probavimus: at, etiamsi ambo decertantes convenirent, ut nonnunquam accidit, quod praelium

per primam sanguinis effusionem terminaretur, nihilominus manifeste sese exponerent periculo tum moriendi, tum alterum occidendi, et sic contra verba Scripturae, *Non occides*, agendi : ergo etc.

2.° Quod ubique cum horrore reprobatur a sapientibus, certe haberi debet, ut malum, et prorsus illicitum : atqui singularia certamina a cunctis viris sapientibus cum horrore reprobantur, legibus ecclesiasticis stricte prohibentur, et sepultura christiana eis qui in talibus praeliis occumbunt adhuc denegatur. Si nulla lex civilis explicita nunc existere videatur in Gallia, omnes viri sanae mentis, cujusque sint opinionis politicae, totis vocibus eam expostulant, duella reprobant, et ne unus quidem ea licita esse contendere suscipit ; ergo etc.

3.° Praecipua ratio cur singulare certamen proponere, vel saltem propositum acceptare liceret, maxime esset necessitas obtinendi reparationem honoris laesi, vel infamiam vitandi : atqui haec ratio vana est, 1.° quia omnes viri majori probitate conspicui singularia certamina reprobant, ut illicita, proindeque nullus est verus honos in illis exercendis; 2.° quia laesus non ideo est victor in certamine, sed frequenter ipse cadit ; 3.° quia mera jactantia, potius quam verus honor, ad istiusmodi certamina impellit ; experientia enim constat singularium certaminum amatores ordinarie nullis virtutibus esse commendatos, sed multis vitiis inquinatos, et odiosos ; 4.° quia vitam pro futili hac opinione tradere, vel periculo exponere non licet. Ostendunt insuper doctores christiani Deum hujusmodi vindictam omnino prohibere. Ergo etc.

Solvuntur objectiones.

Obj. **1.° Injustum vitae aggressorem occidere licet : ergo, et injustum honoris aggressorem.**

R. Nego conseq. et paritatem. Fieri enim potest, ut vita efficaciter defendi nequeat nisi occidendo aggressorem: porro in eo casu tantum affirmamus illum occidere licitum esse. Contra vero nunquam mors aggressoris necessaria est ad conservandum honorem ; honor enim praecipue situs est in cultu virtutis, et in bona fama apud viros probos: atqui singularia certamina nunquam necessaria sunt ad obtinendam, aut conservandam bonam famam apud viros probos, sicut notavimus. Aliunde, vita est bonum ordinis superioris honore : ergo etc.

Inst. **1.°** Talis est falsae opinionis auctoritas, praesertim apud milites, ut qui duellum sibi propositum recusaverit, jam ignominia sit perfusus: atqui tolerabilius est militi statim mori quam sic inhonoratus vivere : ergo etc.

R. Dist. maj. **Talis** est.... ut..... ignominia sit perfusus apud

quoddam vulgus militare, *conc.* apud probos, et meliores milites, *subdistinguo:* si aliunde ignavus, et meticulosus appareat, *conc.* si cunctas optimi militis virtutes constanter ostendat, *nego maj.* Etenim miles qui ad duellum provocatus illud recusat, ostendat se disciplinae tenacem, strenuum in praelio, audacem in periculo, et tunc certum est illum non habitum iri apud probos, et meliores milites, ut infamem, et ignavum: porro fama apud hujusmodi viros multo praestantior est, quam vana opinio apud vulgus insanum, et tot vitiis inquinatum. Optimus igitur miles talem famam parum curabit; neminem unquam injuria laedet, injurias sibi illatas contemnet, ad singulare certamen non provocabit, provocatus non accedet, inopinate lacessitus fortiter se defendet, et imprudentem adversarium occidet, ex hypothesi quod aliter se expedire nequeat, sicque magnanimum, et impavidum simul se ostendet: ergo etc.

Inst. 2.° Milites, consuetis praejudiciis circa duellum existentibus imbuti, continuo probris ac maledictis eum qui provocatus decertare noluerit insequentur: ergo saltem qui immerito provocatur, duellum acceptare potest.

R. 1.° *Nego ant.* Dummodo enim qui singulare certamen acceptare recusat, cunctas habeat virtutes boni militis, ut modo diximus, probris, et maledictis ordinarie non vexabitur, sed potius dilectionem, et quamdam venerationem caeterorum sibi comparabit, ut experientia, multisque exemplis comprobari posset: ergo etc.

R. 2.° *Nego conseq.* Pluribus enim rationibus ostendimus duellum legi naturali repugnare; illud ergo recusare est actus virtutis: atqui non deserenda est virtus propter incommoda quibus obnoxia est: ergo etc. Hanc rationem refert, eamque consueta eloquentia sic exornat *J.-J. Rousseau* (1).

Cave, ne sacrosanctum honoris nomen permisceas cum hoc feroci praejudicio, quod virtutes omnes arrogat armis, et nihilo alio est aptum, quam strenuos scelestos producendo......

Teipsum itaque collige, atque animadverte, si tibi dedita opera liceat hominis vitam lacessere, tuamque in discrimen offerre ad barbaram periculosamque imaginationem explendam, quae nullo innititur aequo fundamento, ac praeterea si trista recordatio san-

(1) Nouvelle Héloïse, 1re partie, lettre 57, t. 1, p. 226.

« Gardez-vous de confondre le nom sacré de l' honneur avec ce préjugé féroce qui met toutes les vertus à la pointe de l' épée, et n' est propre qu' à faire de braves scélérats......

» Rentrez donc en vous-même, et considérez s' il vous est permis d' attaquer de propos délibéré la vie d' un homme et d' exposer la vôtre pour satisfaire une barbare, et dangereuse fantaisie,

guinis effusi in pari occasione fieri potest, ut conclamare desinat in imum pectus ejus, qui illum effundere fecit. Nosce ne ullum facinus, quod homicidio voluntario possit aequari? si vero fundamentum virtutum omnium humanitas sit, quid de homine sanguinolento, atque perdito sentiemus, qui illam in vita sui similis lacessere audet? Memento de iis, quae adversus exterum ministerium ipse mihi dixisti: oblitus ne sis, civem patriae debere suam vitam, neque sibi jus esse, ea uti sine legum venia, ad validissimam rationem in harum defensionem? Mi rerum dulcissime! si virtutem sincere amas, eam disce colere ex suo more, non ex hominum more. Malo, ex illa incommodum aliquod oriri posse: hoc verbum, virtus, *tibi nihil est aliud, quam nomen inane, nec virtutis praeditus eris, nisi quum talem esse, tibi nullo est, labore?*

At quaenam reipsa sunt ista incommoda? Murmurationes hominum otio, nequitiaque submersorum, qui se in alienis calamitatibus immiscere quaerunt, semperque vellent aliquid novi habere, quod enarrent. En magnum procul dubio incitamentum, quo se invicem jugulent! Si philosophus, et sapiens in magnis vitae negotiis ad insanos multitudinis sermones se conforment, quorsum totus hic studiorum apparatus, ne quisque nihil sit aliud, quam

---

qui n' a nul fondement raisonnable, et si le triste souvenir du sang versé dans une pareille occasion peut cesser de crier vengeance au fond du coeur de celui qui l' a fait couler. Connaissez-vous aucun crime égal à l' homicide volontaire? et si la base de toutes les vertus est l' humanité, que penserons-nous de l' homme sanguinaire et dépravé qui l' ose attaquer dans la vie de son semblable? Souvenez-vous de ce que vous m' avez dit vous-même contre le service ètranger: avez-vous oublié que le citoyen doit sa vie à la patrie, et n' a pas le droit d' en disposer sans le congé des lois, à plus forte raison contre leur défense? O mon ami! si vous aimez sincérement la vertu, apprenez à la servir à sa mode, et non à la mode des hommes. Je veux qu' il en puisse rèsulter quelque inconvénient: ce mot de vertu, n' est-il donc pour vous qu' un vain nom, et ne serez-vous vertueux que quand il n' en coûtera rien de l' être?

» *Mais quels sont, au fond, ces inconvéniens? Les murmures des gens oisifs, des méchans qui cherchent à s' amuser des malheurs d' autrui, et voudraient avoir toujours quelque histoire nouvelle à raconter. Voilà vraiment un grand motif pour s' entr' égorger! Si le philosophe et le sage se règlent dans les grandes affaires de la vie sur les discours insensés de la multitude, que sert tout cet appareil d' études, pour n' être au fond qu' un homme vulgaire? Vous n' osez donc sacrifier le ressentiment au devoir, à l' estime,*

homo vulgaris? Nonne audeas itaque, ultiones concedere officio, famae, amicitiae, ne mortem formidare arguaris? Res pondera, mi rerum dulcissime, ac majorem in formidine hujus exprobrationis invenies ignaviam, quam in formidine ipsius mortis! Thraso, socors totis viribus petit strenuus haberi......

Hinc graviter peccant qui consiliis, suasionibus, hortationibus, irrisionibus, aliisque viis ad singularia certamina excitant, eis velut testes assistunt, arma subministrant, et ea non impediunt, cum efficaciter impedire possent; quod ad duces militum praecipue attinet.

SECTIO SECUNDA.

De furto.

Furtum est, injusta rei alienae ablatio: supponit igitur dari jus proprietatis quod violari possit. Itaque dicendum est 1.° de proprietate, 2.° de furto, aliisque injustitiis.

PUNCTUM PRIMUM. — *De proprietate.*

Ex authentica creationis historia constat Deum constituisse hominem super terram cum potestate eam occupandi, colendi, et fructibus ejus vescendi. Similiter percipit, atque demonstrat ratio varias productiones terrae *jumentis*, et *servituti hominum* (1) accommodatissimas ex casu fortuito non oriri, bene vero a sapienti omnium Conditore. Inter res illas multae bestiis evidenter sunt destinatae, aliae bestiis, et hominibus sunt communes et ipsae bestiae homini subjiciuntur, eique vestimenta necessaria, utilissima servitia, variam, et abundantem escam subministrant, juxta haec Scripturae verba, (2) *Dominamini piscibus maris, et volatilibus coeli, et universis animantibus quae moventur super terram* (3) *; Et omne quod movetur, et vivit erit vobis in cibum: quasi olera virentia tradidi vobis omnia.*

In prima rerum origine haec universa erant indivisa, ad neminem pertinebant, sicque primi occupantis licite fiebant.

Quae autem semel occupata fuerant, propria erant possesso-

à l'amitié, de peur qu'on ne vous accuse de craindre la mort? Pesez les choses, mon bon ami, et vous trouverez bien plus de lâcheté dans la crainte de ce reproche que dans celle de la mort même. Le fanfaron, le poltron veut à toute force passer pour brave .... ».

(1) *Ps.* CIII, *14.*
(2) *Gen.* I. *28.*
(3) *Id cap.* IX, *v. 3.*

ris, qui eis uti, ea donare, vel commutare, aut contra injustos invasores tanquam sua defendere poterat.

Primum fructus ultro nascentes, et quasdam utiliores bestias possidere coeperunt homines: deinde numerosiora habuerunt pecora, postea aliquas terrae portiones excolebant; easque similiter fecerunt suas. Quod autem sic occupatum non fuerat, ad neminem pertinebat; multa diu remanserunt, et plurima adhuc remanent communia, v. g. aer, aquae maris, vel fluminum, aves libere volantes, ferae in sylvis, pisces in mari, etc. Item plagae terrarum a nemine adhuc possessae; haec enim licite primi fiunt occupantis, ut omnes consentiunt.

Duplicis generis distinguuntur bona, videlicet, mobilia, et immobilia. Mobilia sic dicuntur, quia de loco in locum moveri possunt, ut fructus collecti, pecora, argentum, etc. Immobilia vero ita vocantur, quia moveri nequeunt, qualia sunt agri, domus, ligna nondum caesa, etc.

Bona, sive mobilia, sive immobilia, a privato, vel a pluribus in communi, ut sunt bona xenodochiorum, seminariorum, civitatum, etc. possidentur.

In regionibus a multo tempore habitatis, qualis est Europa, omnia bona ad privatos, vel ad communitates pertinent, et fere nulla remanent, quae a primo occupante legitime possideri queant.

Petitur utrum haec bonorum divisio fuerit opportuna.

Negat *Rousseau*, et singularem assertionem suam totis viribus defendere conatur in oratione jam citata (1) *Primus, qui, quum terrenum obsepisset, dicere excogitavit:* Haec mea sunt, *hominesque simplicissimos invenit, qui ei fidem praestarent, vere fuit fundator civilis societatis. Quot scelera, bella, homicidia; quot calamitates, horroresque ab humano generi non propulsasset ille, qui, palos evellens, vel fossam cumulans, suis similibus clamasset:* Cavete, ne aurem huic deceptori praebeatis; actum est vobis, si obliviscamini, fructus esse omnium, e contra terram nullius esse!

Sed omni fundamento destituta est furibunda haec civis Gene-

*(1) Discours sur l'origine, et les fondemens de l'inégalité, etc. seconde partie, t. 1*er *de l'édition de 1793, p. 85.*

« *Le premier qui, ayant enclos un terrain, s'avisa de dire: Ceci est à moi, et trouva des gens assez simples pour le croire, fut le vrai fondateur de la société civile. Que de crimes, de guerres, de meurtres; que de misères, et d'horreurs n'aurait point épargnés au genre humain celui qui, arrachant les pieux, ou comblant le fossé, eût crié à ses semblables: Gardez-vous d'écouter cet imposteur; vous êtes perdus si vous oubliez que les fruits sont à tous, et que la terre n'est à personne!* »

veosis declamatio ; non solum opportuna , sed necessaria fuit , bonorum divisio : si enim nulla extitisset proprietas, qui fructus ad vescendum collegisset , vestimenta de pilis , pellibus , foliis , aut corticibus sibi consuisset, bestias nutriisset , domum, aut casulam construxisset , etc. nullum jus in res hujusmodi acquisivisset , et fortior eas sine scrupulo auferre potuisset : hoc autem evidenter repugnat : ergo etc.

Similiter diu subsistere non potuit societas humana , quin homines aliquas portiones terrae specialiter colerent, atque possiderent : porro non minus repugnat has possessiones licite violari ; quam fructus collectos , vestimenta consuta , etc. auferri. Sic habetur in toto Scripturae sacrae decursu , et ita fert communis hominum, populorumque consensus. Qui contrarium asserere non erubescit, remittendus est in sylvas, ut suavitatem vitae omnino egrestis percipere queat.

Familiae fuerunt ab initio aliae aliis numerosiores, vigilantiores , solertiores , in labore constantiores ; idcirco majora , et meliora habuerunt pecora , pulchriores aedificaverunt domos , ampliores circumcluserunt campos , accuratius eos coluerunt , copiosiores fructus collegerunt , abundantiores divitias possederunt , sicque , potentiores evaserunt. Hinc orta est fortunarum , et conditionum inaequalitas , quae proinde juri naturali non adversatur , ut contendit *Rousseau* , sed ex ipsa voluntate Dei nascitur.

De variis modis proprietatem bonorum acquirendi.

Prima bonorum acquisitio per solam possessionem facta est , ut diximus.

Bona acquisita variis modis augeri possunt ; v. g. pecora foetus edunt , arbores crescunt , agri diligentius coluntur , et uberiores dant fructus, etc. haec bona , quae dicuntur accessoria , ad dominum principalis substantiae pertinent. Unde sequentia axiomata : *Res fructificat domino ; Res perit domino.*

Bona legitime possessa duplici modo ad alios homines transmitti possunt , nempe vi actus proprietarii , et vi legis.

1.° Nullum est dubium , quin *proprietarius* bona sua ad alios homines jure naturali transmittere valeat : de natura est enim proprietatis ut dominus re sua uti , et abuti possit , pro nutu , absque cujusquam injuria : ergo , solo jure naturali spectato , bona sua ex integro , vel ex parte , vendere , commutare , donare , relinquere , vel abjicere poterit.

Actus vero quibus bona sua ad alios transferre intendit , duplicis sunt generis ; alii , scilicet , qui dicuntur causa mortis , et alii inter vivos.

Actus *causa mortis* , qui etiam vocantur testamenta , sunt illi

quibus proprietarius de bonis suis pro tempore mortem suam subsequente disponit : itaque dominium eorum retinet. Actus hujusmodi essentialiter sunt revocabiles , et sola morte testatoris perficiuntur , ut patet.

Hinc plurimi contendunt vim hujus generis actuum non a voluntate testatoris , sed a jure civili deducendam esse : nam , inquiunt , testator dominium usque ad mortem retinet; post mortem vero illud transferre nequit : ergo etc. Sic, inter multos (1).

Verum , cum aliis non paucis , probabilius nobis videtur facultatem de bonis per testamentum disponendi , non a lege civili , sed a jure naturali ortum habere ; si enim leges positivae non existerent , numquid bona , a possessore suo legata, nihilominus primi occupantis legitime fieri possent ? hoc certe rationi , et communi hominum sensui contrarium esse videtur : ergo etc. Hanc sententiam expresse docent *Grotius* (2) *Barbeyrac* (3) *Burlamaqui* (4) et alii.

Parvi refert an dispositiones ob causam mortis fuerint scriptae , vel non scriptae, coram testibus, aut sine testibus ordinatae , dummodo voluntas testatoris clara sit, ac libera, et aliunde nullae leges positivae tales contractus sub poena nullitatis prohibeant.

Actus *inter vivos* sunt gratuiti , vel onerosi : certum est proprietarium bona sua ad alium titulo gratuito , vel oneroso inter vivos transferre posse. Attamen , si leges positivae facultatem donandi intra quosdam limites coerceant , stricta existit obligatio hos limites non praetergrediendi , ut ex infra dicendis constabit. Sic pater , qui solo jure naturali spectato , nihil debet filiis praeter victum , et vestitum , usquedum sibimetipsis providere possint , tenetur jure positivo haereditatem suam eis relinquere ; aut saltem de bonis suis titulo gratuitu ultra portionem a lege determinatam disponere non potest.

2.° Duplex est titulus quo proprietas bonorum ab uno ad alium *vi legis* transferri potest; scilicet, successio, et praescriptio.

1.° *Successio*. Cum enim ordo societatis non permittat , ut bona eorum , qui *ab intestato* decedunt maneant vacantia , aut ad primum occupantem pertineant , statutum est ubique ea ad descendentes , vel ad ascendentes , vel ad propiores cognatos transitura esse. Quo jure autem id fiat , disputant inter se doctores: alii enim dicunt bona parentum vi solius naturae ad filios pertinere , quia filii sunt quaedam extensio substantiae parentum ,

(1) *Puffendorf Droit de la nature , et des gens , l. 4 , c. 10.*
(2) *L. 2 , c. 6 , §. 14.*
(3) *In Puffendorf , l. 6 , c. 10 , note 2 du §. 4.*
(4) *Eléments du droit naturel , c. 9.*

et eadem cum ipsis persona moralis. Opinio haec sat probabilis videtur.

Alii vero affirmant voluntatem defunctorum esse solum titulum, quo bona per haereditatem transferuntur: unde si voluntas eorum expresse fuerit manifestata, adest testamentum quod impleri debet. Si autem voluntatem suam ante mortem non manifestaverint, requirendum est quid probabiliter statuissent, si mortem praevidissent, aut interrogati fuissent: legitime autem praesumitur illos voluisse bona, quae relinquunt, ad propiores cognatos transire: ergo etc.

Alii denique contendunt jus haereditatis sola lege positiva esse fundatum, adeo ut, ea seclusa, bona decedentium *ab intestato* valide primi fierent occupantis. Ultima haec sententia parum est probabilis; tranquillitas enim familiarum, ordo societatis, aequitas naturalis, et quaedam decentia postulant, ut filii bona parentum obtineant, et parentes bona filiorum praedecedentium colligant; imo ut, defectu ascendentium, et descendentium, fratres fratribus succedant, etc. Unde apud omnes populos hic modus succedendi servatur: atqui modus ille tam uniformis non esset, si a sola lege positiva derivaretur: ergo etc. Ita *Grotius* (1); *Puffendorf, Devoirs de l'homme, et du citoyen* (2), *Burlamaqui* (3) etc.

2.° *Praescriptio* est modus lege positiva institutus quo proprietas rei alienae diu in bona fide possessae acquiritur, ita ut, post aliquod temporis intervallum, proprietarius jus suum in eam omnino amittat. Bonum societatis exigit, ut proprietates familiarum sint securae: porro saepius non essent securae, nisi introducta fuisset praescriptio, de qua speciatim tractandi hic non est locus.

PUNCTUM SECUNDUM. — *De furto, aliisque injustitiis.*

Furtum est occulta rei alienae ablatio, domino rationabiliter invito, cum animo eam retinendi. Si autem haec ablatio praesente, ac renitente domino fieret, diceretur rapina, a verbo *rapere*.

Ex jure proprietatis evidenter sequitur, 1.° furtum, rapinam, aliasque injustitias, v. g. violationem contractuum legitime initorum, calumnias, detractiones, etc. gravissima esse peccata contra legem naturalem; 2.° strictissimam existere obligationem cunctas hujusmodi injustitias reparandi; nam respectu proximi idem est bonum ejus auferre, aut ablatum retinere, damnum in-

(1) L. 2, c. 7.
(2) Cap. 12.
(3) Cap. 9.

ferre, aut illatum non reparare: in eum statum ergo restituendus est proximus in quo nunc esset, si jus ejus violatum non fuisset.

Hinc 1.° possessor bonae fidei rem alienam quam detinet, et id omne quo factus est ditior, restituere debet.

2.° Possessor malae fidei, ut fur, et raptor, rem ipsam, fructus ejus, et id omne quod dominus percepisset, restituere debet, et insuper totum damnum inde secutum reparare tenetur.

3.° Qui contractus legitime initos, et quaelibet pacta sine ratione sufficienti frangit, omne damnum inde proveniens reparare debet.

4.° Qui famam alterius injuste laesit, sive crimen occultum, vel defectum infamantem revelando, sive calumniam excogitando, hanc infamiae notam apud omnes ad quos pervenit, quantum potest, reparare tenetur, etiam cum detrimento propriae famae.

5.° Item qui alterum injuste contumeliis affecit, eum honorare, et veniam ab ipso petere debet, etc.

ARTICULUS TERTIUS

DE OFFICIIS HOMINIS ERGA ALIOS HOMINES IN VARIIS SPECIEBUS SOCIETATIS CONSIDERATOS.

Societas generatim spectata dividitur in societatem domesticam, et in societatem politicam. De utraque in duplici paragrapho compendiose disseremus.

§. I. — *De societate domestica.*

Vox *domestica* a substantivo *domus* oritur: itaque societas domestica ea dicitur, quae in eadem domo moraliter habitare censetur; et triplex distinguitur, scilicet, conjugalis, paterna, et herilis.

SECTIO PRIMA

De societate conjugali.

Societas conjugalis est viri, et mulieris conjunctio inita ad prolem habendam, nutriendam, et educandam, et ad mutua auxilia sibi invicem praestanda.

Certum est Deum voluisse homines, sicut bruta animantiae, per carnalem conjunctionem propagari: propterea duos formavit sexus, quos naturali propensione ad se invicem ferri statuit, ut onera in habenda, et educanda prole ferenda facilius sustinerentur. At, cum ratione praediti sint homines, naturae impulsum caeco impetu sequi non debent, *sicut equus, et mulus quibus*

non est intellectus (1), naturali lumine perfusi, ab illius face divellere nunquam ipsis licitum est. Porro lumen naturale evidenter docet sexuum diversitatem ad solam speciei propagationem fuisse destinatam: unde qui nonnullas exercent infamias, sive solitarie, sive cum aliis personis, praesertim ejusdem sexus, naturam humanam deturpant, contra legem naturalem enormiter peccant, et nulla ratione excusari possunt.

Quamvis uterque sexus ad propagationem generis humani fuerit destinatus, non tamen quaelibet viri, et mulieris conjunctio licita est: bonum enim societatis non exigit tantum, ut proles nascatur, sed insuper, ut convenienter nutriatur, erudiatur, et informetur: inde familiae distinguuntur, et conservantur; ex familiis bene constitutis coalescit societas recte constituta. Necesse est ergo, ut pater, et mater saltem longo tempore secum socientur: ergo vir, et mulier, prolem habere cupientes, conventionem secum inire debent, qua individuam societatem sibi promittant. Conventio haec dicitur matrimonium, vel conjugium, quod Deus ipse in initio rerum per sequentia verba instituit (2): *Quamobrem relinquet homo patrem suum, et matrem, et adhaerebit uxori suae, et erunt duo in carne una.*

Hinc fornicationes, et multo magis meretricia gravia sunt peccata: merito igitur scortatores, et praesertim meretrices infamia ubique notantur, et velut opprobrium societatis habentur.

Quinque hic peti possunt, scilicet, 1.° an matrimonium sit de praecepto; 2.° an esse debeat unius cum unica; 3.° an ex natura sua sit indissolubile; 4.° quaenam personae secum matrimonio uniri nequeant, et 5.° quae sint mutua sponsorum officia. Agendum est ergo breviter 1.° de caelibatu; 2.° de unitate matrimonii; 3.° de ejus indissolubilitate; 4.° de illius impedimentis, et 5.° de conjugatorum officiis.

PUNCTUM PRIMUM. — *De caelibatu.*

Contra caelibatum religiosum furiose debacchati sunt recentioris philosophiae patroni, conclamantes illum esse contra naturam, et patriae nocivum: 1.° contra naturam, quia vir, et mulier, natura duce, ad propagationem speciei impelluntur; 2.° patriae nocivum, quia multiplicatio civium valde utilis est patriae. Contra hos sit

PROPOSITIO

Caelibatus ex natura sua bonus est, ac honestus.

Prob. 1.° Caelibatus ex natura sua bonus est, ac honestus si

(1) *Ps.* XXXI, 9.
(2) *Gen.* II, 24.

pro singulis hominibus strictum non existat praeceptum ineundi matrimonium: atqui pro singulis hominibus tale non existit praeceptum; nam si tale existeret praeceptum, vel quia omnes propagationi generis humani incumbere tenerentur, vel quia nullus se continere posset: atqui neutrum dici potest: non prius; alioquin, post adeptam pubertatem, vel post mortem sui conjugis, unusquisque matrimonium statim contrahere deberet, quod certe admitti nequit: non posterius, ut multorum experientia constat: ergo etc.

2.° Bonum societatis non tantum exigit, ut proles nascatur, sed ut recte instituatur: at plurimi sunt nubiles, qui bonae filiorum educationi, et familiae curis convenienter vacare non possunt, propter indolem mentis, incapacitatem, repugnantiam, defectum facultatum temporalium, aut utilissimas quas exercent professiones, v. g. militando, studendo, scribendo, docendo, juventutem informando, ac regendo, pauperibus in xenodochiis inserviendo, etc. Numquid enim sacerdotes catholici, fratres Doctrinae Christianae, filiae S. Vincentii a Paulo, multaeque aliae, tot operibus charitatis incumberent, si conjugii, liberorum, et totius familiae sollicitudinibus implicarentur? ergo etc.

3.° Eo perfectior est homo, quo liberior est anima: atqui eo liberior est anima, quo expeditior est a voluptatibus carnis, siquidem experientia constat nihil magis eam gravare, quam hujusmodi voluptates: ergo non solum honestus, sed perfectior est status continentiae ex laudabili motivo susceptae, ac fideliter custoditae: ergo etc.

Procul dubio inhonestus esset caelibatus, si perfecta castitas non servaretur. Unde intelligitur quam immerito plurimi recentes philosophi, ut *Voltaire*, et *Rousseau*, contra caelibatum religiosum insurrexerint, cum ipsi non fuerint conjugati, nec tamen casti, ut omnes norunt.

Multiplicationi generis humani multo plus nocet morum corruptela, quam caelibatus recte intellectus, et intemerate servatus, ut patet exemplo magnarum civitatum, in quibus major, est corruptio, et minor propagatio. Cohibeantur libidines, arceantur commercia illicita, foveantur matrimonia legitima, et tunc nullus erit locus timendi ne civium numerus decrescat, licet plurimi caelibatum amplectantur, et custodiant. Imo nunc multi conqueruntur nimiam fieri populi multitudinem, quia desunt officia, functiones, exercitia, labores, vivendi, aut victum ac vestitum acquirendi media.

PUNCTUM SECUNDUM. — *De unitate matrimonii.*

Certum est unam mulierem, plures viros simul habere non posse; hujusmodi enim commercia naturae finique conjugii evidenter adversantur, et semper reprobata sunt.

on ita manifestum est, malam esse *polygamiam*, id est, :m viri plures uxores simul habentis, in eo enim statu non ,a existit ordinis inversio, nec adeo gravia inde nascuntur incommoda. Pluribus tamen ostenditur rationibus multo perfectiorem esse statum unius cum una.

1.° Qui plures ducunt uxores, ordinarie non solo amore posteritatis se gerunt, sed voluptatibus carnis attrahuntur, ac vincuntur, sicque contra rectum rationis dictamen mentem corpori turpiter subjiciunt. 2.° Numerosioris familiae gubernationi, et multorum liberorum educationi non tam facile invigilare queunt. 3.° In *polygamia* mulieres non sunt dominae, et totius domus rectrices, ut convenit; sed ad servitutem abjectam reducuntur, ut apud gentes Orientis videre est. 4.° Inter eas earumque progenies quasi inevitabiles oriuntur dissensiones. 5.° In numero fere aequali nascuntur viri, et mulieres, imo ordinarie paulo plures viri, quam mulieres (1): ergo sufficienter ostendit sapientissimus naturae humanae Conditor se voluisse *ut unusquisque suam uxorem habeat, et unaquaeque suum virum habeat* (2) Quod ratio docet ut perfectius, fides tradit ut certum.

Conjuges mutuam sibi promittunt fidelitatem; conventio matimonialis reciprocam hanc obligationem importat. Qui ergo fidem conjugalem frangit, dicitur adulter, vel adultera, id est, ad alterius thorum accedens. Uterque gravissimi reus est delicti; sed gravius adhuc peccat mulier, ob periculum spurios haeredes in familiam mariti introducendi. Si ex adulterio proles nascatur, adulter, et adultera solidariam induunt obligationem, omne damnum inde proveniens resarciendi, tum erga maritum, tum erga liberos legitimos, tum erga consanguineos, qui propter illegitimam prolem haereditate alias sibi adventura carebunt.

PUNCTUM TERTIUM. — *De matrimonii indissolubilitate.*

Constat matrimonium, natura duce, saltem ad longum tempus durandum esse, quia longum tempus requiritur ad perficiendam bonam filiorum educationem. De fide est apud Catholicos illud prorsus indissolubile esse, ut ostenditur in tractatu de Matrimonio. At, seclusa lege positiva, vinculum conjugii existitne per totam alterutrius conjugis vitam, ita ut divortium proprie dictum admitti nequeat? Huic quaestioni per sequentem propositionem respondebimus.

(1) *13. Viri pro 12 mulieribus, secundum Bergier, t. IV, p. 207; vel saltem 16 pro 15, juxta* Buffon. Histor. natur. *t, III, in-12, p. 106.*

(2) *I Cor.* VII, 2.

14

PROPOSITIO

Sola ratione ostenditur matrimonii vinculum ad vitam alterutri conjugis esse, duraturum, et divortium proprie dictum admitt. non posse.

Prob. Id recta ratio postulat quod naturae conformius, et societati utilius est: atqui naturae conformius, et societati utilius est matrimonium sola morte alterutrius conjugis dissolvi.

1.° *Naturae conformius.* Vir enim, et mulier conjugio sociati, totam juventutem in intimo amoris commercio secum habent: numquid conveniret ut facti senes, a se invicem disjungerentur? nonne potius mutuum tunc sibi praestare debent auxilium? Insuper, non tantum susceptos filios educant parentes, sed eos regunt, suis consiliis adjuvant, tum in professione eligenda, tum in ea exercenda, tum in matrimonio contrahendo, tum in familia gubernanda; eos visitant, ab eis visitantur; et sic dulcissima hinc, et inde firmantur dilectionis, ac benevolentiae vincula: quod sic advertit *Rousseau* (1) *Infantes inter suos genitores constituunt nodum vere indissolubilem, causamque naturalem, atque inexpugnabilem adversus divortium. Objecta tam cara, e quibus unusquisque eorum recedere non potest, illos necessario admovent. Id omnium adeo tenere interest, ut vices societatis gereret, si ipse alia indigerent.* Ergo 1.° etc.

2.° *Utilius est societati*; nam 1.° divortium bono regimini familiarum evidenter nocet; 2.° cunctis libidinibus favet, et discordiis locum praebet; multo facilius enim sponsi extraneo amori cedent; multo minus erga se invicem erunt patientes, indulgentes, et praevenientes, si divortium sperare possint: hinc odia, jurgia, dissensiones, scandala, etc. 3.° Haec esse divortii faciliter admissi incommoda nimis probavit experientia nostra; divortium quippe tempore perturbationis publicae jam admissum, in Codicem civilem anno 1803 legaliter fuit introductum, non quidem ut bonum in se, sed velut remedium corruptioni morum praeparatum (2) *Divortium non quidem bonum in se esse potest; est vero mali remedium,* ajebat Treilhard in oratione publica pro

(1) *Emile, l. 5, t. 2, p. 492.*
« *Les enfans forment un noeud vraiment indissoluble entre ceux qui leur ont donné l'être, et une raison naturelle, et invincible contre le divorce. Des objets si chers dont aucun d'eux ne peut s'éloigner, les rapprochent nécessairement. C'est un intérêt commun si tendre qu'il leur tiendrait lieu de société, quand ils n'en auraient point d'autre.*

(2) *Le divorce en lui-même ne peut pas être un bien; c'est le remède d'un mal.*

lege circa divortium coram legislatoribus habita (1) et tamen ingentia inde orta sunt mala. Contra immoralem hanc legem undique conclamatum est, donec die 8 maii anni 1816 abolita fuerit: in illam fortiter jam insurrexerant anno 1803 plurimi oratores, inter quos *Carion-Nisas*, in tribunatu; et adversus illam antea scripserat D. *Nougarède*, et postea scripsit D. *de Bonald*; omnes eam exhibuerunt, ut societati valde noxiam. Pluries a quatuor annis ejus renovatio fuit postulata, ut in conventu Legatorum populi admissa, sed ab alio conventu (2) semper fuit rejecta. Ergo 2.° etc. aliunde etc. ergo etc.

Solvuntur objectiones.

Obj. 1.° Per quam causam nascuntur coatractus, per eam, et solvuntur: ergo matrimonium, sicut aliae conventiones, per mutuum consensum solvi potest

R. Nego conseq. et paritatem. Ratio disparitatis est quod alii contractus perpetuitatem non exigant, sicut matrimonium: nihil enim obstat quominus venditio, locatio, etc. dissolvantur; contra vero multae rationes postulant matrimonium esse constans, et perpetuum: ergo etc.

Obj. 2.° Ab omni contractu sub conditione initio resilire licet, quando conditiones appositae non implentur: at quicumque mamatrimonium ineunt, nonnullas semper subaudiunt conditiones, nempe, fidelitatem, dilectionem, indolem congruentem, etc. ergo saltem ubi conditiones illae non implentur, a matrimonio per divortium resilire licet.

R. 1.° *Nego majorem*, propter generalitatem ejus; aliquando enim conditiones appositae, aut subauditae reputantur tantum accessoriae, id est, partes impellunt ad contractum, sed illarum consensum substantialiter non afficiunt: atqui in eo casu a contractu resilire non licet, quia conditiones non implentur. Ergo etc.

R. 2.° *Nego min.* Hypothesis enim gravibus incommodis obnoxia admitti non potest: atqui talis est hypothesis hic nobis objecta; ea enim semel admissa, cuncta matrimonia essent conditionata, societas conjugalis concuteretur, familiae turbarentur, et animi ubique forent anxii. Praeterea, qui matrimonium ineunt, personam praesentem assumunt in conjugem cum spe secundi eventus, non quidem sine ullo metu infelicis exitus, sed sine conditione a qua pendeat consensus: ergo etc. Absolute tamen non repugnat dari matrimonium, cujus validitas a conditione pendeat; at de eo tractare longius esset: id exprimimus quod fit ordinarie. De caeteris in tractatu de Matrimonio dicetur.

(1) *Discours...., t. 1, p. 216.*
(2) *La chambre des pairs.*

Inst. 1.° Non raro accidit conjugatos dicere se talem personam in conjugem accipere noluisse, si eam perfecte novissent: ergo in eo casu matrimonium conditionate tantum fuit initum.

R. Nego conseq. Aliud est, enim dicere: Nolui nisi sub hac conditione; et aliud: noluissem, si hoc, vel illud novissem. In priori casu voluntas sub conditione est suspensa; in posteriori vero adest voluntatis mutatio: porro in objectione nobis proposita exprimitur tantum mutatio voluntatis. Qui, v. g. talem uxorem absoluto duxit, eam postea melius cognoscens, vel onera matrimonii aegrius ferens, dicit quod matrimonio jungi noluisset, si haec tam perfecte novisset: sed inde non sequitur illum non consensisse, bene vero ipsum poenitere consensisse. Verum multos poenitet aliquid fecisse, v. g. vendidisse, emisse, lusisse, se inebriasse; affirmant se id facere noluisse, si consectaria hujus actionis novissent: attamen inde concludi non licet eos non consensisse: ergo a pari etc.

Inst. 2.° Saepe contingit adeo protervum, corruptum, et moribus asperum esse conjugem, ut quaelibet societas cum illo sit impossibilis: ergo saltem in eo casu ad divortium recurrere licet.

R. Dist· conseq. Ad divortium improprio dictum, *conc.* ad divortium proprie dictum, *nego conseq.* Divortium improprie dictum est separatio corporis, habitationis, et etiam bonorum, remanente vinculo conjugii. Omnes fatentur hanc separationem esse licitam in casu modo exposito, et in casu infidelitatis, seu adulterii; durum est quidem remedium istud; nam inde oriuntur scandala, familiarum dissensiones, jurgia, odia, mala educatio prolis, etc. Sed malum ex altera parte est extremum: porro in malo extremo ad remedia extraordinaria recurrendum est: ergo etc.

Sed nego quod in praedictis casibus ad divortium proprie dictum recurrere liceat; nam 1.° ideo matrimonia sunt infelicia, quia in eis contrahendis plus valet libido, quam ratio, plus terrestris affectio, quam virtutis respectio; praecipitanter, et incaute contractus tanti momenti initur. Quid ergo fieret, si ob incommoda postea deprehensa ab eo recedere liceret? 2.° Ad bonum societatis magni interest, ut conjuges mutuis obsequiis se invicem praeveniant, defectus alter alterius patienter ferant, et multa sibi condonare velint: atqui matrimonii indissolubilitas ad haec vehementer excitat, dum spes divortii ad dissensiones, jurgia, adulteria, etc. evidenter provocaret; qui enim flamma extranea semel arderet, paratam semper haberet viam matrimonium sibi onerosum disrumpendi, scilicet, vituperationes, contumelias, verbera, adulterium, etc. Si vel in uno casu matrimonii dissolubilitas admittatur, mox similes, aut quasi similes casus occurrent, et cuncta advenient mala, quae ex divortio ori-

ri solent. 4.° Matrimonium ex natura sua est perpetuum, ut ostendimus: ergo dissolvi non debet ob quaedam incommoda per accidens contingentia. Ergo etc.

Inst. 3.° In casibus supra dictis praecipuus finis matrimonii, scilicet, procreatio prolis, obtineri non potest: ergo interest societatis, et naturae congruit, ut prius vinculum solvatur, et aliud creari possit.

R. Nego conseq. Nam bonum generale societatis hic spectandum est: at bonum generale societatis non exigit, ut proles quacumque via nascatur, bene vero ut recte informetur, sicque ut vinculum matrimonii honoretur, sit firmum, ac stabile: ergo etc.

Inst. Natura vetat ne conjux innocens ad perpetuam castitatem damnetur: ergo etc.

R. Nego ant. Privata enim incommoda patienter toleranda sunt, ut bonum generale obtineatur. Aliunde, quot sunt personae utriusque sexus, quae ob varias circumstantias sibi non imputabiles nubere nequeunt! sunt innocentes, et tamen onus perpetuae castitatis ferre tenentur. Cur ergo magis repugnaret personas conjugatas, ob circumstantias prorsus involuntarias, ad servandam perpetuam castitatem obligari? ergo etc.

Onus autem perpetuae castitatis aliis gravius est, et aliis minus grave, sed nemini vere est intolerabile; unusquisque enim prudenter in se vigilans, occasiones caute fugiens, sobrie vivens, et ad Deum supplex recurrens, sufficientes semper habebit vires, ut se contineat. Hoc sola ratio dictat, et frequens experientia confirmat.

Libenter tamen confitemur necessariam esse revelationis auctoritatem, ut matrimonii indissolubilitas servetur in praxi: cupiditates enim adversus illam pugnantes, mox praevalerent, nisi gravissimis sedarentur motivis, et quadam vi externa cohiberentur; quod exemplo plurimarum gentium comprobari potest.

Apud Judaeos diu matrimonium fuit perpetuum, et indissolubile; postea Deus ipse *ad duritiam cordis* (1) concessit facultatem dandi libellum repudii (2). Apud Romanos per quinque, aut sex priora saecula divortium fuit prorsus inauditum (3). Fertur Carvilium uxorem suam primum repudiasse, circa annum 231 ante Christum. Deinde mos ille obtinuit, et eo frequentior evasit, quo magis corrupti erant mores. Sic pariter divortium frequens est in Anglia, et multa generat mala: longe frequentius fuit apud nos quo tempore admissum est. Hinc iterum concludere licet divortium bonis moribus esse noxium, ac proinde ju-

(1) *Matth.* XIX, *8.*
(2) *Deut.* XXIV, *1.*
(3) *Rollin*, *t. 1*, *p.* mihi *322*, *et t. 4*, *p. 178.*

re naturali prohibitum. Sapientissime igitur Christus illud absolute proscripsit.

PUNCTUM QUARTUM. — *De matrimonii impedimentis.*

Notandum est aliud esse contrahere illicite, et aliud invalide. Contractus est *illicitus*, quando in eo aliqua reperitur inordinatio, substantiam ejus non afficiens, v. g. si quis vendat rem alteri promissam. *Invalidus* vero est contractus, quando in eo reperitur difformitas perseverans, et substantiam ejus afficiens; v. g. si res sacra vendatur ut talis.

Hinc qui inconsultis parentibus nuberet, peccaret quidem, et tamen valide contraheret. Qui e contra alterius uxorem non repudiatam duceret, non solum peccaret, sed invalide contraheret, ob vinculum existens.

Item si quis cum matre, avia, aut proavia, cum filia, vel cum alia e suis descendentibus jungeretur: tale matrimonium esset jure naturali nullum; naturalis enim difformitas hujus generis conjunctionem semper afficit, ordo invertitur, vincula familiarum turbantur, honor, et reverentia erga ascendentes tolluntur, etc. Unde apud omnes gentes incestuosae illae conjunctiones semper habitae sunt, ut infames, et jure naturali prohibitae.

Quod de consanguinitate in linea recta dicitur, pariter de affinitate in eadem linea dicendum esse videtur; natura enim horret a conjunctione cum matre, aut filia uxoris suae, et vice versa: ita judicaverunt omnes populi, ut multis constat monumentis apud *Grotium* (1), et apud alios relatis.

In linea collaterali, matrimonium non prohibetur inter affines etiam in primo gradu. Ita omnes. Hinc idem homo, sola lege naturali spectata, duas sorores successive ducere potest; vel plures fratres eamdem mulierem successive habere possunt. Sic olim apud Judeaos, mortuo viro sine semine, ipsius frater viduam ejus ducere tenebatur, ut suscitaret semen fratri suo: sic apud nos, legitima dispensatione obtenta, hujusmodi matrimonia sunt valida, et licita. Prohibitio in Codice civili, art. 162. facta nullam admittebat dispensationem: verum lex diei 16 aprilis 1832 facultatem super hoc impedimento dispensandi tribuit regi.

Inter consanguineos autem, in linea collaterali, matrimonium jure naturali non prohibetur, excepto primo gradu: communiter quippe docetur matrimonium inter fratres, et sorores aliquam repugnantiam naturalem involvere; sic apprehendisse videntur omnes moraliter populi cum illud semper damnaverint, dum e contra in cunctis aliis gradibus illud licite fieri posse judicaverint.

(1) L. 2, c. 5, n. 15.

PUNCTUM QUINTUM. — *De officiis conjugatorum.*

Maritus tenetur, 1.° uxorem suam alere, vestire, aliquo ipsi, juxta conditionem ejus, necessaria subministrare, etiamsi nihil ab ea accepisset in dotem; conjugati enim sunt una, et eadem familia intime sociata, cujus vir est caput: ipsius est igitur sustentationi uxoris invigilare, eamque ipsi per sollicitudines suas, curas, laborem, etc. procurare. 2.° Tenetur eam diligere, et velut dominam, non vero ut servam, in domo sua habere, ac proinde convenientem administrationem ei relinquere; recta ratio enim offenditur si mulieres in servitutem reducantur, ut in Oriente: hinc benigne eam tractare, amanter cum illa loqui, negotia ad communitatem pertinentia ei patefacere, consilia ab ea petere debet. 3.° Bona uxoris sicut bona propria prudenter gerat 4.° Ab eis actibus, et negotiis, quae illam contristarent caveat, a longis itineribus, a professione incongrua, vel minus honesta abstineat, etc.

Uxor tenetur virum totis praecordiis diligere, amabilem ei se praebere, studiose ei placere, in laboribus, et aerumnis eum sublevare, ipsum ut superiorem revereri, prompte, et hilari animo ei subjici in his omnibus, quae non mala sunt, a superfluis expensis abstinere, gubernationi domus invigilare, eum sequi, et domicilium cum illo mutare nisi forte ad extremos fines terrae abire vellet, vel in extraneas regiones, aut vagabundam vitam ducere eligeret; tunc enim mulier eum tanto incommodo eum comitari non teneretur, quia haec promisisse non censetur.

SECTIO SECUNDA.

De societate paterna.

Pluribus officiis obstrictos esse parentes erga filios, et filios erga parentes clamat ratio.

PUPCTUM PRIMUM. — *De officiis parentum erga filios.*

1.° Sola procreatione auctoritatem acquirunt parentes in liberos; ita sensus omnium manifeste dictat, et Apostolus docet (1) omnem paternitatem a Deo venire. Attamen sola mater proprie auctoritatem habet in liberos extra matrimonium natos, quia pater ordinarie est ignotus, vel incertus, vel familiae extraneus. Ideo talis procreato filiorum sola ratione judicatur esse contra ordinem, ut ostendimus.

In liberos autem intra matrimonium genitos pater praecipuam

(1) *Eph.* III. 15.

habet auctoritatem, quia caput est mulieris, filiorum, et totius familiae, cujus rectae gubernationi, et congruae sustentationi vigilanter incumbere debet. Mortuo autem patre, mater fit caput familiae, et plenam habet auctoritatem in filios.

2.° Filios diligere debent parentes, sicut semetipsos: summa cura eos enutrire, inducre, dirigere, et sub omni respectu, juxta conditionem suam, informare tenentur.

Natura duce, debent matres proprio lacte eos alere, qui recens nati sunt; universae enim bestiarum species progeniem suam sic enutriunt, ac fovent: nonne Auctor naturae voluit, ut in specie humana matres prolem suam per seipsas alerent? Alias cur lac diversis statibus prolis tam perfectae accomodatum eis dedisset.

Aliunde, saepe matres prolem lactare nolentes, diversa morborum genera ex abundantia lactis contrahunt; proles, lac sibi proportionatum apud nutricem extraneam non inveniens, frequenter deperit, mala nutritur, imperfecte constituitur, languescit; et per totam vitam infirmae, vel debilis est valetudinis.

Insuper, primos tenerorum artuum motus, primosque aspectus, risus, ac cordis affectus, matri tam naturaliter debitos, extraneae mulieri tribuit, eam vocat matrem, ei adhaeret, et difficile postea similes affectionis sensus propriae matri exhibet. Porro haec ostendunt naturam suadere, imo et praecipere, ut matres prolem suam sive legitimam, sive illegitimam proprio lacte nutriant, nisi ob graves rationes, munus istud aliis committere debeant. A fortiori nec eam abjicere, nec in plublicis xenodochiis educandam tradere debent, nisi tam gravibus impellantur motivis ut aliter agere nequeant; et in eo casu sumptus a xenodochio faciendos refundere tenentur, si possint.

3.° Curare debent parentes, ut liberi vera religionis, ac morum principia etiam in teneris annis edoceantur, et ab omni contagio vitiorum removeantur; caveant insuper ne eos per turpia verba, malas actiones, et prava consilia ad perversas consuetudines induendas conducant.

4.° Studiose curent eos scientiis imbuendos, vel arte aliqua informandos, juxta conditionem suam; deinde procurent, ut adolescentes facti, honestam, ac congruam professionem exerceant: caute admodum in eos vigilent eos magistris prudentibus, doctis, piis, et integris committant; scandala sollecite ab eis avertant, timeant ne defectus eorum non videant, vel indulgentius corrigant: viis ad persuadendum aptis primo benigne utantur; deinde sciant adhibere, si opus sit, increpationes, correptiones, verbera, carcerem, aliasque hujusmodi poenas, nunquam vero mortem, nec mutilationem.

5.° Consiliis eos prudenter dirigant in eligendo statu vitae, v. g. convieneus matrimonium eis procurando. Omnes aequaliter diligant, et uni plus quam aliis nihil tribuant, nisi gravissimae rationes id suadere videantur.

Cum autem liberi, e domo paterna penitus egressi, novam familiam costituant, vel in aliam familiam transeant; tunc parentes proprie dictam auctoritatem in eos amplius non habent. Ita judicant omnes.

PUNCTUM SECUNDUM. — *De officiis liberorum erga parentes.*

Jure naturali tenentur filii parentes honorare, amare, eis obedire, ac succurrere.

1.° *Eos tenentur honorare.* Legitimos enim superiores nostros honorare debemus: atqui parentes sunt primi, et praecipui superiores nostri : ergo praecipue eos debemus honorare, tum privatim coram ipsis solis, tum, data occasione, coram aliis hominibus, tum verbis, tum actionibus, et tota agendi ratione nostra.

2.° *Eos amare debent.* Natura quippe docet eos esse diligendos, qui priores dilexerunt nos, qui multa beneficia nobis contulerunt, qui continuis curis, et exquisitis sollicitudinibus nos prosecuti sunt : atqui tales sunt parentes erga liberos suos; quam ergo ingrati forent liberi si eos sincere, et tota cordis affectione non diligerent!

3.° *Eis praecipientibus obedire tenentur.* Certum est enim parentes legitimam habere auctoritatem in filios in domo paterna adhuc exstantes eos regere, ac gubernare teneri: atqui haec supponunt in filiis strictam obligationem parendi. Attamen si parentes; auctoritate sua abutentes, aliquid mali praeciperent, tunc obedientiam, cum reverentia debita, denegare tenerentur filii; nam prius obtemperandum est Deo omne malum prohibenti.

Item si pater, et mater contradictoria simul juberent, caeteris paribus, obediendum esset patri, quia excellentior est ipsius auctoritas. Denique filii obedire non tenentur parentibus irrationabilia evidenter mandantibus, vel prohibentibus v. g. ad statum vitae perpetuum contra vocationem eos inducentibus, vel ab illo sine ullo rationabili fundamento avertere conantibus.

4.° *Eis* in necessitate, vel in indigentia constitutis, quantum moraliter possunt, *succurrere debent*, sive in familia paterna adhuc extent, sive ab illa jam separati sint: quid enim justius, quid rationi, et propensioni nobis ingenitae conformius, quam beneficia pro beneficiis rependere, praesertim ubi de tantis benefactoribus agitur? Aliunde tam arcte parentibus nostris devincimur, ut eos quasi nosmetipsos habere debeamus: sic omnes populi jugiter arbitrati sunt. Ergo etc.

Hinc patet quam absurde, et intolerabiliter dixerit *Rousseau* (1), parentes, et filios solo utilitatis vinculo naturaliter esse devinctos, ita ut, juxta singularem hunc paradoxorum inventorem, liberi nihil parentibus debeant, quando sibi sufficere possunt, nec quibusvis officiis amplius teneantur parentes erga liberos.

Dices. Plurimi parentes nullam habuerunt curam liberorum, eos juniores abjecerunt, contumeliis affecerunt, immaniter verberaverunt, ab incunabulis mala docuerunt, in turpia, et in profundum corruptionis prorumpere fecerunt: atqui hujusmodi parentes nec honore, nec amore, nec ullo gratitudinis sensu digni sunt: ergo saltem in eo casu liberi nihil parentibus debent.

R. Nego min. Quamvis enim praedicti parentes nequissimi sint, et coram Deo scelestissimi, nihilominus sunt causa existentiae liberorum: ergo arctissimis vinculis cum illis juncti sunt liberi: unde vitia eorum nec diligere, nec imitari quidem debent, sed eos precibus, consiliis, aliisque mediis sibi possibilibus adjuvare, et in necessitatibus constitutos quantum possunt sublevare tenentur: id recta ratio praescribit, et ita omnes consentiunt: ergo etc.

SECTIO TERTIA.

De societate herili.

Cum homines nunquam fuerint perfecte aequales, ut supra diximus, pag. 86 qui praecelluerunt alios in servos sibi adjunxerunt: hinc nata est societas, quae dicitur herilis, a nomine praecellentis, seu familiae domini, qui latine vocatur *herus.*

Duplicis generis distinguuntur servi: alii scilicet, mercede ad tempus determinatum, vel ad totam vitam conducti, et dicuntur *famuli*, gallice, *valets*, *serviteurs*, *domestiques;* et alii in omnimodam servitutem reducti, et vocantur proprie *servi*, vel *mancipia*, gallice, *esclaves.* De his, et illis paucis verbis dicendum est.

PUNCTUM PRIMUM. — *De famulis.*

Qui famulos mercede conducunt, tenentur nihil ab eis exigere praeter id quod fuit conventum, vel quod ab aliis famulis ejusdem conditionis ordinarie exigitur; eos benigne tractare, consiliis adjuvare, bona exempla eis praebere, tempus pro actibus religionis sufficiens concedere, mercedem promissam tempore statute solvere, curare ut officia sua impleant, moribus, vel doctrina corruptos domo expellere, etc.

(1) *Contrat social*, *l. 1. c. 2.*

Famuli, ex parte sua, in familiam extraneam assumpti, praestare debent hero suo honorem, reverentiam, obedientiam, et justitiam; bona ejus sicut propria procurare, servare, gerere, quidquid culpa sua deperierit, vel furto ablatum fuerit, resarcire tenentur: item si otiantes tempus inutiliter terant, aut convenienti modo labori non incumbant, etc.

In miserrimis temporibus nostris innumeri homines conqueruntur difficillimum esse nunc probos, fideles, et optimos invenire famulos, ac famulas; aperte dicunt fere omnes esse depravatos, impudicos, pigros, mendaces, injustos, etc. sed, heu! quot heri pessima irreligionis, improbitatis, et omnis generis corruptionis exempla famulis suis praebuerunt, et etiam nunc praebent! dignos operum suorum fructus colligunt: utquid ergo sic conqueruntur?

Quod de famulis, et heris dicitur, pari ratione dicendum est, servata proportione, de operariis ad breve tempus, v. g. ad mensem, hebdomadam, vel diem conductis; item de iis, qui opera sua pro tota vita locant.

PUNCTUM SECUNDUM — *De servis proprie dictis, seu mancipiis.*

Patet ex superius dictis mancipia eos vocari, qui nullam retinentes libertatem, nihil propium habentes, sub dominio heri sui absolute sunt positi, ita ut vendi, vel commutari possint sicut pecus. Quaeritur an hujusmodi status sit in se licitus.

PROPOSITIO.

Status servitutis, in se spectatus, abosolute est licitus.

Prob. In tantum malus esset status servitutis, in quantum repugnaret hominem libertate sua in perpetuum privari: atqui non repugnat hominem in perpetuum libertate sua privari. 1.° Enim homo libertati suae renuntiare potest, et sic primam servitutem incoepisse graves aestimant auctores: qui sibi providere non poterant, aliis in perpetuum servitium se tradiderunt, ut certam sustentationem ab eis acciperent, sicque in eorum familiam, ac dominium transierunt. 2.° Qui in bello justo capiuntur, perpetuo retineri possunt, ut vincti: ergo non repugnat eos retineri, ut servos, et in perpetuum servitium mancipari. Ita *Grotius* (1), *Puffendorf* (2), *Barbeyrac* in hunc locum etc.

Unde ille status semper fuit in usu, non solum apud populos barbaros, sed apud Judaeos, et excultissimas gentes, apud Ægyptios, Graecos, Romanos, etc. Sola religio christiana con-

(1) *L. 2, c. 5. n.° 27.*

(2) *Devoir de l'homme, et du citoyen l. 2, c. 4. 3 et suiv.*

ditionem servorum alleviavit, eorum libertatem praeparavit, paulatim adduxit, et tandem eam variis in temporibus plene restitui obtinuit.

In Gallia, status servitutis, plurles jam mitigatus, in nitio decimi quarti saeculi, a Ludovico X penitus fuit exstinctus, conditione tamen onerosa. In caeteris Europae plagis, si quaedam forte excipiantur Russiae partes, non solum exstinctus, sed omnino prohibetur ille status.

Circa medium decimi sexti saeculi, *Las-Casas*, primum Christophori *Colomb* in America comes, deinde in Hispania redux, factus est sacerdos, et parochus; postea rediit Americam, saluti Indorum totus incubuit, et infelicissimae conditioni eorum tenerrime compatiens, totis viribus per quinquaginta annos quaesiit eos ab injusta oppressione liberare, aut saltem oppressores eorum mitiores, et humaniores reddere. Ut laudabilem hunc finem efficacius obtineret, consilium dedit colonis alios potius accersendi servos, v. g. Nigros ex Africa. Hoc revera contigit, postquam maxima pars Indorum per atrocissimas saevitias fuit exterminata. Hinc nata est cousuetudo emendi servos in Africa, et eos in varias colonias, praesertim Americae deportandi; quae consuetudo dicta est commercium Nigrorum, et usque ad tempora nostra perseveravit. Nunc autem ab omnibus guberniis Europae strictissime prohibetur.

Attamen ferę omnes coloni hujusmodi servos adhuc possident, eosque servare possunt, licet novos accersere nequeant, nisi per fraudem.

Eos procul dubio benigne tractare debent, non solum alimenta, et vestimenta eis subministrando, nimio labore eos non onerando, infirmos curando, etc. sed et eos erudiendo, religionis, et morum principiis informando, a vitiis avertendo, ad virtutem excitando, donec eos, juxta guberniorum votum, penitus liberos dimittant, et interea legant tenerrimam B. Pauli ad Philemonem epistolam, in qua tam affectuose trattat, et commendat Onesimum servum, quem in Christo genuerat.

Servi autem dominis suis obedire, sortem suam patienter tolerare, et officia sibi imposita fideliter exsequi debent, quoad usque libertas ipsis concedatur. Meminerint praesentem vitam esse momentaneam, futuram vero aeternam.

A sapientibus his documentis longe aberrantes recentis philosophiae praecones, Nigros ad seditiones excitaverunt, et ita, sub praetextu humanitatis, in causa fuerunt cur fere omnes coloni cunctis propri etatibus suis spoliati crudeliter trucidati fuerint.

§. II. — *De societate politica.*

Haec societas sic dicitur a verbo graeco πόλις, *urbs*, quia in-

tegras complectitur urbes, et auctoritas hujus societatis in urbibus exerceri solet. Definiri potest: Multitudo hominum sub eodem regimine publico coadunatorum, ut perfecte sibi sufficiant: hinc unus, vel plures supremam auctoritatem habent; caeteri vero sunt subditi.

Nobis inquirendum est, 1.° quaenam sit origo hujus societatis; 2.° quae ejus divisio; 3.° quibus titulis suprema auctoritas acquiratur; 4.° quinam sint ejus characteres; 5.° quae ejus attributa; 6.° quae ejusdem officia erga subditos; 7.° quae officia subditorum erga supremam auctoritatem. Septem igitur praesentis paragraphi erunt sectiones

SECTIO PRIMA

De origine societatis politicae.

Certum est Adam habuisse auctoritatem in totam familiam suam, cujus erat pater, et rector. Filii ejus eamdem habuerunt auctoritatem in familias suas respectivas, et ita de caeteris dici potest. Prima igitur familia fuit societas perfecta sibi sufficiens; cujus pater fuit rex, et gubernator. Ubi evasit numerosior, in alias divisa est familias, sicque, data occasione, novae constitutae sunt societates sibi sufficientes, ab aliis independentes, proindeque vere politicae, juxta definitionem superius expositam. Deinde contigit ut plures familiae, separatim existentes, ad multa sibi non sufficerent, praesertim ut adversus perversos homines sese defenderent; tunc aliis potentioribus se juxerunt familiis, et in unam societatem coadunatae sunt. Hinc prodierunt urbes, principatus, regna, et imperia. Qui erat pater, seu caput potentioris familiae, eo ipso factus rector familiarum ita coadunatarum, ac, consequenter, rex, princeps, imperator, etc.

Quod legitur in antiquioribus historiae monumentis, et praesertim in Genesi, hanc doctrinam, rationi valde consentaneam, confirmat; tot enim sunt regna, et reges, in primis temporibus, quot urbes, et oppida. Sic in cap. XIV Gen. quatuor reges adversus quinque pugnant; Abraham, cum 318 vernaculis, Chordorlahomor, et tres reges, qui cum eo erant expugnavit.

Multitudines sic congregatae paulatim creverunt, tum multiplicatione naturali, tum novis aggregationibus, tum aliis viis, v. g. jure belli, aut foedere pacis: inde majora facta sunt regna, vel imperia.

Si praefatae multitudines spectentur quoad originem, dicuntur *nationes*; si quoad territorium occupatum, vocantur *populi*; si quoad complexionem eorum, quae societatem politicam constituunt, appellantur *principatus*, *regna*, *imperia*, *respublicae*, gallice *états*.

Nunc praecipue investigandum est, ex quo fonte, vel principio oriatur suprema auctoritas in populos. Circa speculativam hanc quaestionem vehementissime diu aestuaverunt multorum animi, et lugendae hinc provenerunt calamitates.

Civis Genevensis, supponens homines natura esse liberos, et prorsus independentes, contendit eos sola spe utilitatis ductos, per turmas sese coadunasse, ut se defenderent, et mutua auxilia sibi invicem praestarent. Asserit eos per unanimia suffragia fundamentale iniisse pactum, quo statuerint id pro omnibus jugiter habitum iri, ut sancitum, quod majori numero suffragantium decerneretur. Itaque suprema auctoritas, juxta singularem hunc auctorem, necessario residet in populo, qui eam pro nutu suo delegare, nunquam vero alienare potest: principes igitur nullam proprie loquendo habent auctoritatem; sunt tantum delegati, et ministri populi, ad cujus beneplacitum corrigi, et etiam deponi possunt. Sic propriis verbis se habet in opere subtili, et obscuro, cui nomen *Contrat social* (1) *Ex his explanationibus constat, depositarios potestatis executivae non dominari populo, sed pro illo munus gerere; hunc posse illos suo arbitratu statuere, atque destituere; eos non quidem contrahere, sed parere debere, et in suscipiendis muneribus, quae ipsis imponit respublica, nihil agere aliud, quam suo civis officio fungi, nec tamen sibi quodammodo jus sit disputandi de conditionibus.*

Quum ergo contigit, ut populus instituat regimen haereditarium, sive monarchicum *nempe in familia, sive* aristocraticum *in quodam civium ordine, id minime est oppignoratio, quam ille sumit; est vero ratio provisionalis, quam ille administrationi dat, donec aliter disponere sibi placet.*

Tale est famosum supremae auctoritatis populi dogma a Protestantibus excogitatum, ab Anglis admissum, et nunc apud nos praedicatum. Contra illud sequentes statuemus propositiones.

(1) L. 3, ch. 18, t. 1 de la grande édit. de 1793, p. 290.
« De ces éclaircissemens il résulte que les dépositaires de la puissance exécutive ne sont point les maîtres du peuple, mais ses officiers; qu' il peut les établir et les destituer quand il lui plait; qu' il n' est point question pour eux de contracter, mais d' obéir, et qu' en se chargeant des fonctions que l' Etat leur impose, ils ne font que remplir leur devoir de citoyens, sans avoir en aucune sorte le droit de disputer sur les conditions.

» Quand donc il arrive que le peuple institue un gouvernement héréditaire, soit monarchique dans une famille, soit aristocratique dans un ordre de citoyens, ce n' est point un engagement qu' il prend; c' est une forme provisionnelle qu' il donne à l'administration, jusqu' à ce qu' il lui plaise d' en ordonner autrement ».

PROPOSITIO PRIMA.

Primordialis conventio , quam fingit Rousseau , *nunquam extitit.*

Prob. 1.° In cunctis retro saeculis etiam antiquissimis , videmus homines per societates politicas divisos ; nullibi autem deprehendimus vestigia praedictae conventionis a cive Genevensi excogitatae : attamen , si haec conventio cuncta gubernia praecessisset , et totius ordinis politici necessarium esset fundamentum , saltem nonnulla hujusmodi vestigia reperirentur, aut monstrandum esset cur omnia sic periissent.

2.° Talis conventio constitutioni hominum adversatur ; supponit enim homines a se prorsus independentes esse : atqui homines non ita sunt a se invicem independentes : nam necessario dividuntur per familias : porro varia membra familiarum non sunt independentia , sed inferiora capitibus subjecta esse debent, ut ostendimus : ergo etc.

Praeterea , absurdum est omnes mulieres, omnesque liberos , magnos , et parvos , simili jure deliberare , et aequali voce statuere quid conveniat , vel disconveniat. Nonne ordini naturae multo conformius est patres familias primatum habere , pro familiis contraxisse , et societates politicas sic effecisse ? hoc historiae omnium nationum concordat , et praesertim Scripturae sacrae : ergo ab omni viro sapiente admittendum est.

3.° Fundamentalis illa conventio , quam somniando sibi effingit *Rousseau* , impossibilis fuit ; ad constituendum enim populum liberum , unanimitatem suffragiorum requirit auctor (1) atqui talis unanimitas semper fuit impossibilis , ut satis patet. Etiamsi concederetur illam semel , aut iterum in aliquo mundi angulo extitisse , nihil inde concludi posset : juxta principia enim philosophi nostri , haec conventio , cum eadem unanimitate , pro cunctis populis admittenda esset , aut populi aliter coadunati , contra naturam essent instituti : at utrumque pariter absurdum , et viro cogitante omnino indignum est: ergo etc.

PROPOSITIO SECUNDA.

Populus collective sumptus , quacumque via fuerit constitutus , supremam auctoritatem non habet in se necessario , ut Rousseau, *et asseclae ejus contendunt.*

Prob. 1. Ex supra jam dictis certum est genus humanum ita constitutum esse, ut populus auctoritate regi debeat , nempe filii a patribus etc. ergo supremam auctoritatem non habet ne-

(1) *Contrat social , l. 1 , ch. 5 , p. 187.*

cessario : si quandoque igitur eam exercere videatur, id fit per accidens, non vero ex jure ipsi essentialiter inhaerenti.

2.° Doctrina in omnibus retro saeculis prorsus inaudita Scripturae, et sensui omnium hominum etiam sapientissimorum contraria, admitti non potest, ut vera : atqui talis est doctrina asserens supremam auctoritatem in populo necessario residere : juxta hanc enim doctrinam, quaelibet gubernia a populo libere non constituta, velut illegitima, et tyrannica habenda essent : porro hujusmodi doctrina omnibus retro saeculis prorsus inaudita est : Scripturae, et omnium hominum sensui contraria : ergo etc.

3.° Doctrinae quae ad exitiales effectus conducit, necessario falsa est, et absurda : atqui doctrina, qua supremam auctoritatem ponit in populo, tanquam in suo principio, ad exitiales effectus conducit : in hac enim hypothesi ; populus potest, sine ulla ratione, deponere principes a se constitutos, sicut deponuntur duces exercitus, id propriis verbis asserit *Rousseau*, loco superius citato : porro nemo non videt quam infaustos exitus hujusmodi doctrina producere debeat ! Lugenda experientia id manifestum fecit.

Eodem fundamento innixus, minister *Jurieu* publicis scriptis demonstrare conatus est insurrectiones Calvinistarum adversus regem, et gubernium Gallicum legitimas esse, et sanctas (1) Vide *Bossuet* (2), ergo etc.

PROPOSITIO TERTIA.

Suprema auctoritas a solo Deo tanquam a primario fonte repetenda est.

Prob. 1.° *Scriptura sacra* (3). *Per me reges regnant, et legum conditores justa decernunt* (4). *Non est potestas nisi a Deo ; quae autem sunt, a Deo ordinatae sunt.* (5) *Ex quo* (ex Deo Patre), *omnis paternitas in coelis, et in terra nominatur.* Ergo 1.° etc.

Prob. 2.° *ratione.* Vel enim suprema auctoritas a solo Deo, primario oritur ; vel ab hominibus confertur : atqui posterius dici nequit; tunc quippe homines auctoritatem in alios homines, vel in seipsos conferrent : atqui neutrum dici potest : 1.° non in alios homines ; nam tunc auctoritatem haberent, alioquin illam conferre non possent. Insuper, si omnes jure naturali sint

(1) *Lettres 16, 17 et 18.*
(2) *Cinquième Avert. n. 31 et suiv.*
(3) *Prov.* VIII, *15.*
(4) *Rom.* XIII, *1.*
(5) *Eph.* III, *15.*

aequales, ut ait *Rousseau*, quomodo quidam auctoritatem in alios conferre valerent? 2.° Non in seipsos; contendit enim philosophus modo citatus (1) hominem, et a fortiori populum, libertatem suam valide alienare non posse, et omnem hac de re conventionem necessario esse nullam: ergo etc.

2.° Suprema auctoritas imperandi, societatemque gubernandi, supponit in subditis obligationem parendi, secus vana, et illusoria esset: at in hypothesi adversariorum, subditi stricte obedire non tenerentur; nam jus imperandi, ac consequenter obligatio parendi, ex ipsorum voluntate oriretur. Si ergo voluntatem suam mutarent, tolleretur jus imperandi, et cessaret obligatio parendi: unde, in hac hypothesi, tamdiu obedire tenerentur subditi, quamdiu vellent, quod est absurdum: ergo etc.

3.° Non in conditionibus abstractis spectandi sunt homines; sed in statu naturali: atqui homines in statu naturali spectati supremam auctoritatem in se non conferunt; omnes enim sub aliqua potestate nascuntur, nempe, sub potestate patris, et matris, et sub regimine alicujus gubernii: dici non potest eos his auctoritatibus obedire non teneri; nam tunc ordo subverteretur, et tota societas in horribili confusione esset: ergo etc.

4.° Constat ex dictis, paternam potestatem a Deo oriri: atqui petestas civilis a potestate paterna ortum habuit; societates enim civiles primario fuerunt familiae aggregatae, et sub regimine unius capitis constitutae, sive in perpetuum, per viam successionis, sive ad tempus determinatum, sive alio modo; caput autem familiae, sub cujus regimine aliae erant constitutae, eamdem habebat auctoritatem in omnes familias sibi subjectas, ac impropriam familiam suam, servata proportione, et in quantum bonum publicum exigebat: ergo quaelibet humana auctoritas a potestate paterna primario derivatur, proindeque ab ipso Deo. Ergo etc.

Solvuntur objectiones.

Obj. 1.° In prima rerum origine familiae erant independentes, potuerunt se coadunare, vel non coadunare, uni, vel alteri se consociare, sub hac, vel illa regiminis forma se constituere, etc. ergo revera auctoritatem in seipsas tradiderunt.

R. Nego conseq. Vera enim auctoritas supponit, ex una parte, jus imperandi, et ex altera parte, strictam obligationem parendi; atqui repugnat populum strictam sibi creare obligationem parendi: non dat ergo jus imperandi, ut supra ostendimus: ut igitur fons supremae auctoritatis assignetur, ad Deum ascendendum est. Res illustrari potest exemplis: v. g. qui in servitium libere se tradunt homini, sive gratis, sive sub onerosa

(1) *Cont. soc. l. 1, ch. 4, p. 182.*

conditione, potuissent se non tradere, vel alteri se tradere, vel sub alia conditione se tradere: verumtamen, conditione facta, sub regimine patrisfamilias constituuntur, illique parere tenentur. Numquid dicetur auctoritatem patrisfamilias in servos a servis oriri? illud evidenter falsum est, qui enim in extraneam familiam admittuntur, eo ipso capiti hujus familiae subjiciuntur: porro auctoritas capitis familiae a Deo provenit: ergo etc.

Item duo homines contractum secum ineunt; eo inito, strictae obligationis vinculo erga se invicem obstringuntur: at vinculum istud a contrahentibus non oritur, sed a Deo, qui legem naturalem sanciens, justas conventiones observari jubet.

Sic pariter, ex hypothesi quod quaedam familiae sub aliquo regimine per nonnullas conventiones primitus se constituerint, determinaverunt quidem modum, quo regerentur; sed solus Deus, cujuslibet ordinis auctor, ac conservator, dat gubernantibus jus imperandi, et obedientiam praescribit subditis. Ergo etc.

Hinc innumerae esse possunt guberniorum constitutiones, et nihilominus verum est omnem auctoritatem a solo Deo venire.

Obj 2.° Constitutiones suas mutare queunt populi: atqui eas mutare non possent, si auctoritas a Deo veniret. Ergo etc.

R. Nego min. Quamvis enim Deus jubeat observari contractus justo initos, eos tamen per novas conventiones mutare licet, et tunc novis conventionibus standum est; ita pariter fieri potest ut constitutiones populorum legitime mutentur, quamvis suprema auctoritas a solo Deo proveniat; modus enim existendi est humanus, sed ipsa auctoritas est divina. Sic Romani Pontifices, et Episcopi catholici divinam auctoritatem exercent, et tamen modus eos constituendi est humanus. Ergo etc.

Inst. Si admittatur populos constitutiones suas mutare posse, cuncta redeunt mala, quae ex principiis *Rousseau* secutura esse diximus: ergo doctrina nostra nullius est momenti.

R. Nego ant. Contendit enim *Rousseau* sicut antea dixerat *Jurieu*, nullo vinculo proprie dicto teneri populum erga principes, et magistratus, eosque pro nutu deponere posse, sicut rex duces exercitus ad libitum suum revocat (1). *Populus* inquit *Jurieu. non indiget jure, ac merito sua acta rata faciendi.* Idem habet *Rousseau* in textu citato. Juxta exitiale hoc principium, quaelibet mutationes a populo peractae semper erunt validae, ac legitimae. Hinc, quasi ex fonte jugiter manante, perpetua scaturiunt dissidia, et horrendae calamitates. Contra vero, secundum doctrinam nostram, non quaelibet mutationes in constitutionibus populorum erunt validae, sed illae tantum quae ex libero consensu partium, quarum intererit, perficientur, fere

(1) Le peuple, (lettere 18) n' a pas besoin d' avoir raison pour valider ses actes.

eodem modo, quo legitime fieri possunt mutationes in contractibus. Haec responsio ex iis, quae infra dicturi sumus clarius patebit.

SECTIO SECUNDA.

De divisione societatis politicae

Sub triplici regimine constitui potest societas politica generaliter spectata, scilicet monarchico, aristocratico, et democratico: unde triplex distinguitur hujusmodi societas, nempe, monarchica, aristocratica, et democratica. 1.° Earum notiones exponemus; 2.° quodnam regimen sit anteponendum requiremus.

PUNCTUM PRIMUM. — *De notionibus triplicis regiminis politici, videlicet monarchici, aristocratici, et democratici.*

Monarchia, a duobus verbis graecis μονος, *solus*, et αρχη, *dominatio*, *principatus*, sic dicta, est societas in qua unus totam habet auctoritatem, et vocatur rex, imperator, princeps, dux, comes, etc.

Duplex est monarchia, videlicet, absoluta, et temperata. *Absoluta* ea est in qua sola monarchae voluntas vim legis habet, et subditos tenet obstrictos. Monarchia vero dicitur *temperata*, quando monarchae voluntas intra quosdam limites determinatos coercetur, ut nunc apud nos: rex enim plenam non possidet auctoritatem condendi leges, tributa exigendi, etc. sed insuper requiritur consensus per majoritatem suffragiorum expressus utriusque conventus, scilicet, conventus Parium regni, et conventus Delegatorum populi, vulgo, *de la chambre des Pairs, et de la chambre des Députés*. Haec monarchia gallice appellatur, *gouvernement représentatif*.

Monarchia absoluta quandoque dicitur etiam *despotisme*, vel *tyrannie*. Dicitur *despotisme*, a voce graeca δεσποτης, *dominans*, vel *dominus* quae olim in malo sensu non accipiebatur, si rex, aut princeps durius, arbitrarie, et sine regulis determinatis gubernare videatur. Vocatur vero tyrannis *(tyrannie)*, a voce graeca τυραννος, *rex*, vel *monarcha*, quando princeps, sive legitimus, sive illegitimus, subditos injuste opprimit.

Monarchia potest adhuc esse electiva, vol successiva, seu haereditaria. Est *electiva*, quando princeps a populo, vel a magnatibus regni eligitur, ut olim in Germania, et in Polonia. Est autem *successiva*, seu *haeritaria*, cum principis descendentes natu majores ei jure succedunt, et auctoritatem sicut terras, domos, aliaque bona temporalia haereditate capiunt. Modo filii, et filiae indiscriminatim auctoritatem via successionis obtinent, ut in Anglia, modo soli masculi ad eam possidendam idonei sunt, ut

in Gallia, vi legis antiquissimae, quae dicitur *salica*, et tribuitur Pharamondo, vel Clodovaeo I. Qui vi liberae electionis, vel successionis lege statutae ad supremam auctoritatem pervenit, dicitur legitimus; qui eam violentia, vel astutia, et absque titulo capit, vel obtinet, appellatur usurpator, et summae reus est injustitiae: qui vero in circumstantiis extraordinariis constitutus ad eam ex boni publici necessitate ducitur, ut v. g. Napoleo, neque est legitimus, neque usurpator, sed imperator, rex, aut princeps ex necessitate.

Aristocratia, a vocibus ἄριστος, *optimus*, et κράτος, *potestas*, est societas, in qua primates supremam auctoritatem habent, sive nobilitate, sive opibus, sive capacitate caeteris praecellant; tale diu fuit gubernium Venetiarum. Si in hoc regimine quidam irrepant abussus, v. g. si primates populum opprimant, si dignos a concilio avertant si indignos, vel incapaces admittant, tunc gubernium istud vocatur *oligarchia*, a vocibus ὀλίγος, aut ὀλίγοι, *pauci*, et ἀρχή, *potestas*.

Democratia, quae etiam in usu vulgari appellatur *respublica*, illa est societas in qua suprema auctoritas penes generalia populi comitia residet: nomen accipit a verbo δῆμος, *populus*, et κράτος. Hac gubernii forma usi sunt Lacedaemonii, Athenienses Romani, etc. Gubernium democraticum male constitutum, in quo plebs infima praevalet, dicitur *ochlocratia*, a vocibus ὄχλος, *multitudo*, et κράτος.

Sunt adhuc gubernia, quae vocantur *faederata*, et coalescunt ex pluribus societatibus a se divisis, aliquo tamen vinculo unitatis inter se conjunctis, et sub hoc respectu unicam societatem politicam costituentibus: talia sunt foedera inter respublicas Helvetiorum, inter principes Germaniae, inter provincias Americae *Les Etats-Unis*. etc.

PUNCTUM SECUNDUM. — *Quodnam ex triplici regimine politico sit anteponendum.*

Unumquodque regimen politicum legitime constitutum bonum est in se, et populo, cui praeficitur convenire potest: sic respublicae Graecorum, et Romanorum diu floruerunt; celebris fuit respublica Venetiarum sub regimine aristocratico constituta.

Attamen dici potest regimen democraticum esse omnium imperfectissimum; in eo enim omnes jus suffragium emittendi habent, omnes ad honores, et divitias tendere possunt, foventur desideria altius ascendendi, ulterius progrediendi; irritantur cupiditates, hinc nascuntur tumultus, dissensiones, seditiones, injustitiae, oppressiones, etc. Testatur historia quot, et quantae hujusmodi calamitates olim extiterint apud Romanos. Propriis vidimus oculis quid nuper acciderit ex tentatione institutionis reipublicae, tum in Gallia, tum in Italia.

Ad summum igitur democratia convenire potest parvo populo, nunquam vero numerosiori. Imo vera democratia impossibilis est in magna gente, et a fortiori in regno ex variis populis coalescente; quia impossibile est omnes cives simul congregari, et omnium suffragia pro singulis legibus, ac decretis constituendis expetere; hoc sic confessus est *Rousseau* (1). *Ut terminus sumatur in rigore delectus*, *vera* democratia *nunquam extitit*, *neque existet unquam. Naturali ordini adversatur*, *quod magnus gentium numerus regat*, *parvus vero regatur.*

Regimen aristocraticum sua etiam habet incommoda: senatores quippe frequenter non sunt unanimes; saepe inter eos nascuntur dissidia: lenta, implicata, et aliquando debilior est administratio. Id multo magis verum est ubi agitur de populis a se divisis, et tamen quodam foedere generali inter se colligatis. Nunc igitur examinandum est quid de regimine monarchico sentiendum sit.

PROPOSITIO PRIMA.

Regimen monarchicum omnium est optimum, atque perfectissimum.

Prob. 1.° Quod naturali hominium constitutioni conformius est, eo ipso melius reputari debet: atqui regimen monarchicum naturali hominum etc. homines enim ante omnem conventionem per familias distributi sunt; in unaquaque autem familia omnes sub regimine unius constituuntur: ergo naturali eorum constitutioni conformius est, ut regimini monarchico subjiciantur. Et revera ubique de facto extiterunt monarchiae a primis temporibus usque ad nos, ut legere est in Genesi, et in aliis Scripturae sacrae libris: Graeci, et Romani sub regimine monarchico fuerant antequam formam democraticam adoptarent; deinde proprio pondere ad monarchiam redierunt. Ergo etc.

2.° Eo perfectius est regimen politicum, quo promptior, et accuratior est administratio: atqui promptior, facilior, et accuratior est administratio saltem ordinarie, quando unicus imperat: tunc enim tempus in contentionibus, et dissidiis incassum non teritur, ut in comitiis deliberantibus saepe contingit: ergo etc.

3.° Qui solus praeest societati, eam tanquam rem suam gubernat, plures vero administratores eam velut rem communem curant: porro experientia constat homines cum majori sollicitudine rem propriam gerere, ac curare, quam rem communem. Ergo etc.

(1) Contrat social l. 3 ch. 4. A prendre le terme dans la rigueur de l'acception il n'a jamais existé de véritable démocratie, et il n'en existera jamais. Il est contre l'ordre naturel que le nombre gouverne et que le petit soit gouverné,

4.° Ad bonum regimen domus, navis, et exercitus unicus esse debet dominus, rector, aut imperator: ergo a pari in societate politica tutius consulitur paci, et concordiae per reginem monarchicum, quam per quamlibet aliam regiminis formam: ergo etc.

PROPOSITIO SECUNDA.

Monarchia haereditaria anteponenda est monarchiae electivae.

Prob. 1.° Haec anteponenda est monarchiae forma, quae naturae conformior, paci, concordiae, et perpetuitati magis favet: atqui talis est monarchia haereditaria; quid enim naturae conformius quam ut filius locum patris obtineat, et vices ejus gerat? quid paci, concordiae, et perpetuitati magis favet, quam talis haereditas, tumultus populi, dissensiones, et bella inter cives praecavens? Ergo etc.

2.° Haereditate supremae auctoritatis semel admissa, rex seipsum in descendentibus suis considerat, amorem patriae delectioni filiorum suorum, et totius familiae consociat, et fortius, ac constantius administrationi reipublicae efficacius incumbit, sicque bonum ejus procurat: ergo etc.

3.° Haereditas familias regnantes illustrat, easque commendabiliores populo efficit; multo magis namque inclinatur populus ad honorem praestandum, et obedientiam exhibendam ei, qui ex longa serie regum descendit, quam alteri antea ignoto: ergo sub hujusmodi regimine bonum publicum efficacius obtinetur. Ita *Bossuet*. (1).

Dices. In hac gubernii forma saepe contingit principes ad huc infantes, vel stupidos, infirmos, aut perversos, ad fastigium supremae auctoritatis pervenire: ergo talis forma non est anteponenda.

R. Nego consequentiam. Non diffitemur quidem maxima nonnunquam oriri mala ex eo, quod princeps adhuc infans, vel stupidus, infirmus, aut depravatus patri suo succedat; id plurimis exemplis confirmari posset. Sic multi aestimant primam causam omnium malorum, quibus tam fortiter concussa est patria nostra: in administratione regni sub minoritate Ludovici XV. reponendam esse. Sed falsum est maxima haec mala inde frequenter, et quasi necessario provenire; vel enim regnum bene constitutum est, vel non: si prius, sapiens communiter instituitur administratio *régence*, et tunc ordinarie gravia non timenda sunt mala; saltem longe minus probabilia sunt, quam ea, quae ex electione principis oriri solent: si autem constitutio regni sit mala, adeo ut tempore minoritatis publicae administra-

(1) *Politique sacrée*, l. 2. art. 1. prop. 9· et 10.

tioni sapienter non provideatur, innumera quidem inde proveniunt mala, sed monarchiae successivae tribui non debent, ut patet: ergo etc.

Hinc concludendum est formam monarchiae, modo recte sit constituta, esse perfectiorem.

SECTIO TERTIA

De titulis, quibus summa auctoritas acquiritur.

Quinque numerantur tituli, quibus suprema auctoritas legitime acquiri potest, nempe, libera electio, victoria in bello justo, foedus pacis, legitima successio, et solida praescriptio.

1.° *Libera electio.* Quamvis enim summa auctoritas in populo non resideat, nec a populo conferri possit, certum est tamen, secluso anteriori contractu, et alio titulo politicae auctoritatis non existente, populum, vel primores gentis, juxta constitutionem, aliquem eligere, et supremum principem constituere posse: id ab omnibus admittitur: qui autem sic eligitur, jus imperandi a Deo accipit, ut supra diximus, pag. **20**.

2.° *Victoria in bello justo.* Qui enim bellum injuste declaravit, vel injurias alteri intulit, et satisfactionem debitam recusavit, periculo armorum se, suaque commisit; si vero vincatur, tam auctoritate publica, quam bonis suis spoliari potest: ita fert consuetudo apud omnes gentes in cunctis saeculis recepta.

3.° *Foedus pacis*, imo, et quodlibet aliud foedus: quemadmodum enim privati, patresfamilias, v. g. de bonis suis per varios contractus disponere possunt, sic et ii, qui supremam auctoritatem exercent, modo regulas aequitatis, ac sanae administrationis sequantur. Ita fert iterum mos ubique receptus, nec requiritur populi consensus, ut contendunt *Grotius*, et *Puffendorf.*

4.° *Legitima successio.* Auctoritas quippe est quid reale sicut bona temporalia; ergo via successionis, sicut bona temporalia, transmitti potest, nisi aliqua lex fundamentalis in societate recepta contrarium statuat: imo, sicut proprietas bonorum via naturali ad descendentes, et proximos consanguineos transit, sic naturae conformius est, ut auctoritas suprema ad descendentes, vel iis deficientibus, ad proximos consanguineos transeat. Nonnullae tamen institui possunt conditiones arbitrariae, v. g. quod mulieres eam obtinere nequeant.

Suprema auctoritas dividi non potest inter haeredes, sicut dividuntur bona; nam in utilitatem societatis politicae fuit instituta: atqui talis divisio ad utilitatem societatis non vergeret, sed illi potius adversaretur. Hujusmodi tamen olim factae sunt divisiones, sive per actum inter vivos, sive per testamentum, sed

in detrimentum reipublicae versae sunt, et quoddam jus politicum nunc ubique receptum eas non permittit.

5.° *Solida praescriptio.* Titulo enim praescriptionis bona fortunae legitime acquiri possunt ergo; et auctoritas suprema, siquidem naturae proprietatis bonorum participat. Aliundo haec admittenda est doctrina sine qua ordo publicus turbaretur: atqui, nisi suprema auctoritas praescriptione acquiri posset, ordo publicus turbaretur; nam inde sequeretur fere omnes principes nunc regnantes esse usurpatores, et e solio descendere teneri, siquidem fere omnes alium non habent titulum praeter longam possessionem tranquillam: ergo etc.

Ut proprietas bonorum via praescriptioni legitime acquiratur, plures necessariae sunt conditiones, nempe bona fides, titulus coloratus, et quaedam aliae lege positiva statutae (1): verum omnes conditiones istae non sunt necessariae, ut suprema auctoritas valide acquiratur, sed longa possessio tranquilla sufficit, prasertim si jam non existat legitimus principis expulsi successor qui ad coronam praetendat; alioquin florentissima regna turbarentur, ut patet. Quaenam autem esse debeat duratio temporis ad perficiendam hujusmodi praescriptionem requisita, certa regula determinari non potest; haec duo certa esse videntur, scilicet, 1.° principem, qui supremam auctoritatem de facto, et post praedecessores suos tranquille exercet, esse legitimum, tam coram Deo, quam ante homines, si nullus jam existat praetendens ad thronum; 2.° subditos debere obsequium principi supremam auctoritatem de facto exercenti, quando, habita ratione circumstantiarum, impossibile est primam dynastiam solio restituere. Hoc exigit ordo publicus, et ratio praescribit. Ita ferme *Puffendorf* (2).

SECTIO QUARTA.

De characteribus supremae auctoritatis.

Praecipui supremae auctoritatis characteres sunt ejus independentia, inviolabilitas, unitas, et perpetuitas.

PUNCTUM PRIMUM. — *De independentia supremae auctoritatis.*

Auctoritas quae ab alia penderet, jam non esset suprema; sive ergo magnam, sive parvam societatem regat, necesse est ut nullum superiorem temporalem agnoscat in terra: unde princeps cujus minimae sunt ditiones, tam independens est in exercitio potentiae suae, quam potentissimus imperator.

(1) *Code civil, art. 2219, et suivans.*
(2) *L. 4, c. 12, n. 11.*

Hinc 1.° ab ultima sententia supremae auctoritatis nulla est, appellatio; appellatio enim fieri non potest nisi ab inferiore ad superiorem.

Hinc 2.° solus Deus supremam auctoritatem, et actus ejus judicare potest, cum solus ipsius sit superior: principes igitur sunt velut tot Dii, ut apprime dicit Scriptura (1) *Ego dixi, Dii estis, et filii Excelsi omnes.*

Hinc 3.° nullis legibus civilibus, proprie loquendo, tenentur supremi principes: nam vel alienis legibus tenerentur, vel suis: atqui neutrum dici potest: non alienis, cum nullum agnoscant superiorem in ordine temporali; non suis, quia nemo seipsum obligare potest: attamen in materiis sibi, et subditis communibus leges suas observare debent, non quidem vi proprii mandati, sed vi legis naturalis, quae jubet ut ipsi aequitatis regulas custodiant, et bonum exemplum praebeant subditis.

Hinc 4.° licet auctoritas principis, in monarchia temperata, intra determinatos limites coerceatur, non ideo superiorem agnoscit; v. g. quamvis rex apud nos leges sine consensu utriusque conventus perficere nequeat, non tamen conventus ipsi constituuntur superiores. Praeterea de suprema auctoritate loquimur: at suprema auctoritas, quoad leges condendas, in rege, et in utroque conventu nunc apud nos residet.

PUNCTUM SECUNDUM. — *De inviolabilitate supremae auctoritatis.*

Cum suprema auctoritas nullum agnoscat, superiorem, nulla vis coercitiva adversus illam exerceri potest; unde sequitur illam nunquam legitime puniri posse: ergo vere est inviolabilis. Aliunde, principium quod totam perturbaret societatem admitti non potest: at principium quo statueretur supremam auctoritatem violari posse, totam turbaret, aut saltem turbare posset societatem; id certe a nemine negari potest: ergo etc.

Hinc sequentia notatu digna colliguntur:

1.° Supremam auctoritatem fortem esse necesse est, ita ut quoslibet sibi obtemperare recusantes cogere valeat; si enim mandata ejus impune violarentur, jam ipsa inviolabilis non esset, et fines a se intentos obtinere nequiret.

2.° Adversus supremam auctoritatem nunquam insurgere licet, etiamsi qui illam exercent, dure, et aspere subditos tractarent hujusmodi enim vitia jus non magis destruunt in imperante, quam in patre: at certe filii ob talia vitia adversus patrem insurgere nequeunt; ergo nec subditi adversus principes. Imo quemadmodum filius vi aperta contra patrem, injustissime eum tractare volentem, pugnare licite non posset, sed potius fugere deberet;

(1) *Ps.* LXXXI, *6.*

sic et subditus a principe injuste vexatus fugere potest, non vero adversus eum rebellare.

Unde gravissimi delicti rei sunt, qui sub praetextu reformandi abusus in gubernio existentes, viros armatos contra principem excitant, illumque ad novam constitutionem cum juramento acceptandam cogunt; sunt enim rebelles.

3.° Si quidam abusus in administratione publica irrepserint, principem dictis, vel scriptis, cum debita reverentia, admonere, argumentis convincere, eumque suppliciter rogare licet, ut eos cessare faciat: interea patienter expectandus est supplicationis effectus.

4.° Aliquando tamen fieri potest, ut principem evidenter praevaricantem deponere liceat, nempe si talis sit constitutio regni, et instituti sint ordines civium, qui in hoc casu pronuntiare debeant. Praeter hunc casum rarissimum, praecipui civium ordines, vel, ut ajunt, corpora politica, principem gubernii omnino incapacem, v. g. insanum, sub tutela redigere possunt. Eodem modo, et non aliter, tyrannum potestate sua evidenter abutentem cohibere liceret.

PUNCTUM TERTIUM. — *De unitate supremae auctoritatis.*

Eo ipso quod auctoritas sit suprema, est unica: si enim non esset unica, vel aliam sibi superiorem agnosceret, et tunc non esset suprema, vel caeterae ipsi saltem quodammodo subjectae essent, et tunc ipsa sola esset suprema; vel aliae ipsi forent aequales, et tunc non una existeret societas, sed plures societates a se invicem independentes: ergo suprema auctoritas necessario est una, sive unus eam possideat, sive plures collective sumpti eam simul exerceant; nam in eo casu majoritas suffragiorum est expressio voluntatis imperantis: porro majoritas suffragiorum est quid unum, et simplex: ergo etc.

Hinc qui sub primaria auctoritate quamdam auctoritatem civilem exercent, eam proprie non habent, sed illius sunt duntaxat depositarii, et vocantur *delegati*: inter delegatos autem alii jurisdictionem habent in omnes subditos, ut primarii ministri; alii jurisdictionem intra certos limites territorii, vel personarum coercitam, quales sunt apud nos (1) *praefecti*, *propraefecti*, *consules*, *judices*, *militiae administri*, etc.
Hi omnes potestatem suam a suprema auctoritate immediate, accipiunt, et mediate a Deo, qui jubet ipsis obtemperari.

PUNCTUM QUARTUM. — *De perpetuitate supremae auctoritatis.*

Nullae institutiones humanae sunt perpetuae: omnes quippe

(1) Les préfets, les souspréfets, les maires, les juges, les officiers militaires etc.

decursu temporum variis modis mutantur, infirmantur, et tandem pereunt. Itaque non eo sensu dicimus supremam auctoritatem esse perpetuam; verum contendimus illam ex natura sua non esse ad tempus, sed stabilem, et ad perpetuitatem tendere; quod sic probamus.

1.° Genus humanum existere non potest, quin per societates politicas dividatur, sicut semper divisum fuit; et societates politicae sine auctoritate suprema esse nequeunt: atqui naturalis ordo evidenter postulat, ut singulae societates politicae sint stabiles sicut familiae, et nulla sit unquam anarchia.

2.° Si auctoritas suprema ad tempus tantum duratura esset, aliquem agnosceret superiorem, qui eam sic limitaret, et cessare cogeret: atqui, ex dictis, hoc repugnat.

3.° Auctoritas suprema est sacra, et inviolabilis, nunquam subditi adversus illam rebellare possunt: ergo nulla est causa, quae eam legitime destruere possit; ergo ex natura sua stabilis est, ac perpetua.

Unde inferendum est, cunctos homines sub aliqua auctoritate politica nasci, sicut sub aliqua potestate paterna, et eam gubernii formam, sub qua nati sunt, honorare teneri: nulla ergo futura est generatio, quae recte contendere possit se erga principes legitime sibi succedentes minus obstringi, quam generationem, quae pacto sociali prima consensit: contraria enim doctrina totum ordinem publicum subverteret, ac proinde falsa est, et rejicienda.

SECTIO QUINTA

De attributis supremae auctoritatis.

Supremae auctoritatis attributa sunt: 1.° bellum indicare, et facere; 2.° pacem, et foedera inire; 3.° leges condere; 4.° justitiam exercere, et crimina punire; 5.° de bonis subditorum pro bono publico disponere; 6.° constitutiones regni exstantes reformare, aut perficere. De his omnibus in sex punctis breviter tractabimus.

PUNCTUM PRIMUM — *De potestate bellum judicandi, et faciendi.*

Si homines in statu naturae purae existerent, nonnullis quidem officiis erga se invicem tenerentur, scilicet, officiis justitiae, charitatis, benevolentiae, etc. haec enim lex naturalis a Deo sancita evidenter praescribit: at nemo posset dissidia inter eos exorta judicare, innocentes protegere, nocentes reprimere, delinquentes punire, nisi eos vi aperta debellando. Sic variae societates politicae sunt relative ad se invicem, id est, sunt reipsa in statu naturae purae; cum enim singulae sint supremae,

et a se invicem independentes, nulla est quae jus eas judicandi habeat: debent ergo justitiam erga se invicem servare, benevolentiam exercere, caeteraque legis naturalis officia implere, et lex naturalis ita spectata dicitur *jus gentium*. Si vero inter eas nascatur dissidium, quod mutuis explicationibus, et reciprocis conventionibus componi nequeat, sola vi armorum definiri potest: quandoque igitur bellum fit necessarium, licet semper sit lugendum. Unde omni tempore fuerunt bella. Paucis verbis nobis dicendum est 1.° de bellis justis; 2.° de bellis injustis; 3.° de modo bellum faciendi, et 4.° de jure in bello acquisito.

De bellis justis.

Bella dicuntur justa quando non suscipiuntur nisi ob rationes justas: justae autem rationes bella suscipiendi sunt 1°. injustae aggressiones, et actus hostilitatis ex parte alterius supremae auctoritatis; et in eo casu bellum dicitur *defensivum*; 2.° injusta debiti negatio; 3.° injuriae illatae reparatio, quae aliter obtineri non potest, v. g. si dignitas regia in persona legatorum fuerit offensa; 4.° necessitas obtinendi legitimas securitates; 5.° manifesta juris gentium erga subditos violatio, v. g. injusta civium spoliatio, occisio, etc. tunc ea bella vocantur *offensiva*, et sunt licita; gubernia enim suam existentiam, suaque jura, et dignitatem conservare debent: atqui haec alio modo conservare nequeunt, ut supponitur: ergo etc.

Ingentia igitur mala, quae ex bello communiter sequi solent, potestati injuste aggredienti, vel injurias inferenti, aut illatas reparare nolenti, tribuenda sunt. Fieri tamen potest, ut pars utraque bona fide sibi persuadeat se legitima habere motiva bellum aggrediendi, vel provocandi, et tunc neutra coram Deo increpari potest, quamvis amare dolendi sit locus.

De bellis injustis.

Bellum semper est injustum si absque necessitate suscipiatur, v. g. 1.° ob vanam gloriam, ad nomen celebre sibi comparandum; 2.° ambitionis causa, ad dominationem suam extendendam; 3.° ex avaritiae motivo, ad acervandas ampliores divitias; 4.° ex invidia, ne altera potestas praecellat, vel ut praecellens deprimatur; 5.° ex desiderio commodiorem locum obtinendi; 6.° voluntate a solvendo debito se liberandi, vel contractui oneroso non standi, etc.

Qui ob vanas, vel injustas hujusmodi causas bellum aggrediuntur, cunctorum malorum inde provenientium fiunt principium efficax; ea igitur ex justitia reparare tenentur, et rationem de illis supremo Judici reddent.

Summopere cavere debent principes, ne cupiditatibus abripian-

tur, vel perfidis aulicorum consiliis potius, quam justitiae regulis cedant. Caveant, et ipsi consiliarii principum ne praecipitatione ducantur, vel ex ignorantia pronuntient, vel aliqua cupiditate trahantur, et ad bellum injustum, vel imprudens efficaciter moveant; tunc quippe grandissimi delicti contra justitiam fierent rei.

Sola auctoritas suprema bellum aggredi potest; nam illud remedium est extremum, et extra necessitatem adhiberi non potest: atqui sola auctoritas suprema in tali necessitate constitui potest, ut ad bellum necessario confugere debeat; quicumque enim sunt inferiores, ad auctoritatem sibi superiorem appellare, vel recurrere, sicque convenientem satisfactionem obtinere possunt; contra vero, qui supremam auctoritatem exercent, sola via bellorum justitiam ultimo loco efficaciter obtinere valent: ergo privati possunt quidem, ut diximus, vitam propriam contra injustum aggressorem defendere, nunquam autem licet ipsis bellum indicare, vel suscipere.

De modo bellum faciendi.

Jus gentium, ut aiunt, id est, jus naturale, omnibus gentibus commune, prohibet ne bellum *offensivum* ante quamdam saltem declarationem suscipiatur; bellum enim licitum esse non potest nisi sit necessarium: porro bellum *offensivum* reputari non potest necessarium, nisi prius satisfactio debita fuerit postulata, et tempore sufficienti exspectata, ut prudenter judicare liceat eam denegari; haec autem satisfactionis postulatio, cum minis expressis, vel subauditis, est vera belli declaratio.

In bello *defensivo* nulla requiritur declaratio; etenim ratio omnibus clamat vim injuste illatam vi opposita statim repelli posse.

In bello justo legitimo suscepto plurima sunt licita, alia vero prohibita.

1.° Licitum est 1.° efficaciora adhibere media ad capiendos, vulnerandos, et etiam occidendos hostes; finis enim belli obtineri non potest, quin superentur, et vincantur hostes; superari autem, et vinci non possunt nisi per flebilia hujusmodi media: ergo etc. 2.° bona reipublicae, et ipsa bona privatorum, quatenus reipublicae utilia esse possunt, diripere, auferre, incendere, et destruere, non quidem sola auctoritate militum, sed jussu, vel approbatione ducum, quando id necessarium esse judicant; 3.° urbes, et arces obsidere, tormenta omnis generis contra illas explodere, quaelibet aedificia incendere, ut evertere, quamvis cum hostibus multi innocentes, et forsitan extranei perire debeant; 4.° insidias parare; stratagemata adhibere, ut hostes, fallaciis decepti, in discrimina conjiciantur, et effi-

cacius expugnentur, capiantur, vel occidantur: haec non reputantur mendacia, quia usitata sunt in bello, et culpa sua tantum decipiuntur adversarii; 5.° transfugas, et proditores ex parte adversa venientes suscipere, quamvis fugiendo peccent, eos interrogare, indiciis ab eis acceptis uti, etc. haec enim adhuc ubique recepta sunt, ut licita.

Contendit *Puffendorf* (1) licitum esse adversarios milites ad transfugium, vel ad proditionem excitare, pecuniis, promissionibus, aliisque illecebris eos tentare, ac seducere: verum haec opinio sanae morali conformis esse non videtur; non licet, ob quamcumque causam, aliquem ad rem intrinsece malam sollicitare: atqui praedicti milites patriam, et principem suum prodere non possunt, quin peccent: ergo qui eos seducere intendunt, ad rem intrinsece malam sollicitant: ergo etc.

2.° Non licet 1.° infantes, mulieres, senes, et quotquot non sunt armati, directe occidere, quia vere non sunt hostes saltem actu; 2.° nec vinctos jugulare; tunc quippe finis belli absque occisione obtineri potest, cum hostes semel capti, et armis exuti jam nocere nequeant; 3.° nec internuntiis aliquid molestiae inferre, nam jure gentium semper inviolabiles esse debent; 4.° nec agros depraedari, nec domos incendere, nisi in quantum ad obtinendum finem belli necesse est; 5.° nec spiculatores mittere qui principem, ducem exercitus, vel alios primores regni occulte trucident; talis quippe agendi ratio semper habita est ut perfida, nisi in ipsomet praelio exerceatur; 6.° nec foedera, aut inducias violare; talis enim violatio est adhuc perfidia contra jus gentium, et a recta ratione damnata.

De jure acquisito in bello.

In bello evidenter injusto nihil legitime acquiri potest, ut patet. At in bello justo legitime acquiruntur, juxta omnes, 1.° spolia hostium, sive occisorum, sive vulneratorum, sive captorum, sive fugientium; 2.° omnia arma, et instrumenta bellica, cujuscumque generis annona, publici aeris pecunia, etc. 3.° quaecumque mobilia, et immobilia ad rempublicam pertinentia: haec ad principem, cujus nomine bellum infertur, pertinent, exceptis tamen spoliis militum, quae ex usu recepto victoribus cedunt, et mobilibus, quae in direptione urbis legitime permissa rapiuntur.

4.° In bello legitimo acquiritur jus in populos victos regnandi: id quippe admitti debet ut validum, quod semper, et ubique sic admissum est: atqui semper et ubique admissum est jus populis victis imperandi, eosque gubernandi in bello justo legitime acqui-

(1) *L. 8, ch. 6, n. 16.*

ri posse. Praeterea auctoritas in populos est quid reale sicut jus in bonum jam possessum, vel ad bonum aliquod possidendum: ergo, quemadmodum bona fortunae legitime acquiruntur in bello justo, sic et auctoritas gubernandi populos. Quidam tamen, ut *Grotius*, et *Puffendorf*, arbitrantur hujusmodi auctoritatem in bello acquisitam non valere, donec populus consentiat; sed haec opinio doctrinae Protestantium, cui adhaerebant dicti auctores, sat conformis, ideis communiter receptis, et consuetae omnium saeculorum praxi repugnat.

PUNCTUM SECUNDUM. — *De potestate pacem concludendi, et foedera ineundi.*

Potestas de pace tractandi, eamque concludendi, necessario annexa est potestati bellum faciendi, id nemo inficiari potest: omnis ergo et sola auctoritas suprema foedera pacis inire potest.

Duplex distinguitur pax publica, una, scilicet, ad tempus, et dicitur induciae (*trève*) vel armorum suspensio; altera vero in perpetuum, quae est plena dissidiorum compositio.

Certum est supremas auctoritates ex jure gentium strictissime obligari foedera pacis, et cunctas conditiones in eis expressas, et ab utraque parte libere subscriptas observare. Attamen, ut partes contrahentes arctioribus vinculis inter se devinciantur, solemnitatem juramenti adhibere solent, obsides sibi mutuo saepe tradunt; aliae auctoritates supremae, ut mediatrices foederi participant, et pro religiosa observatione ejus fidejussores sese constituunt, promittentes auxilium contra partem, quae sine causis legitimis, prima illud frangeret.

Quaeritur utrum suprema potestas aliquam portionem ditionum suarum, v. g. urbes, castella, etc. per contractum valide cedere possit.

R. Plures auctores id negare videntur; ad validitatem enim hujusce cessionis expressum, vel tacitum populi consensum requirit *Grotius* (1); sed longe probabilius est hunc consensum non requiri; quod enim in omnibus retro saeculis habitum est ut validum, et licitum, nunc haberi non potest, ut nullum: porro in omnibus retro saeculis, imo, et temporibus nostris, semper creditum est supremam auctoritatem, sive ab uno, sive a pluribus exerceatur, tales cessiones valide facere posse, et populos ita transmissos novo gubernio obedire teneri: quemadmodum enim membrum amputare licet, ut totum servetur corpus, ita et portionem regni cedere, ut majus vitetur malum, vel ut praestantius obtineatur bonum: ergo etc.

Alia iniri solent foedera cum vicinis potestatibus, et dicuntur gallice *alliances*.

(1) *l. 3, ch. 20. n. 5.*

Publicae hujus generis conventiones habent pro objecto, modo res jure gentium evidenter praescriptas, v. g. mutua humanitatis, benevolentiae, aequitatis, etc. officia, modo conditiones positivas legi naturali superadditas, v. g. pactum mutuae defensionis, vel aggressionis contra aliam potestatem. Nullum est dubium, quin talia foedera iniri liceat, et initis stare oporteat.

PUNCTUM TERTIUM. — *De potestate leges condendi.*

Suprema potestas id omne habere debet, quod necessarium est ad regendam societatem sibi commissam: porro societatem sibi commissam prudenter regere non potest, quin multa jubeat, et multa prohibeat, nam coercendae sunt cupiditates, et homines avertendi sunt a vitio, vel excitandi sunt ad virtutem; cum autem impossibile sit haec omnia jubere, vel prohibere per mandata transitoria, ad singulas personas pro singulis circumstantiis directa, necesse est ut quaedam statuantur regulae, quas omnes, juxta conditionem suam, sequi debeant. Jam vero generales illae regulae dicuntur leges, quia subditos ligant, vel, juxta alios, quia ordinarie scribuntur et ita scriptae leguntur.

Lex igitur est supremae auctoritatis praeceptum commune justum, stabile, ad bonum publicum tendens, et obligans subditos post sufficientem promulgationem. Huic definitioni legis positivae applicari possunt notiones jam superius expositae, pag. 16, 17.

Duplex est objectum circa quod leges civiles versari possunt, scilicet, res jure natarali jam praescriptae, vel prohibitae, et res ex natura sua indifferentes.

1.° *Res jure naturali jam praescriptae, vel prohibitae.* Cum enim homines, vitiis obcaecati, et cupiditatibus abrepti, legem naturalem saepe non intelligant, aut intellectam non custodiant, sapientis est auctoritatis efficaciora quaerere media, quibus errantes reducat, delinquentes corrigat, et aeterna cuncti ordinis principia, quantum potest, tueatur. Necesse est ergo ut leges civiles praecipua saltem legis naturalis praecepta sanctione sua muniant, ea praecipientes quae jam praecepta sunt, et ea vetantes, quae sunt prohibita, v. g. homicidium, furtum, etc.

2.° *Res ex natura sua indifferentes.* Nam saepe necesse est ad bonum publicum, ut res hujusmodi praecipiantur, v. g. nonnullae formalitates in solemni contractu; vel prohibeantur, ut, v. g. actio deferendi arma, nisi sub tali conditione, aut iter faciendi sine attestatione vulgo dicta *passe-port*, etc.

PUNCTUM QUARTUM — *De potestate justum exercendi, crimina atque delicta puniendi,*

Attentis variis hominum judiciis circa eadem objecta, et variis animorum, ac voluntatum dispositionibus, impossibile est

multas non exorturas esse dissensiones, quae perpetuae forent, et innumera generarent mala, nisi ab aliquo tribunali supremo definirentur: illas autem definire, est justitiam exercere, id est, assignare ex qua parte stet justitia: porro sola auctoritas suprema cunctas dissensiones ultima sententia definire potest per se, vel per delegatos suos.

Ad bonam reipublicae administrationem requiritur, ut justitia sit fortis, vi insuperabili armata, et sententias suas ad completam exsecutionem efficaciter conducere valeat; alioquin leges vanae, et illusoriae essent, ac proinde finem suum attingere non possent. Sola vis autem sufficiens, sunt milites jugiter armati, ad jussum principis, vel magistratuum obtemperantes, qui delinquentes apprehendant, et ad officia sua implenda compellant. Verum haec adhuc non sufficiunt: requiritur insuper, ut convenientibus poenis leges sanciantur; multi namque sunt homines, qui seposito Dei timore, solo metu humano ad servandas leges determinari possunt: atqui metu humano cohiberi non possent, si nullis poenis sancirentur leges; necesse est igitur, ut instituendo leges humanas, congruae simul decernantur poenae delinquentibus infligendae, quibus contineatur multitudo.

Pauca nobis dicenda sunt 1.° de poenis in genere; 2.° de poena mortis in specie, et 3.° de delictis, et criminibus puniendis.

De poenis in genere.

Poena in genere est malum a superiore ob culpam illatum. Dicitur 1.° *malum;* quia alioquin non esset poena, nec sanctio legis. Dicitur 2.° *a superiore illatum;* malum enim a privato quacumque de causa illatum, haberi non potest, ut sanctio legis. Dicitur 3.° *ob culpam*, quia si ob alium finem inferretur, v. g. si dux exercitus jubeat, ut milites in evidens periculum se conjiciant ad capiendam urbem, hoc non habetur ut poena.

Poenae infligi non possunt praecise ut reus patiatur; tunc enim esset barbaries evidenter illicita: semper igitur aliquis intendi debet finis honestus, nempe, 1.° emendatio ipsius rei; sic patres corripiunt filios, ut a vitiis eos avertant; vel 2.° utilitas personae laesae, scilicet, ut damnum illatum resarciatur, aut ne aliud inferatur; vel 3.° bonum publicum, videlicet, ut malefactores perterriti a malo abstineant, ne similem poenam, et ipsi luendam habeant.

Pro sapienti administratione justitiae in regno, necesse est, ut poena singulis delictorum, et criminum speciebus proportionatae, quantum fieri potest, legibus ipsis statuantur; expedit enim, ut in materia tanti momenti stabiles sin regulae; quas judices sequi teneantur, et nihil remaneat arbitrarium. Legislatores crimina speculative tantum considerant, cupiditatibus non exagitan-

tur, omnia seria attentione, et maturo examine perpendunt; judices, e contra, reum coram oculis habent, testes, et advocatos audiunt, adstantes vident, desolatione familiae commoventur, precibus sollicitantur etc. Ergo timendum esset ne a stricta justitia saepe recederent. Aliunde nulla daretur uniformitas inter varia tribunalia, ut patet; contra vero ubi singulae poenae legibus ipsis decernuntur, eadem ubique est regula. Ergo etc.

De poena mortis.

Quamvis supponat *Rousseau*, et probet (1) malefactores ad supplicium mortis damnari pssse, paulo post in eodem capite contrarium dicere videtur; haec sunt ipsius verba (2): *Nullum est malum, quod non potest bonum ad aliquid fieri. Non licet morte plectere, etiam exempli verbo, nisi illum, qui sine periculo servari non potest.*

Nonnulli recentes *philanthropi*, ulterius progredientes, affirmaverunt malefactores diversis poenarum generibus affligi posse, numquam vero morte plecti debere, quia alio modo emendari, vel contineri possunt.

PROPOSITIO

Suprema auctoritas poenam mortis contra malefactores decernere potest.

Prob. 1.° Scriptura sacra (3): *Si malum feceris, time; non enim sine causa gladium portat. Dei enim minister est, vindex in iram ei, qui malum operatur.* Haec autem verba de potestate inferendi mortem semper intellecta sunt: ergo 1.° etc.

Prob. 2.° ratione. 1.° Quod apud omnes gentes semper fuit in usu, et habitum est ut licitum, nunc temere damnaretur ut illicitum: atqui semper fuit in usu, et creditum est apud omnes gentes licere poenam mortis contra malefactores decernere: ergo etc.

2.° Omnis pars ordinatur ad totum, illique cedere debet: sic membrum vitiatum corporis humani amputare licet, ut ipsum corpus servetur: porro singuli homines sunt relative ad corpus politicum sicut membra relative ad corpus humanum: ergo suprema auctoritas conservationi totius corporis invigilans, malefactores illi nocentes, aut nocere tentantes, resecare, et morte plectere, potest.

3.° In bello legitime suscepto, licet, juxta omnes adversa-

(1) *Cont. social. liv. 3. ch. 5.*

(2) *Il n' y a point de méchant qu' on ne pût rendre bon à quelque chose. On n' a droit de faire mourir, même pour l' exemple, que celui qu' on ne peut conserver sans danger.*

(3) *Rom.* XIII. 4.

rios, vulnerare, mutilare, et occidere, quia id conservatio, vel dignitas corporis politici exigit: ergo a pari malefactores privatos reipublicae vere nocentes, aut nocere volentes occidere licet. Vide *Grotium* (1).

Solvuntur objectiones.

Obj. 1.° Alio modo semper contineri, et a malo inferendo prohiberi possunt malefactores: ergo eos occidere non licet.

R. Nego conseq. Bonum enim publicum non tantum exigit, ut malefactores a novo malo inferendo prohibeantur, sed insuper ut caeteri homines salutari severitatis exemplo terreantur: atqui poenis morte mitioribus caeteri homines sufficienter non terrentur; saepe enim nunc gaudent atrociora patrare crimina, quamvis sciant probrosam mortem sibi imminere, si deprehendantur; quid ergo facerent, si talem poenam non formidarent?

Obj. 2.° Quod malum est in se, fieri non potest licitum etiam ob bonum finem: atqui malum est in se aliquem voluntarie occidere: ergo etc.

R. Dis. min. Malum est in se occidere innocentem, *conc.* occidere nocentem, *nego min.* Equidem voluntarie occidere innocentem, est quid malum in se; nulla enim excogitari potest ratio, cur illud licite fieri posset, nequidem ob totius societatis conservationem, quia non facienda sunt mala, ut eveniant bona. Verum occidere nocentem, non est quid malum in se; seipsum enim, vel patriam defendere, est quid valde bonum; hinc bellum justum inire, injustum aggresorem occidere licet, ut ostendimus; porro suprema auctoritas societatem defendit, quando malefactores morte plectendos esse decernit: ergo etc.

Ut igitur mors contra malefactores juste decernatur, duo requiruntur, nempe, auctoritas suprema, et causa sufficiens.

1.° *Auctoritas suprema.* Vel enim sola auctoritas suprema per se, vel per suos delegatos poenam mortis juste decernere potest, vel privati homines eam juste decernere possunt: atqui posterius admitti non potest; 1.° quia poena mortis infligi non potest, nisi ob conservationem corporis politici, seu societatis; privati autem curam societatis non habent; 2.° quia timendum esset ne privati deciperentur, aut cupiditatibus potius quam justitiae servirent; 3.° quia nulla esset securitas in mundo, et quotidiana circumquaque viderentur homicidia: ergo etc..

2.° *Requiritur causa sufficiens.* Certum est enim aliquam proportionem inter poenam, et delictum dari oportere, mors autem

(1) *Lib. 2. c. 20. n. 8. et seq.*

maximum est malum hominis? ergo decerni non debet nisi pro gravissimis delictis, et quando bonum publicum exigit ut inferatur. Supremae auctoritatis est judicare an causa sit sufficiens, necne. Non praecise consideratur natura delicti, vel criminis, sed finis, et consectaria ejus in ordine ad conservationem societatis spectari debent: unde nimiae severitatis non facile arguendae sunt leges militares, quae pro delictis apparenter levibus poenam mortis decernunt; ad conservationem enim disciplinae militaris judicantur necessariae.

Grotius, in loco modo citato, expresse docet strictum dari praeceptum legis naturalis concedendi damnatis ad mortem tempus sufficiens, ut ante supplicium, dolere, et misericordiam apud Deum consequi valeant: qui vero ad meliores fruges redire nolunt, nihilominus hora determinata supplicio affici possunt: si enim aeternaliter pereant, hoc sibimet ipsis imputare debent.

Ex dictis patet poenas morte inferiores, v. g. exilium, carcerem, bonorum spoliationem, etc. a suprema auctoritate juste decerni posse; qui enim potest majus, potest et minus in eodem genere.

Poena autem confiscationis bonorum abolita est art. 66 Chartae a Ludovico XVIII conditae, et solemniter promulgatae die 5 junii an 1814. Eadem dispositio fuit renovata in Charta diei 7. augusti 1830 (1).

Cum judices auctoritatem tantum delegatam habeant, a severitate legum in applicanda poena temperare nequeunt: toti esse debent, ut crimen certissime noscant, et nonnisi reos poenis afficiant. Si autem, diligenti inquisitione facta, dubium adhuc maneat, partem accusato faventem amplecti debent, quia melius est periculo reum absolvendi se exponere, quam periculo innocentem condemnandi: attamen non exspectanda est certitudo absoluta, quae in moralibus raro habetur, sed ea certitudo, quae ex judiciis virorum prudentium oritur, et veram animi convictionem parit, quamvis contrarium forsitan sit verum, ut pluries accidit: sola enim haec regula in moralibus admitti potest. Si autem judices, aut cives jurati, qui vulgo dicuntur *jurés*, prudenter judicando errent: error ipsis non imputabitur.

Solius auctoritatis supremae est gratiam reis juridice damnatis concedere: sive poenam commutando, sive eam penitus condonando: hoc frequenter fieri non debet, et nunquam nisi ob motiva indulgentiam quasi sollicitantia, qualia sunt ignorantia, defectus experientiae, obsequia magni momenti jam praestita, aut in futurum praestanda, extraordinaria doloris signa, etc.

(1) Art. 8. 9. et 57.

De criminibus, et delictis puniendis.

Certum est omnia peccata ab auctoritate suprema poenis affici non posse ; quae enim auctoritas plenam haberet potestatem puniendi cuncta peccata superbiae, ambitionis, avaritiae, luxuriae, detractionis, ingratitudinis, etc? Aliunde multa peccata sunt mere interna, et soli Deo nota : ab ipso igitur solo puniri possunt. Non expedit ut proportionatae decernantur poenae contra quaeque peccata exterius commissa etiam gravissima, et quae facile probari possunt, tum quia minus directe ad ruinam societatis tendunt, tum quia frequentiora sunt, ut ad ea requirenda, et punienda sufficiant judices, tum quia ex nimia disquisitione maxima sequerentur incomoda ; quis, v. g. dicere vellet exceptandum esse, ut cuncta peccata juramenti, blasphemiae, fornicationis, aliaque similia poenis *afflictivis* subjiciantur? si ergo legislatores poenas contra omnia hujusmodi peccata non decernant, non ideo statim increpandi sunt.

Ea praecipue igitur punienda sunt peccata, quae publicum ordinem perturbant, et justitiam commutativam laedunt. Inter ea quaedam vocantur simpliciter delicta, et alia dicuntur crimina. *Delicta* sunt minora peccata, quae mitioribus poenis solent affligi, v. g. minuta furta, quaedam infractiones legum in materia civili, etc. *Crimina* vero sunt majora peccata, quae gravioribus subjiciuntur poenis, v. g. morti, laboribus publicis in perpetuum, exilio, vel deportationi, laboribus publicis ad tempus, incarcerationi, etc.

PUNCTUM QUINTUM. — *De potestate supremae auctoritatis circa bona temporalia subditorum.*

Suprema auctoritas instituta est, ut bono generali totius communitatis provideat: ergo iis omnibus, quae ad finem suum assequendum sibi necessaria sunt, instructa esse debet: porro finem suum assequi non potest, nisi bona temporalia possideat; necesse est enim, ut splendorem majestatis suae convenienter ostendat, et sic reverentiam subditorum sibi conciliet; requiritur ut multos habeat ministros praepositos, delegatos, etc. tum in ordine administrationis, tum in ordine judiciali, tum in ordine militari; semper parata esse debet ad bellum sustinendum: porro ad haec praestanda, multa necessaria sunt bona temporalia : ergo etc.

Ordinarie quaedam bona ad supremam auctoritatem specialiter pertinent, et dicuntur bona Coronae : princeps supremam auctoritatem exercens, reditus annuos hujusmodi bonorum percipit, sed communiter ipsi non sufficiunt; necesse est ergo, ut ea quae sibi desunt, aliunde obtineat : illa autem legitime obtinere non

potest nisi a subditis, qui omnes, proportione servata, ad onera publica concurrere tenentur; omnes enim bono reipublicae juxta conditionem suam participant: ergo publicis oneribus similiter participare debent. Talis est conditio totius societatis politicae; sic dictat ratio, et ita semper creditum est.

Hinc qui supremam auctoritatem legitime exercent exigere possunt a subditis tributa *(a tribuo)* oneribus publicis, et sumptibus convenienter faciendis proportionata: a fortiori tributa imponere queunt populis in bello justo superatis, sive ad eos puniendos, sive ad expensas, quae facta sunt compensandas, sive ad alios efficacius timore continendos.

Si autem proprietas alicujus privati ad bonum publicum *sit* necessaria, vel utilis, qui supremam habet auctoritatem proprietarium ad eam cedendam cogere potest, quia pars toto cedere debet, recta ratione sic docente: haec supremae auctoritatis potestas in bona subditorum dicitur altum, vel summum dominium. At, qui proprietate sua sic spoliatur, jus habet ad proportionatam compensationem ex denariis publicis percipiendam, quia non plus conferre tenetur ad bonum publicum, quam caeteri cives. Vide opus *Grotii* jam pluries citatum (1), et *Puffendorf* (2). Attamen lex pro conquisitione novorum militum apud nos existens; non ideo aestimanda injusta, quia nulla compensatio juvenibus sorte designatis conceditur; moraliter quippe impossibile fuisset talem compensationem pro singulis casibus recto determinare: sapientius ergo statutum est quod omnes cum aequali periculo sorti se committerent.

PUNCTUM SEXTUM. — *De potestate reformandi, vel perficiendi constitutiones regni.*

Qui supremam auctoritatem exercet, illam non in ruinam, sed in utilitatem societatis sibi commissae accepit; quidquid ergo in detrimentum societatis manifeste vergeret, nullius esset roboris, nec proinde subditos obligaret: sed, ex altera parte, ordo naturalis, et tranquillitas publica vetant, ne populi contra supremam auctoritatem insurgant: idcirco, si constitutio fundamentalis regni imperfecta esse videatur, illius reformationem cum debita reverentia postulare queunt subditi: at solius supremae auctoritatis est eam concedere, et convenienti modo ordinare.

Ludovicus XVIII, cuncto populo suo desideratus, constitutionem a senatu imperiali anno 1814 sibi oblatam rejecit, promittens se aliam daturum esse: hoc ipso principia monarchiae for-

(1) *Lib. 3. c. 20. n. 7.*
(2) *Lib. 8. c. 5. n. 7.*

titer enuntiavit. Deinde constitutionem promissam, sub nomine Chartae, promulgare volens, illam exhibuit tanquam ex sola regia potestate manantem, dicens: (1) *Nos nostra sponte, ac voluntate, atque libero exercitio nostrae regiae auctoritatis concessimus, atque concedimus, tribuimus, et donavimus nostris subditis non modo pro nobis, verum pro nostris successoribus, et in perpetuum, Chartam constitutionalem, quae sequitur, etc.*

Nunc autem rex, et ipsius successores, jura fundamentali constitutione populo concessa restringere non possunt; certum est enim jura ista valide concedi potuisse: quod autem valide semel fuit concessum, jam sumi, aut auferri non potest absque consensu legitimo possidentis: quemadmodum enim paterfamilias bona sua administrando, haeredes suos contractibus a se initis ligat, sic et rex successores suos obligavit.

Veruntamen si quaedam mutationes in pacto fundamentali judicarentur necessariae, ex consensu regis, et utriusque conventus valide, ac licite fieri possent; nam plenitudo potestatis circa leges, a rege, et utroque conventu nunc collective exercetur (2).

Imo, si quidam occurrerent casus extraordinarii, in quibus conventus adunari non possent, aut potestatem regiam usurpare vellent, nihil est quod princeps facere non posset; nam, juxta vetus axioma in ratione evidenter fundatum, *Salus populi suprema lex esto:* salus autem monarchiae est salus populi. Unde in art. 14 Chartae Ludovici XVIII. legebatur: (3). *Rex.... statuta, et scita sancit, quae ad legum executionem, atque status securitatem sunt necessaria.*

Talis non invenitur dispositio scripta in Charta diei 7 aug. 1830: sed non est dubium quin rex, in extremo periculo, omnia similiter facere posset, quia ipsa lex naturalis sic fieri posse docet.

SECTIO SESTA.

De officiis supremae auctoritatis erga subditos.

Qui supremam auctoritatem exercet, est respectu societatis politicae sicut pater respectu familiae; defensioni igitur, saluti, ac prosperitati ejus continuo invigilare, et subditos tanquam filios diligere eorumque felicitatem procurare tenetur.

(1) *Nous avons volontairement, et par le libre exercice de notre autorité royale, accordé et accordons, fait concession et octroi à nos sujets tant pour nous que pour nos successeurs, et à toujours, de la Charte constitutionnelle qui suit, etc.*

(2) *Charte, art. 15.*

(5) *Le Roi. . . fait les réglemens et ordonnances nécessaires our l'exécution des lois et la sûreté de l'état.*

Ut tanto munere sibi imposito accuratius fungatur, debet,

1.° Diligentissime ea discere, quae sibi futura sunt necessaria, scilicet, regni constitutionem, juris naturae, gentium, et civilis principia, scientiae politicae regulas, potestatum vicinarum astutiam, aut calliditatem, mores hominum consuetos, eorum inclinationes, et cupiditates, disciplinam militarem, artem dominandi, imperandi, timorem incutiendi, obedientiam obtinendi, et majestatem regiam venerabilem exhibendi: cum haec omnia facultates uniuscujusque hominis longe superent, ab omni alia arte exercenda, et scientia profitenda abstinere debet princeps ad supremam auctoritatem destinatus: convenit tamen ut artium, et scientiarum communes notitias habeat.

2.° Cunctarum virtutum specimina in persona sua exhibeat ut subditos ad eas colendas tutius adducat; nam

Regis ad exemplum totus componitur orbis:

unde princeps qui majestatem throni vitiis deturpat, innumerorum criminum quae impedire debuisset, fiet reus.

3.° Curare debent optimi principes recta religionis documenta captui multitudinis accommodata circumquaque spargenda, ut in mentes subditorum infusa, sicut ros in terram, abundantes virtutis fructus producant; inde enim totius prosperitatis vigor. Attendant, ut perversae doctrinae a publicis scholis arceantur, et in eis probi, religiosi, ac morum gravitate conspicui praeficiantur magistri.

Non tamen tenentur principes falsas religiones jam existentes prohibere; nam bonum temporale societatis ipsorum gubernio praecipue committitur: at fieri potest, ut quaedam falsae religiones bono temporali societatis non noceant, aut non tam graviter noceant quam mala ex earum cohibitione obventura, propter turbas, et seditiones probabiliter nasrituras. Quinimo falsos cultus protectione legali munire licet, prohibendo ne subditi illos exercere volentes vi opprimantur, injuriis afficiantur, aut quid aliud molestiae patiantur: in hoc quippe nihil est mali; nam principes catholici talem libertatem conscientiae permittentes, non sibi proponunt ut error persuadeatur: nec ad illum excitant; sed publicam tranquillitatem solummodo obtinere, aut conservare volunt. Talis erat sensus articuli 5. Chartae Ludovici XVIII, ut nomine ejus, expresse declaravit Romae D. *de Blacas*, die 15 julii an. 1817, et ut ait Pius VIII, die 29 septembris 1830, in brevi ad Archiepisc. Turonensem: *Nihil est ex quo tunc edita declaratio ad sensum juramenti explicandum nunc revocata censeri debeat. Hinc fideles qui antea, propter memoratam declarationem, formula illa licite utebantur, hodie pariter poterunt eadem formula juramentum praestare novo regi Francorum, qui scilicet ad praesens, tranquillatis rebus, Galliae regnum tenet.*

4.° Caveant principes ne aliquid injustum importunis sollicitantibus cedant, vel ab adulatoribus decipiantur: sciant se supremum habere Judicem cui strictissimam totius administrationis suae rationem reddere tenebuntur; summopere studeant, sive per se, et immediate, sive per suos praefectos, et delegatos, felicitatem subditorum procurare, et assecurare: in capitali hoc officio caetera ipsorum officia continentur.

SECTIO SEPTIMA

De officiis subditorum erga supremam auctoritatem.

Suprema auctoritas nos regens potest esse *legitima*, vel *usurpata*: in utroque casu non sunt eadem subditorum officia.

PUNCTUM PRIMUM. — *De officiis subditorum erga supremam auctoritatem legitimam.*

Officia subditorum erga supremam auctoritatem legitimam sunt *generalia*, vel *specialia*.

Officia generalia, quae, scilicet, omnes subditos, in quacumque conditione versentur, ligant, sunt, 1.° principem honorare, venerari, obedientiam, et fidelitatem ei praestare; non licet igitur de illo detrahere, temere judicare, male sentire, aut contra illum murmurare: 2.° constitutionibus status in quo nascimur contenti esse, illis adhaerere, eas defendere, et nunquam adversus illas mussitantes insurgere; 3.° bonum publicum propriae utilitati anteponere, sua, et seipsum pro aliorum necessitate libenter impendere, 4.° cunctis legibus fidele obsequium praestare, nisi forte evidenter forent injustae; nam in eo casu nulla esset obligatio eis obtemperandi, quia ad injustum, aut iniquum nullum dari potest vinculum: unde millies potius moriendum esset, quam jubente principe, aliquid intrinsece, et evidenter malum patrare, v. g. trucidare innocentem, pactum infringere, mentiri, etc. Sic olim innumeri Christiani maluerunt in acerbissimis cruciatibus exanimari, quam adversus Christum blasphemare, aut sanctissimam religionem ejus abnegare.

Officia specialia ea sunt, quae subditos in variis conditionibus relative ad supremam auctoritatem constitutos spectant, videlicet, eos qui functiones publicas exercent, quales sunt primarii regis ministri, consiliarii status, *(membres du conseil d' État)* praefecti, subpraefecti, procuratores regii, judices urbium, et provinciarum gubernatores, duces exercitus in gradibus respectivis, Episcopi, Parochi, scientiarum professores, etc. etc. hi omnes enim specialia sua habent officia, quae singulatim expli-

care non possumus, nec etiam enuntiare, quia limites nobis praescriptos jam praetergressi sumus.

Abs re tamen forsitan non erit hic quasi per transennam notare eos, qui prae ignorantia, tarditate ingenii, defectu fortitudinis animi, sanitatis corporis, experientiae, etc. ad officia alicujus functionis publicae obeunda non sunt idonei, eam ambire, aut sollicitare non debere, nec eam sibi oblatam acceptare, nec acceptatam retinere posse; tunc enim gravissimi peccati injustitiae fierent rei, saepe erga principem, et saepius erga subditos sibi commissos. Hinc patet quam graviter culpandi sint juvenes, qui ad functiones maximi momenti aspirantes, non student, non reflectunt, non meditantur, tempus in otiositate, in comessationibus, in luxuria, in choreis, aut in aliis vanis occupationibus frustra consumunt, et fiunt prorsus incapaces obeundi muneris, quod cupiunt, et quod nihilominus postea audacter suscipient, modo illud obtinere valeant.

Si functio publica deseratur, vel amittatur, officia specialia ei annexa eo ipso cessant; contra vero officia generalia ex natura sua sunt perpetua, nec unquam cessare possunt nisi persona ad alterius ditionem transeat; quod triplici modo tantum legitimo fieri potest, videlicet, 1.° ex libera principis legitimi concessione; 2.° exilio a legitima auctoritate decreto, et 3.° jure belli, aut foedere pacis, nempe si alter princeps portionem regni obtineat.

Eadem sunt subditorum officia erga principem supremam auctoritatem ex necessitate tenentem, ac erga eum, qui per electionem regularem, aut per successionem legitime fuit constitutus. Id enim evidenter postulat supremus ordo societatis.

PUNCTUM SECUNDUM. — *De officiis subditorum erga usurpatorem.*

Certum est usurpatorem, qui supremam auctoritatem vi, aut astutia consequitur magnum esse latronem, juxta verba Scythae apud Q. Curtium (1), et nulla acquisiisse jura in populum, quem regere intendit: attamen leges facit, populo imperat, poenas decernit, etc. petitur quid in illo casu agere possint, aut debeant fideles subditi?

Obsequium legitimo principi certo praestare tenentur, quamdiu illud velut sibi utile postulat; solo enim usurpationis facto a vinculo fidelitatis erga illum solvi non potuerunt: hinc ad ipsius vocem debent arma contra usurpatorem sumere, illum expugnare, vincere, et expellere, si possint; imo privatim illum tanquam publicum malefactorem occidere, si legitimus princeps id expresse jubeat.

(1) *L. 7. n. 33.*

At, ex hypothesi quod princeps legitimus obsequium non exigat, aut obsequium sit moraliter impossibile, vel prorsus inutile, peccantne subditi obediendo usurpatori?

Aliqua distinctione hic opus est; vel enim agitur de legibus jam antea existentibus, aut ab usurpatore conditis, sed ad tranquillitatem publicam, vel ad prosperitatem regni conducentibus, vel de legibus, aut mandatis contra legitimum principem directis.

In priori casu non solum possunt, sed tenentur subditi legibus obedire, et obsequium usurpatori praestare, non quidem vi ipsius auctoritatis, quae nulla est, sed vi ordinis naturalis, id evidenter postulantis; in societatibus enim politicis suprema lex est salus populi: atqui salus populi manifeste postulat, ut in casu supra dicto leges usurpatoris custodiantur; nisi enim servarentur, omnis ordo in confusionem mox verteretur, et ipse Status per praeceps in ruinam abiret. Unde sapienter observat *Grotius* quod legitimus princeps saltem tacito jubeat, ut istae leges serventur, quia supponi non potest illum destructionem regni sui velle.

Hinc colligitur magistratus civiles functiones publicas sub usurpatore acceptare, et exercere posse: necesse est enim, ex dictis, ut leges observentur; observari autem non possunt, nisi praeponantur magistratus, qui illarum observationi, et publicae tranquillitati continuo invigilent. Qui ergo tales functiones ex recta intentione suscipiunt, contra voluntatem legitimi principis rationabiliter praesumptam non agunt, sed rem ipsi gratam faciunt, et causam ejus utilius fovent, quam si vitam privatam eligentes, locum improbis hominibus, vel usurpatoris fautoribus cederent. Quinimo fidem suam usurpatori in his functionibus obeundis sub juramento obstringere possunt; juramentum enim de re licita, et laudabili fine praestitum, illicitum esse non potest: at in eo casu juramentum est de re licita, et laudabili fine praestatur: ergo etc. Verum, rebus mutatis, et legitimo principe auctoritatem suam de novo obtinente, vinculum juramenti erga usurpatorem praestiti statim cessat, quia tunc fieret de re illicita.

In posteriori vero casu, id est, si usurpator aliquid contra legitimum principem directe jubeat; v. g. si praecipiat subditis, ut vi armata illum repellant, aut adversus exercitum ejus debellent, tunc illi parere non licet, saltem quamdiu causa legitima non est desperata: nam hujusmodi actus vera, et activa essent participatio injustitiae. Attamen qui ab usurpatore sub poena mortis cogeretur ad militiam, non peccaret arma sumendo, vestem militarem induendo, inter agmina stando, donec tuto fugere posset; sed defensores legitimae auctoritatis ferire non posset, nec periculo eos vulnerandi, vel occidendi se exponere.

Milites, qui sub usurpatore adversus hostes patriae privatos, aut publicos, internos, vel externos, pugnant, culpari non debent, modo ex pura intentione agant; tunc enim non causam usurpatoris defendunt, sed causam patriae: porro semper licet causam patriae defendere, quia ordo id praescribit, et in eo causa legitimi principis indirecte defenditur.

Verum, ut patriae hostes haberi non debent extranei exercitus, qui partes legitimi principis defendentes, contra subditos ejus rebelles dimicant; potius velut amici, et protectores aestimandi sunt: sunt quidem onerosi, sed onera inde provenientia solis rebellibus tribui debent.

Partes vero usurpatoris directe tuendas suscipere non licet, donec pro legitimo haerede nulla spes moraliter affulgeat.

Vide circa usurpatorem, *Grotium* (1), *Puffendorf* (2), et circa totam quaestionem de auctoritate publica, *Goguet*, (3): *Pey*, (4).

EXPLICIT MORALIS.

(1) *L. 1, c. 4, n. 15.*
(2) *L. 7, c. 8, n. 10.*
(3) *De l'Origine des lois 3 vol. in-4° vel 6 vol. in-12;.*
(4) *De l'Autorité des deux puissances 3. vol. in-8°, t. 1.*

INDEX.

Paginae.

FINIS.